

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMÁNSKÝCH STUDIÍ

Diplomová práce

Jaroslava Marešová

Álvar Núñez Cabeza de Vaca: cesta a proměna
(Naufragios)

Álvar Núñez Cabeza de Vaca: travel and change
(Naufragios)

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Hedvika Vydrová

2009

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

Jaroslava Marešová

Ráda bych poděkovala vedoucí své diplomové práce Doc. PhDr. Hedvice Vydrové
za velmi příjemnou spolupráci.

*En aquel apartado rincón del mundo,
tierra prometida a una Reina por un Navegante loco...*

(Miguel Ángel Asturias)

Obsah

Úvod.....	6
Historický úvod.....	8
1. Evropa a objevné plavby.....	8
2. Álvaro Núñez Cabeza de Vaca.....	17
3. Ztroskotání v 16. století.....	22
Literární úvod.....	26
1. Literatura objevení a dobývání Nového světa.....	26
2. Vznik a publikace Ztroskotání (<i>Naufragios</i>).....	29
Ztroskotání (<i>Naufragios</i>): spojení dokumentu a literatury.....	32
1. Dokumentární charakter.....	32
2. Literární prvky.....	34
I. Základní charakteristiky.....	34
II. Témata a epizody.....	36
III. Obraz krajiny.....	43
IV. Proměna v úspěch.....	46
Cabeza de Vaca jako hlavní postava: proměna.....	48
1. Cabeza de Vaca jako hlavní postava.....	48
2. Ostatní postavy.....	49
3. Proměna hlavní postavy.....	53
Setkání s jiným.....	63
1. Obraz Indiánů.....	64
2. Obraz Evropanů.....	65
3. Přistoupení na zvyky jiného.....	66
4. Ztroskotání jako dílo překladu.....	68
5. Cabeza de Vaca jako první Američan.....	69
Závěr.....	71
Álvar Núñez Cabeza de Vaca: viaje y cambio (<i>Naufragios</i>).....	74
Álvar Núñez Cabeza de Vaca: travel and change (<i>Naufragios</i>).....	78
Álvar Núñez Cabeza de Vaca: cesta a proměna (<i>Naufragios</i>).....	80
Bibliografie.....	82
Seznam příloh.....	86
Přílohy.....	87

Úvod

První polovina 16. století byla dobou objevných, výzkumných a dobovatelských plaveb a cest. Objevení Nového světa a jeho obyvatel představuje ve světové historii fascinující kapitolu. Náhlá setkání lidí příslušejících k tak rozdílným kulturám, které navíc neměly zřejmě žádný předchozí kontakt, se neodehrávají často. Dokumenty, které vznikly v této době a které pojednávají o cestách do Nového světa a jeho dobývání, jsou velmi cenným zdrojem informací o tom, jak toto setkání, které bylo možná složitější, než si vůbec dovedeme představit, prožívali jeho účastníci.

Pro svou diplomovou práci jsem si vybrala dílo Ztroskotání (*Naufragios*) Álvara Núñeze Cabezy de Vaca. Tento dokument pojednávající o výpravě na tehdy téměř neznámou Floridu, kterou vedl Pánfilo de Nárvaez, je jedním z mnoha dokumentů, které vznikaly jako zprávy z cest pro panovníka. Ztroskotání (*Naufragios*) jsou však zároveň dílem velmi výjimečným: na rozdíl od jiných zpráv tento spis informuje o výpravě, která byla neúspěšná, která ztroskotala a ze které se nakonec vrátili jen čtyři lidé po dlouhých letech prožitých mezi Indiány.

Cabeza de Vaca na výpravu vyjel, aby se zúčastnil prozkoumání, případně dobytí Floridy a podrobení jejích obyvatel, ale stal se trosečníkem, poté otrokem Indiánů, nakonec jejich šamanem, zvěstovatelem křesťanské víry. Takové prožitky dávají tušit, že jeho dílo bude výjimečné i pro zobrazení domorodců, neboť jen málo Evropanů oné doby mělo podobné zkušenosti jako Cabeza de Vaca, a někteří z nich nezanechali žádné písemné svědectví. Cabeza de Vaca měl být dobyvatelem, ale ztroskotal, byl vytržen z vlastní kultury a musel se zařadit do naprosto odlišného světa, aby mohl přežít. Jak ho taková zkušenost změnila a jaké jsou o takové proměně důkazy v jeho díle, budou jedny z hlavních otázek, na které se ve své práci pokusím odpovědět.

Do své práce jsem se rozhodla zahrnout i stručný historický úvod, neboť se domnívám, že historický kontext je zásadní pro pochopení a interpretaci díla, od jehož vzniku nás dělí více než čtyři století. Zaměřím se v něm na objevné plavby, které předcházely Kolumbově první cestě, i na ty, které ji následovaly, dále se pokusím pojednat obecně o ztroskotáních v dané době a o diskusi o pohledu na nově objevené lidi.

Rovněž považuji za nutné shrnout základní charakteristiky prvních děl zabývajících se Novým světem, pojednám tedy o dopisech, zprávách a kronikách.

Dále se pak již budu věnovat rozboru samotného textu Ztroskotání (*Naufragios*). Nejprve se chci zabývat dokumentárními a literárními prvky tohoto díla, zjistit, jak se do jeho podoby

promítla skutečnost, že mělo být zprávou pro krále, ale také jak se v něm odrážejí vlivy dobové literatury. Zaměřím se také na autora, který se nám v díle představuje jako hlavní postava celého příběhu. Nejvíce mě přitom bude zajímat změna, jakou během svého dlouhého pobytu mezi Indiány prošel a zda se tato proměna nějak projevila v jeho díle. Rovněž se budu snažit podrobně rozebrat pohled autora na domorodce, na jejich tradice, jejich svět, který prožil velmi zblízka.

Historický úvod

1. Evropa a objevné plavby

Cesty a plavby, ať už obchodní nebo jiného charakteru, určitě patří ke všem civilizacím a kulturám už od nepaměti (stačí jen vzpomenout na vikingské, řecké cesty nebo na plavby čínského admirála Cheng Ho, který se na počátku 15. století snad dostal i k břehům severní Austrálie¹). Ale možná, nahlíženo očima Evropany, nikdo nedošel tak daleko a nebyl svědkem tak velikých a překvapivých setkání jako Evropa a Evropané 15. a 16. století.

V Evropě v této době se rozvíjel obchod a díky němu se sem dostalo cizokrajné koření. Obchod s ním byl základem bohatství Benátek a Janova. Evropané se od Arabů také naučili používat cukr, rostla proto poptávka i po této surovině. Zároveň také prostřednictvím arabských a berberských obchodníků přes Benátky, Janov a Katalánsko proudilo do Evropy zlato pocházející ze Senegalu, Ghany a Nigérie. Lačnost a zvědavost Evropy se probudila a Portugalci, kteří měli k dispozici dlouhé atlantické pobřeží s dobrými přístavy, dobré lodě a mnoho zkušeností z rybolovu v Atlantiku, chtěli obchod s rybami, solí a vínem proměnit na výnosnější a atraktivnější obchod se zlatem a kořením. Bylo ovšem třeba najít nové cesty k africkému zlatu a k vzácnému koření, neboť středomořský obchod byl v rukou bohatých italských měst.

Obchodní zájmy a výhodná zeměpisná poloha Španělska a Portugalska by samy o sobě ovšem zřejmě nestačily k tak přesvědčivému úspěchu při objevování a dobývání nových území. Byla tu ještě jiná, velmi cenná zkušenost, kterou se Španělsko a Portugalsko lišilo od zbytku Evropy: totiž zkušenost reconquisty. Objevitelé, mořeplavci a dobyvatelé byli určitě ve své většině hluboce a horlivě věřící lidé, kteří pocházeli ze zemí s bohatou zkušeností boje proti nevěřícím, ze zemí, kde se zabírala znovu nabitá území a kde nakonec židé a muslimové byli donuceni konvertovat, anebo odejít (roku 1492 vyhnání židů ze Španělska, roku 1510 nucená konverze granadských mudéjarů). Náboženská horlivost a územní expanze šly na Iberském poloostrově již dlouho ruku v ruce. Navíc malí feudálové si často přáli být svými vlastními pány a uniknout feudálním povinnostem. Tuto šanci měli na nově získaných územích, která bylo potřeba osídlit, jako např. Madeira a Kanárské ostrovy v 15. století.²

1 Viz Arnold, David. *The age of discovery 1400-1600*. London: Lancaster pamphlets, 1994, str. 4.

2 Viz Parry, J. H. *The age of reconaissance. Discovery, exploration and settlement 1450-1650*. London: Cardinal, 1973, str. 36.

V 15. století Evropa jistě prožila šok, když roku 1453 Turkové dobyli Konstantinopol a roku 1480 vtrhli do italského Otranta (a později roku 1527 stanuli až před Vídní). Bránit se proti jiné náboženské skupině, obracet na víru nevěřící, Evropě známé pojmy již od Křížáckých výprav, byly určitě velmi živé a přítomné.

V myslích mořeplavců a objevitelů žil i obraz Marka Pola a chána Kublaje, který prý požádal papeže o křesťanské učence a chtěl na svém dvoře zahájit náboženskou diskusi. Oblíbenost a vliv Polova Milionu (kolem roku 1298) dokládá dnes zachovaných 140 rukopisů a mnoho překladů.³

Ale nebyl to jen Marco Polo a jeho proslulá cesta, existovaly jiné rozšířené mýty a legendy, které si evropští mořeplavci a objevitelé vozili s sebou a které později ovlivňovaly také jejich pohled na Nový svět: mytické ostrovy jako Í Breasail (neboli Brazil), podle irských legend šťastný ostrov (v křesťanské a španělské tradici snad známý jako *La Isla de las Once Mil Virgenes*⁴), nebo v Portugalsku známá pověst o ostrově *San Brandão*, nebo slavné antické mýty, často zrcadlené v Novém světě, o Atlantidě nebo amazonkách. Snad zvyk věřit legendám a hledat jejich skutečný základ přispěl k tomu, že dobyvatelé později lehce uvěřili indiánským legendám o Eldoradu nebo Elargentinu.

Zapálení pro křesťanskou víru a její šíření, ale také toužící po osobní nesmrtelné slávě, po velkých činech, silně ovlivněni renesančním myšlením, kde člověk je středem všeho, a snad i rytířskými romány⁵, takoví byli asi první mořeplavci a dobyvatelé. „(...) kult individuality, vášeň pro osobní pověst. Tato vášeň byla zásadní výbavou myslí dobyvatelů a značně vysvětluje jejich ostrou hrdost. (...) Na druhé straně také pomáhá pochopit jejich neobvyklou odvahu a netečnost ke zraněním a únavě.“⁶ Zcela jistě si byli vědomi toho, že vytvářejí velkou a v historii nevidanou kapitolu. Historik Francisco López de Gómara neváhá ve svých Všeobecných dějinách Indií (*Historia general de las Indias*) hned ve věnování Karlu V. poznamenat, že objevení a dobývání Nového světa je po stvoření světa nejdůležitější událostí. S vidinami bohatství a slávy se vydávají dobyvatelé na cesty a snad také kvůli nim i mnozí z nich píší. „Rozhodl jsem se (...) vlastních zkušeností nabýt a jít se na tyto věci podívat, ježto mně samotnému by nejedno uspokojení poskytnout mohly

3 Viz Horák, Bohuslav. „Marko Polo a jeho cestopis“. In Polo, Marco. *Milion*. Praha: Orbis, 1950, str. 6.

4 Viz Vázquez, Germán. *Caníbales y caminantes. Las aventuras de Hans Staden y Cabeza de Vaca*. Madrid: SM, 1990, str. 7.

5 Viz Leonard, Irving A. *Los libros del conquistador*. Přel. Mario Monteforte Toledo. México: Fondo de cultura económica, 1953.

6 Parry, J. H. Op. cit., str. 49: „(...) the cult of the individual, the passion for personal reputation. This passion was vital in the mental make-up of the conquistadores, and goes far to explain their prickly pride. (...) On the other hand, it also helps to explain their extravagant daring and their indifference to wounds and fatigue.“

a známost jména mého u potomků by mi rovněž zajistily.“⁷ Píše Antonio Pigafetta o tom, co ho přimělo přidat se k výpravě Fernã Magalhãese.

Technické možnosti mořeplavby a poznatky o ní možná nebyly tak zcela nové a možná spíš jen čekaly, než v Evropě dozrají kulturní a historické podmínky, než dozraje podnět, který přinutí Evropany vydat se na moře: „ (...) z technického hlediska mohly lodě nést evropský impuls na cestu kolem světa už několik staletí, poznatky o plavbě z 12. a 13. století neodporovaly pokusům, které se objevily v 15. století.“⁸ Již dlouho byl v Evropě známý kompas, přinesený Araby z Číny a zdokonalený v Itálii, který umožňoval plavit se za zatažené oblohy, kdy nejsou vidět ani slunce ani hvězdy. (Viz Příloha č. 1, str. 87) Také astroláb, další ze základních a dlouho známých pomůcek při plavbách, se kterým bylo možné určit polohu lodi pomocí pozice Slunce a hvězd, byl v Evropě rozšířen díky Arabům. V 15. století, zřejmě kolem roku 1480, ho ale Portugalci poprvé použili na moři (dříve se používal jen za vylodění na souši). Jisté je, že astroláb využívali na svých cestách např. Bartolomeu Dias, Vasco da Gama a Kryštof Kolumbus.

Portolány, mapy vzniklé z knižních popisů pobřeží, které udávaly vzdálenosti mezi jednotlivými přístavy a do nichž byly od 14. století také zakreslovány linie rozbíhající se z určitého středového bodu podle směru jednotlivých větrů, sloužily při plavbách ve Středozezemním moři nebo podél portugalského atlantického pobřeží, neměly však pochopitelně žádné využití při cestách na neznámá území. A tak Portugalci, když během 15. století za doby prince Jindřicha Mořeplavce (1394 -1460) zahájili plavby podél Afriky, byli nuceni sestavit katalog zeměpisných šířek důležitých bodů afrického pobřeží a navíc přitom vzít v úvahu magnetickou odchylku, která předtím nebyla podstatná. Byla tak započata nová etapa kartografie a mořeplavby. Židovští kartografové, kteří pracovali v jihoportugalském městě Sagres pro prince Jindřicha, pocházeli z Mallorky z tamní důležité katalánské školy, odkud byli vyhnáni za náboženského pronásledování Židů. Zásadní bylo také znovuobjevení poznatků řeckého zeměpisce Ptolemaia díky překladu jeho díla do latiny na počátku 15. století a později také zhodnocení a zdokonalení jeho myšlenek a systému Koperníkem, jehož dílo vyšlo roku 1543 (a roku 1616 bylo zakázáno).

Roku 1434 Portugalci obepluli nechvalně proslulý mys Bojador a cesta dále na jih podél afrického pobřeží se otevřela. Při hledání způsobu, jak se bezpečně vrátit, došlo k velmi

7 Pigafetta, Antonio. *Zpráva o první cestě kolem světa*. Přel. Vladimír Mikeš. Praha: Mladá fronta, 1975, str. 5 (Nenalezla jsem žádnou dostupnou edici v italském originále.).

8 Brossard, Maurice de. *Historia marítima del mundo*. Madrid: Edimat, 2005, str. 279: „ (...) los navíos podían técnicamente llevar el impulso europeo alrededor del mundo desde hacía varios siglos, los conocimientos en materia de navegación de los siglos XII y XIII no se oponían ni mucho menos a las tentativas que se produjeron en el siglo XV.“

důležitému objevu: byly rozpoznány pasáty, které lodě zanesly do Sargasového moře a k Azorským ostrovům, odkud se pak se západními větry bylo možné doplavit k mysu Svatého Vincenta. Vasco da Gama poté také využil tyto větry k plavbě na mys Dobré naděje⁹. S těmito větry, které lodě ženou daleko na západ, se Portugalci zřejmě ocitli dost blízko amerických břehů už roky před první plavbou Kryštofa Kolumba!¹⁰ Znalost větrů byla pro plavby podstatná, jak dokládá celá jedna kniha věnovaná tomuto tématu v díle z roku 1545 *Arte de navegar* (Umění plavby) královského zeměpisce Pedra de Mediny. (Viz Příloha č. 2, str. 88)

Za úspěchem objevných plaveb stojí také karavela, která se pro nás stala jakýmsi jejich symbolem. Byla to malá rychlá loď, která nemohla převážet nijak zvlášť objemné náklady a která byla původně určená pro obchod ve Středozezemním moři. Většinou měly tři nebo čtyři stěžně, nakloněné trojúhelníkovité plachty a vyvýšenou zád'. Lodě 14. století snad mohly nést posádku na cestě k velkým objevům, ale protože nebyly ještě úplně vyvinuté, určitě by nemohly plout na časté a opakované cesty po Atlantiku.¹¹ Pozdější dokonalejší karavely se na objevných plavbách ale osvědčily, byly schopné dojet z Kapverdských ostrovů na Antilly jen za 21 dní.¹²

Je ovšem nutné dodat, že ne všechny lodě na objevných plavbách byly karavely. Portugalci během 15. století stavbu tradiční karavely pozměnili a vznikla tzv. *nao* nebo *caravela de armata*, pomalejší loď, která ale mohla nést větší náklad a převážet více lidí. Kolumbova Santa María byla nao, zatímco Pinta a Niña byly karavely. (Viz Příloha č. 3, str. 89)

Dlouho předtím, než se Kolumbovi podařilo uskutečnit svou vysněnou cestu na západ, Portugalští mořeplavci započali novou etapu dějin Evropy a světa, když po roce 1415, kdy dobyli Ceutu, vyplouvali na výzkumné plavby podél afrického pobřeží. Na začátku všeho stála touha vyhnout se muslimským obchodníkům a obchodovat přímo, bez prostředníků, s Afrikou. Již zmíněný portugalský princ Jindřich Mořeplavec podporoval a sponzoroval tyto plavby v podstatě celý svůj život (přestože se sám zřejmě nikdy nikam neplavil). Roku 1434 Gil Eanes se svou posádkou obeplul mys Bojador, o deset let později se Portugalci dostali do Senegalu a od roku 1445 si na afrických březích stavěli pevnosti a základny. Už v této době se obchodovalo s otroky, odhaduje se, že mezi lety 1450 a 1500 jich bylo přivezeno do Portugalska asi 150 000¹³. Hrozivá otrokářská kapitola evropských dějin má tedy své kořeny ještě před objevením Nového světa. Mezi lety 1478 a 1480 Španělsko a Portugalsko,

9 Viz tamtéž, str. 281.

10 Viz Arnold, David. Op. cit., str. 22.

11 Viz Parry, J. H. Op. cit., str. 77.

12 Viz Arnold, David. Op. cit., str. 23.

13 Viz tamtéž, str. 26.

konkrétně Katoličtí králové a Alfons V. Portugalský, uzavřeli tzv. smlouvu z Alcaçovasu, která přiřkla Madeiru, Azorské a Kapverdské ostrovy Portugalsku a Kanárské ostrovy Španělsku. V roce 1488 Bartolomeu Dias pokořil „bouřlivý mys“ neboli *Cabo das Tormentas*, jak jej sám nazval, dnes známý jako mys Dobré Naděje. Cesta kolem něj o deset let později umožnila Vascovi da Gama obeplout Afriku a za pomoci zřejmě arabského mořeplavce Melama Cany, který se k výpravě přidal v Malindi, doplout za tři týdny přes Indický oceán do Kalkaty (roku 1498)¹⁴. Cesta kolem Afriky do Indie k jejímu koření a bohatství byla tak otevřena.

Portugalské počínání v Africe mělo kromě obchodního a výzkumného i silně proti muslimský charakter: jak už bylo řečeno, obchod a územní expanze se v těchto dobách nikdy neobešly bez náboženského pozadí. Od roku 1490 Portugalci vysílali své misionáře do Konga, jejichž úsilí přineslo výsledek, když roku 1506 konžský vůdce konvertoval ke křesťanství. Velmi zajímavou událostí bylo objevení křesťanského koptského království roku 1494. Snad se tak naplnila legenda v Evropě známá již od 12. století o izolovaném křesťanském králi a knězi, tzv. knězi Janovi (španělsky *preste Juan*), jehož království se mělo rozkládat kdesi na východě. Později, mezi lety 1541 a 1543, Portugalci tomuto království pomáhali přežít muslimskou invazi¹⁵.

Madeira, Azorské a Kanárské ostrovy byly klíčovými body při objevných plavbách, protože byly velmi vhodné pro mezipřistání lodí při vyjíždění na širý oceán nebo naopak při návratu z něj. Kanárské ostrovy se objevují na mapách snad už od starověku, ale nikdy nebyly trvale obsazeny Evropany až do počátku 15. století, kdy se na nich začínají usazovat Kastilci. Ti si podmanili místní obyvatelstvo, založili plantáže cukrové třtiny a obchod s otroky.¹⁶ Poté, co se roku 1478 definitivně vyřešil spor o tyto ostrovy mezi Portugalci a Španěly, bylo dokončeno jejich dobývání: Tenerife byl jako poslední z ostrovů podmaněn roku 1496.

Obsazování ostrovu Gran Canaria roku 1483 vedl Pedro de Vera, dědeček z otcovy strany Álvara Núneze Cabezy de Vaca.

Na portugalské Madeiře také poprvé zastihneme Kryštofa Kolumba, který zde obchodoval s třtinovým cukrem a který si vzal dceru portugalského dobyvatele Bartolomea Perestrela. Kolumbus se plavil v Atlantickém oceánu i v Severním moři a svůj plán dosáhnout Indie a ostrovů koření západní cestou, která měla být kratší, poprvé představil na portugalském dvoře roku 1484 a byl poprvé odmítnut. O čtyři roky později portugalský král znovu vyslechl

14 Viz Brossard, Maurice de. Op. cit., str. 281.

15 Viz Arnold, David. Op. cit., str. 27.

16 Viz Binková, Simona. *Čas zámořských objevů*. Praha: Triton, 2008, str. 67.

Kolumbův návrh a nakonec jej opět zamítl, protože v té době byl překonán mys Dobré naděje a cesta ke koření se pro Portugalce otevřela směrem na východ kolem Afriky, a hledání cesty směrem západním se již zdálo zbytečné. Kolumbus svůj návrh bez úspěchu přednesl ještě v Anglii a Francii.¹⁷

Uspěl až roku 1492 na dvoře Katolických králů, pro něž byla západní cesta k Indii jedinou možností poté, co se cesty kolem Afriky zmocnili jejich sousedé. Dohoda mezi Katolickými králi a Kryštofem Kolumbem byla stvrzena smlouvou ze Santa Fé (*Capitulaciones de Santa Fé*). Kryštof Kolumbus a jeho asi stočlenná posádka s tlumočníky vypluli 3. srpna 1492 a po zastávce na Kanárských ostrovech stanuli 12. října na březích ostrova Guanahaní neboli San Salvador, který Kolumbus považoval za ostrov u Japonska: „ (...) Kolumbus patrně dospěl k tomuto závěru sloučením Polova příliš vysokého odhadu rozlohy Asie od východu k západu (...) a Ptolemaiova příliš nízkého odhadu velikosti světa.“¹⁸ Doplul k břehům Kuby a Hispanioly, kde po ztroskotání kapitánské lodi zanechal část posádky, a v březnu roku 1493 se vrátil do Španělska. Papežské buly ještě téhož roku zajistily Katolickým králům právo na nově objevená území a stanovily hranici mezi oblastí zájmu Portugalců a Španělů 100 mil na západ od Kapverdských ostrovů. Tato hranice byla roku 1494 smlouvou z Tordesillasu posunuta kvůli nespokojenosti portugalského krále dále na západ na vzdálenost 370 mil od Kapverdských ostrovů, čímž si Portugalci zajistili přístup do dosud neobjevené Brazílie. Kryštof Kolumbus hned roku 1493 uskutečnil svou druhou plavbu, při níž objevil Portoriko, Jamajku a ostrovy Malých Antil. Tato cesta měla ovšem především kolonizační charakter: na 17 lodích se plavilo přes tisíc lidí, kteří měli osídlit Hispaniolu. Kolumbův bratr Bartolomeo tam od roku 1496 vedl stavbu města Santo Domingo. Na své třetí a čtvrté cestě (1498-1500 a 1502-1504) se Kolumbus dostal k pobřeží Venezuely, k ostrovům Trinidad a Margarita, k ústí řeky Orinoko a do nedaleké oblasti bohaté na perly, plavil se podél pobřeží Hondurasu až k Panamě.

Vasco da Gama mezitím dosáhl Kalkaty (1498) a výprava Pedra Álvarese Cabrala objevila roku 1500 Brazílii, odkud pak pokračovala do svého původního cíle do Kalkaty. Kolem roku 1500 byla uskutečněna řada plaveb do oblasti perel, kterou objevil Kolumbus, a bylo tak prozkoumáno severovýchodní a východní pobřeží Jižní Ameriky. Jedné z těchto plaveb se účastnil také Amerigo Vespucci (1501-1502), který poprvé označil tento kontinent jako Nový svět. Portugalci se v Asii dostali až do Malaky, důležitého obchodního přístavu

17 Viz Parry, J. H. Op. cit., str. 191.

18 Tamtéž, str. 192: „ (...) Columbus apparently reached this conclusion by combining Marco Polo's estimate of the east-west extent of Asia, which was an over-estimate; (...) and Ptolemy's estimate of the size of the world, which was an under-estimate.“

na Malajském poloostrově, a roku 1511 konečně dosáhli vlastně prvotního cíle všech objevných plaveb, totiž ostrovů koření Moluk.

Přestože byl roku 1507 ve Francii Vespucciho poznatek o Novém světě publikován v úvodu k Ptolemaiově zeměpisu¹⁹, v Evropě budou ještě dlouho vydávána antická zeměpisná díla, používaná i ve školách, svět bude ještě až do posledních dvou až tří dekád 16. století často popisován jako za Ptolemaia.²⁰ Možná bylo renesanční myšlení méně otevřené změnám a novinkám, než by se na první pohled mohlo zdát. Úcta k starověkým autorům a jejich dílům a neustálé odkazování se na ně snad bránilo rychlejšímu přijetí nových faktů. „Čerstvé informace z cizích zdrojů ve srovnání se znalostmi nahromaděnými během mnoha staletí mohly být snadno viděny v nejhorším případě jako neuvěřitelné, v nejlepším případě jako nemístné.“²¹

Setkání s Amerikou bylo velmi výjimečné už jen proto, že Evropané nikdy neztratili povědomí o Africe a Asii, ale o existenci nového kontinentu neměli ani tušení. Uvidět a pochopit Nový svět jako skutečně nový ale nebylo vůbec snadné a samozřejmé. Španělé jeli do Ameriky přesvědčeni, že jedou do Asie, a u karibských ostrovů přistáli s nadějí a očekáváním, že naleznou zlato a koření a civilizované lidi. Jak jsem již zmínila výše, snad každý námořník měl hlavu plnou legend a představ, někteří jistě i četli různé cestopisy. Kryštof Kolumbus si s sebou vezl doporučující dopis pro Velkého chána²². „*Más todavía, tengo determinado de ir a la tierra firme y a la ciudad de Quisay y dar las cartas de Vuestras Altezas al Gran Can y pedir respuesta y venir con ella.*“²³ („Jsem však rozhodnut dorazit stůj co stůj až k pevnině a do města Quisai, abych odevzdal Velikému Chánovi listy Vašich Výsostí, požádal ho o odpověď a vrátil se s ní do Evropy.“²⁴) Od první chvíle se vyptával na zlato a snad i doufal, že narazí na vyspělou civilizaci. Na své druhé cestě nechal přísahat svojí posádku, že Kuba není ostrov ale pevnina a že jistě naleznou civilizované lidi.²⁵ Byl si tak jistý, že výsledky jeho výpravy jako by už byly předem dány. První objevitelé do určité míry viděli to, co vidět chtěli, ale možná je to nevyhnutelně dáno přirozeností lidské mysli: „Je těžké zbavit se dojmu, že Evropané 16. století (...) příliš často viděli to, co vidět

19 Viz Binková, Simona. Op. cit., str. 76.

20 Viz Elliott, J. H. *The Old World and the New 1492-1650*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, str. 14.

21 Tamtéž, str. 16: „*Fresh information from alien sources was therefore liable to seem at worst incredible, at best irrelevant, when set against the accumulated knowledge of the centuries.*“

22 Viz Ubieto, Reglá, Jover, Seco. *Dějiny Španělska*. Praha: Lidové noviny, 2002, str. 191.

23 Colón, Cristóbal. *Los cuatro viajes y Testamento*. Madrid: Alianza, 1986, str. 78.

24 Kolumbus, Kryštof. *Lodní deník. Dvě knihy velkých činů a velkého osudu*. Přel. Jan Brechensbauer. Praha: Novina v Praze, 1942, str. 59.

25 Viz Todorov, Tzvetan. *Dobytí Ameriky. Problém druhého*. Přel. Kateřina Lukešová. Praha: Mladá fronta, 1996, str. 31 a Rosenblat, Ángel. *La primera visión de América y otros estudios*. Caracas: Ministerio de Educación, 1965, str. 18.

očekávali. Neměl by to být ale důvod k překvapení nebo posměchu, protože lidská mysl má zřejmě vrozenou potřebu vracet se k známým předmětům a obrazům, aby se vyrovnala se šokem z neznámého.²⁶

Již od prvních setkání s Amerikou, tedy na začátku s domnělou Indií, později s Novým světem, mořeplavci, dobyvatelé, kronikáři se ve svých dílech udivují nad odlišností Nového světa, a hlavně si často stěžují, jak těžké nebo skoro nemožné je popsat Nový svět a vylíčit jeho realitu někomu, kdo ho neviděl. „(...) *y otras mill maneras de frutas que me no es possible escrevir.*“²⁷ („Země plodí kromě toho tisíc druhů ovoce, které je mi nemožno popsat.“²⁸) Takto si Kolumbus stýská na nedostatek slov. Nový svět jako by i potřeboval nová slova.

Nový svět byl pro Evropu také jakousi novou nadějí. Hlavně duchovní a humanističtí myslitelé, mnohdy nespokojení se stavem evropské společnosti, si do Ameriky přenášeli představy o ztraceném křesťanském ráji nebo, podle antických autorů, o zlatém věku lidstva. Na první pohled se zdálo, že nazí Indiáni jsou nevinné, nezkažené bytosti, které lehce přijmou křesťanskou víru. „*Nole conozco secta ninguna y creo que muy presto se tornarían cristianos, porque ellos son de muy buen entender.*“²⁹ („Pokud jde o náboženství, nezdá se mi, že mají nějaké a ježto je to lid dobrosrdečný, myslím, že se mohou státi křesťany bez přílišné námahy.“³⁰) Tak viděl Kryštof Kolumbus obyvatele karibských ostrovů. Byl to ovšem zcela evropský pohled na úplně odlišnou realitu právě objeveného kontinentu: „Ale tímto přístupem k Novému světu si humanisté zavírali dveře k porozumění odlišné civilizace.“³¹

Nově objevení lidé a jejich kultury představovali pro Evropany asi největší problém. Bylo nutné je někam zařadit a ustanovit, jak se k nim chovat. Nebyli to totiž ani mauři, které Španělsko právě porazilo ve válce na svém území, ani černoši, které Portugalci dováželi jako otroky již od poloviny 15. století. Katoličtí králové chtěli hned od počátku vědět, jak se mají k novým národům postavit a jak jim vládnout. Juan López de Palacios Rubios, právník a poradce Ferdinanda Katolického, ve svém díle sepsaném kolem roku 1514 došel k závěru, že pohanské obyvatelstvo Nového světa je povinno se podříditi papeži a tedy i Katolickým králům a svěřit jim své území, neboť pohané a nevěřící mají svá území jen jako by dočasně

26 Elliott, J. H. Op. cit., str. 21: „*It is hard to escape the impression that sixteenth-century Europeans (...) all too often saw what they expected to see. This should not really be a cause for surprise or mockery, for it may well be that the human mind has an inherent need to fall back on the familiar object and the standard image, in order to come to terms with the shock of the unfamiliar.*“

27 Colón, Cristóbal. Op. cit., str. 90.

28 Kolumbus, Kryštof. Op. cit., str. 72.

29 Colón, Cristóbal. Op. cit., str. 71.

30 Kolumbus, Kryštof. Op. cit., str. 51.

31 Elliott, J. H. Op. cit., str. 26: *But by treating the New World in this way, the humanists were closing the door to understanding an alien civilization.*“

propůjčená a musí je navrátit pod správu papeže, který je představitelem Krista na zemi. Palacios Rubios byl také autorem tzv. *requerimienta*, textu, který měli dobyvatelé číst Indiánům, a tak je obeznámit s křesťanskou vírou a právem křesťanů podmanit si jejich území. V *requerimientu* byli Indiáni vyzváni, aby dobrovolně uznali autoritu papeže, církve a Katolických králů. Pokud by této výzvy neuposlechli, byla by proti nim zahájena spravedlivá válka, ve které by byli zajímáni jako otroci.³²

Teorie Palacia Rubia měla však své ostré kritiky. Bartolomé de las Casas nebo Francisco de Vitoria naopak tvrdili, že právo na území i hmotné statky vychází z přirozeného lidského práva nikoli z práva víry. Teologické a politické diskuse se časem promítly i do praktického přístupu k Indiánům: *requerimienta* byla zrušena a roku 1573 byly vydány tzv. *ordenanzas* krále Filipa II, ve kterých se poprvé mluvilo ne o conquistě nýbrž o pacifikaci a která měla zakončit etapu dobývání a započít fázi koloniální.³³

Jádrem diskuse o Indiánech se stala otázka, zda je možné Indiány brát v souladu s Aristotelovou teorií jako přirozené otroky, tedy jako bytosti, které nejsou schopny si samy vládnout a umí jen poslouchat nikoli rozkazovat. Proti zastáncům tohoto tvrzení, jako byli například Ginés de Sepúlveda nebo Bernardo de Mesa, tvrdě vystupoval Bartolomé de las Casas a argumentoval například tím, že není možné, že by Bůh stvořil tolik lidí neschopných vládnout si sami, protože Bůh stvořil člověka k obrazu svému, a jen chybou přírody se mohou narodit jedinci bez takových schopností.³⁴ Las Casas viděl všechny lidi obdařené stejnými smysly, rozumem a vůlí, proto také věřil, že každý národ je možné civilizovat, že neexistuje barbarství jako něco definitivního a nezvratitelného. V poslední fázi svého života Las Casas našel i cesty, jak smířit velmi odlišné indiánské a křesťanské zvyky: lidská oběť, která tolik šokovala Evropany a která se stala pro odpůrce Indiánů důkazem jejich nenapravitelného barbarství, byla v očích Las Casase výrazem obdivuhodné zbožnosti, kterou Evropané již ztratili, neboť Indiáni svému bohu nabízeli to nejcennější.³⁵

Las Casasovy a Vitoriovy myšlenky a snahy našly odezvu v bule papeže Pavla III z roku 1537, která prohlašovala, že všichni lidé bez rozdílu jsou schopni přijmout křesťanství a že žádný člověk nemá být zbaven své svobody a svého majetku.³⁶ Roku 1542 byly vyhlášeny tzv. Nové zákony (*Leyes Nuevas*), které měly rušit otroctví Indiánů a pracovní povinnosti v rámci tzv. *encomiendy*. Ty ovšem existovaly ještě do 18. století, ale byly alespoň upraveny tak, aby jejich fungování více odpovídalo křesťanskému poručnictví a ochraně, jak

32 Viz Zavala, Silvio. *Filosofía de la Conquista*. México: Fondo de cultura económica, 1972, str. 28-29.

33 Viz tamtéž, str. 37.

34 Viz tamtéž, str. 83.

35 Viz Todorov, Tzvetan. Op. cit., str. 223.

36 Viz Zavala, Silvio. Op. cit., str. 86.

to požadoval Francisco de Vitoria. Samozřejmě že skutečnost byla mnohdy jiná: „Třebaže ve vztahu k Indiánům zaujala koruna po dlouhé diskusi velmi vstřícné stanovisko, pokřtění domorodci byli formálně regulárními poddanými panovníka, skutečná politika koloniálních úřadů a zejména kolonistů se od zákonného rámce podstatně odlišovala, což výrazně přispívalo k demografickému kolapsu.“³⁷

Tento myšlenkový proud se také dotkl otázky černošských otroků v Americe. Přestože například Bartolomé de las Casas z počátku požadoval dovážení otroků z Afriky, aby tak mohli být volní Indiáni, ke konci života tento požadavek viděl jako svůj omyl a zastával se svobody pro všechny. Francisco de Vitoria uznával jen ty černošské otroky, kteří byli otroky nebo válečnými zajatci i ve své zemi, nebo kteří byli prodáni do otroctví výměnou za odpuštění trestu smrti. Později se objevili i myslitelé, např. Tomás de Mercado nebo Bartolomé de Albornoz, kteří přímo varovali před kupováním černých otroků, protože zotročovat někoho, kdo na rozdíl od muslimů ani nevede proti křesťanům válku, je proti lidským i božím zákonům.³⁸ Pravdou ale zůstává, že tyto hlasy nebyly vyslyšeny. Důvodů bylo zřejmě více: „Je také možné, že na královském dvoře se domnívali, že tento problém nespadá do jejich pravomocí, neboť Afrika nebyla předmětem španělské kolonizace na rozdíl od Indií. Navíc tu byly také obchodní zájmy, které měly větší sílu než slova teologů a právníků, kteří dokázali tuto otázku jasně prohlédnout.“³⁹

Indiánské, černošské a evropské kultury se setkaly na kontinentě, který později přijal jméno Amerika. Kontinent, který původně obývali Indiáni a který neměl zřejmě žádný předchozí kontakt se zbytkem světa, byl tímto setkáním hluboce poznamenán, a navždy byla změněna jeho historie i jeho charakter. V tomto smyslu by se dalo objevení Ameriky chápat jako její *stvoření*.

2. Álvaro Núñez Cabeza de Vaca

Álvar Núñez Cabeza de Vaca (Viz Příloha č. 5, str. 91) byl jedním z mnoha oněch houževnatých, ctižádostivých a dobrodružných mužů Španělska 16. století a stejně jako spousta dalších i on, když se s Novým světem objevily i nové možnosti života, jel tam zkusit své štěstí. „Nezapomeňme, že generace Cabezy de Vaca byla svědkem rychlé proměny

37 Opatrný, Josef. *Amerika v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1998, str. 270.

38 Viz Zavala, Silvio. Op. cit., str. 98-99.

39 Tamtéž, str. 100: „*Es posible también que la Corte pensara que el problema no caía dentro de su jurisdicción, pues las tierras de África no eran objeto de colonización española como las de Indias. Además, mediaron intereses mercantiles de mayor fuerza que la palabra de los teólogos y juristas que llegaron a ver con claridad el problema.*“

středomořských království, zchudlých staletími válek a vnitřních bojů, v prvořadou světovou mocnost.⁴⁰

Narodil se kolem roku 1492, tedy v době, kdy měl Kryštof Kolumbus začít svou první cestu do Ameriky, v andaluzském městě Jerez de la Frontera⁴¹ jen několik kilometrů od slavného přístavu Sanlúcar de Barrameda, odkud vypluli do Nového světa např. Magalhães nebo Cortés a odkud o více než třicet let později vyplul i sám Cabeza de Vaca.⁴² „Je velmi pravděpodobné, pokud vezmeme v úvahu velkou popularitu cest do Nového světa, že mladý Álvaro měl příležitost být svědkem mnoha odjezdů a příjezdů osobností, které tímto přístavem prošly před ním.“⁴³ Navíc ho jistě ovlivnili i jeho příbuzní, Cabeza de Vaca nebyl totiž ani prvním ani posledním z rodiny, kdo se vydal na dalekou cestu. Álvaroův dědeček z otcovy strany Pedro de Vera vedl dobývání ostrovu Gran Canaria a jeho strýcové Diego Gómez de Vera a Martín Gómez de Vera byli kapitány při dobývání Kanárských ostrovů a Granady.⁴⁴ (Do Nového světa se vypravili také dva Álvarovi bratřenci Baltazar Gallegos a Cristóbal de Espínola, kteří se přidali k výpravě Hernanda de Soto na Floridu roku 1539).⁴⁵

Rodinná historie neobvyklých počinů jde ale ještě dále až k bitvě u Las Navas de Tolosa roku 1212, kde si Álvarovi předci vysloužili povýšení do šlechtického stavu a neobvyklé příjmení, když křesťanským bojovníkům označili cestu horským průsmykem pomocí kravské lebky.⁴⁶

O Álvarově mládí není moc spolehlivých informací, práce badatelů v archivech je navíc značně ztížena tím, že Cabeza de Vaca měl několik jmenovců. Kolem roku 1505 zemřeli Álvarovi rodiče Francisco de Vera a Teresa Cabeza de Vaca a jejich čtyři děti byly svěřeny do péče matčiny sestry a jejího manžela, který byl dobyvatelem Melilly.⁴⁷

Roku 1512 Álvaro bojoval v Itálii v bitvě u Ravenny, kde měly španělské jednotky poslané Katolickými králi pomoci papeži v boji proti Francouzům. Po návratu do Španělska vstoupil do služby vévody z Medinasidonie, a bojoval proti povstání komunerů v Seville (1520) a poté

40 Pupo-Walker, Enrique. „Sección introductoria“. In Núñez Cabeza de Vaca, Alvar. *Naufragios*. Ed. Pupo-Walker, Enrique. Madrid: Castalia, 1992, str. 20-21: „No olvidemos que a la generación de Cabeza de Vaca le tocó presenciar la transformación apresurada de reinos mediterráneos, empobrecidos por siglos de guerras y luchas intestinas, en una potencia mundial de primer orden.“

41 Viz tamtéž, str. 25.

42 Viz Maura, Juan Francisco. „Introducción“. In Núñez Cabeza de Vaca, Álvaro. *Naufragios*. Ed. Maura, Juan Francisco. Madrid: Cátedra, 2007, str. 18.

43 Maura, Juan Francisco. Op. cit., str. 18: „Es muy probable, teniendo en cuenta la popularidad con la que contaban estos viajes al Nuevo Mundo, que el joven Álvaro hubiese tenido la oportunidad de presenciar varias de las salidas y llegadas de personajes que por tal puerto pasaron antes de él.“

44 Viz Sopranis, Hipólito Sancho de. „Datos para el estudio de Alvar Núñez Cabeza de Vaca“. *Revista de Indias*, 1947, č. 27, str. 77.

45 Viz Pupo-Walker, Enrique. Op. cit., str. 34.

46 Viz Howgego, Raymond J. *Encyclopedia of exploration to 1800*. Australia: Potts Point, 2003, str. 167.

47 Viz Sopranis, Hipólito Sancho de. Op. cit., str. 85.

ve Villalaru (1521) a také v Navaře v bitvě u Puente de la Reina proti Francouzům. V této době se také oženil a se svou ženou Mariou Marmolejo se usadil v Seville.⁴⁸

Mezitím na španělský trůn roku 1517 nastoupil Karel I., za jehož vlády Álvaro podnikl své dvě velké cesty do Ameriky. V Novém světě zatím Vasco Núñez de Balboa objevil Tichý oceán a téhož roku (1513) Ponce de León, který se účastnil druhé Kolumbovy cesty, uskutečnil první výpravu na Floridu, kde se roku 1521 pokusil založit osadu, která musela být ovšem záhy opuštěna kvůli útokům Indiánů.⁴⁹ K Floridě se dostal ještě Francisco Garay roku 1518 se svou expedicí, která objevila ústí řeky Mississippi, a také Lucas Vázquez de Ayllón roku 1523, který prozkoumal pobřeží dnešních USA.⁵⁰ Žádná z těchto výprav nebyla považována za příliš úspěšnou. Následovala výprava vedená Pánfilem de Narváez, které se účastnil Cabeza de Vaca a jejíž tragický osud je popsán v jeho díle.

Pánfilo de Narváez, rozporuplná postava, o níž se nechvalně zmiňuje Bartolomé de las Casas, se podílel na dobývání Jamajky a vnitrozemí Kuby a roku 1520 byl poslán do Mexika, aby tam přiměl k poslušnosti Hernána Cortése. Celá akce však dopadla poněkud groteskně: Narváez v bitvě přišel o oko, byl zajat a poslán do Španělska a většina jeho mužů se připojila ke Cortésovi.⁵¹ Ve Španělsku využil svých známostí u dvora, takže mu Karel I. nakonec roku 1526 svěřil titul adelantada Floridy, kterou měl prozkoumat a dobýt.

15. února roku 1527 byl Cabeza de Vaca jmenován pokladníkem a *alguacilem mayor* Narváezovy výpravy. Jeho povinností bylo mimo jiné strážat pro krále pět procent ze všeho zlata, které bude nalezeno, vydávat důstojníkům plat, podílet se na pacifikaci země a také informovat.⁵² Pět lodí expedice, na nichž se plavilo asi 600 lidí (mezi nimi bylo také pět františkánských mnichů), vyrazilo z přístavu Sanlúcar de Barrameda 17. června 1527. Po zastávce na Kanárských ostrovech výprava přistála na ostrově Hispaniola, kde došlo k zajímavé události, která dokazuje, že Pánfilo de Narváez zřejmě nebyl dostatečně nadán vůdcovskými schopnostmi. „V Santu Domingu výpravu opustilo 140 mužů, kteří se nechali zlákat bohatstvím země a pěknými sliby obyvatel. Je možné se domnívat, že aby došlo k tak značné dezerci, don Pánfilo musel vzbudit mezi svými stoupenci nelibost nebo možná silnou nedůvěru ke svým předpokladům o floridském zlatu.“⁵³ Na Kubě výprava přišla o další muže

48 Pupo-Walker. Op. cit., str. 28.

49 Viz Opatrný, Josef. Op. cit., str. 776.

50 Viz Fernández-Flórez, Darío. *Drama y aventura de los españoles en Florida*. Madrid: Cultura Hispánica, 1963, str. 26-27.

51 Viz Opatrný, Josef. Op. cit., str. 764 a Fernández-Flórez, Darío. Op. cit., str. 28.

52 Viz Bishop, Morris. *The odyssey of Cabeza de Vaca*. New York: The Century c. o., 1933, str. 29.

53 Bishop, Morris. Op. cit., str. 31: „*In Santo Domingo a hundred and forty men deserted the expedition, tempted by the wealth of the country and by the handsome promises made them by the inhabitants. It is permissible to believe that, to cause such a considerable desertion, Don Pánfilo had aroused personal dislike among his followers, or perhaps an alarmed distrust of his prediction of Floridan gold.*“

a dokonce i o dvě lodě při silném hurikánu. Po přezimování na Kubě zakotvili 14. dubna 1528 na Floridě v zálivu Tampa a Narváez se rozhodl k osudovému kroku, k rozdělení výpravy. Zatímco lodě s asi stovkou mužů měly sledovat pobřeží a najít vhodný přístav, zbytek expedice, ke kterému patřil také Cabeza de Vaca, měl prozkoumat vnitrozemí. Lodě se ale velmi brzy vzdálily od pobřeží, ztratily ostatní z dohledu, a když přistály v Novém Španělsku, druhá část výpravy byla prohlášena za ztracenou. Pochod nesnadným terénem, hlad a útoky Indiánů skupinu vedenou Narváezem velmi oslabily, a tak byly nakonec postaveny dřevěné lodě, na kterých se posádka plavila mezi ostrovy nepřátelsky naladěných Indiánů. Mnoho mužů zemřelo žízni nebo vyčerpáním, lodě se nakonec na moři převrátily a už jen zlomek výpravy se dokázal dostat ke břehům ostrova, kterému dali jméno Mal Hado (zřejmě se jedná o dnešní ostrov Galveston u Texasu). Z původních asi tří set mužů, kteří se vylodili na Floridě, během krátké doby zůstalo jen patnáct a z těch nakonec přežili jen čtyři: Cabeza de Vaca, Andrés Dorantes, Alonso Castillo Maldonado a marocký otrok Estebanico. Tak se stalo, že na podzim roku 1528 Álvaro Núñez Cabeza de Vaca se na dlouhých osm let ztratil z Evropanům známého světa. Putování, které vykonal spolu s dalšími třemi přeživšími, patří bezesporu „k největším výkonům období conquisty.“⁵⁴ (Viz Příloha č. 4, str. 90)

Když se v dubnu roku 1536 konečně dostali do Culiacánu, Mexiko už bylo místokrálovstvím nazvaným Nové Španělsko v čele s Antoniem de Mendoza. Cabeza de Vaca a také zřejmě Andrés Dorantes se ve Veracruzu v dubnu roku 1537 nalodili na cestu zpět do Španělska, zdá se ale, že tam dojel po přestávce na Kubě jen Cabeza de Vaca (9. srpna 1537). Dorantes se vrátil do Mexika a oženil se s jistou bohatou vdovou, což je poslední známá zpráva o něm.⁵⁵ O osudu Alonsa del Castillo po návratu do Nového Španělska nevíme nic. Estebanico se ještě přidal jako průvodce k výpravě mnicha Marcose z Nizy, která šla směrem na sever od Culiacánu a dostala se do dnešní Arizony do oblasti puebel. Ta Marcos zřejmě považoval za hrady a jeho nepřesné informace pak podnítily další výpravy do této oblasti, kde se mělo podle pověstí nacházet Sedm měst Ciboly, která se svým bohatstvím měla rovnat Tenochtitlánu.⁵⁶

Cabeza de Vaca zůstal ve Španělsku jen necelé tři roky, Nový svět ho zřejmě přes všechna svá nebezpečí velmi lákal a možná se už ve své rodné zemi necítil úplně doma: „Jen během několika let se Španělsko, které náš Jerezan poznal jako mladý, proměnilo ve společnost,

54 Opatrný, Josef. Op. cit., str. 699.

55 Viz Rieupeyront, Jean-Louis. *Le conquistador perdu. La fabuleuse odyssée indienne de Cabeza de Vaca.* Paris: Payot, 1992, str. 456.

56 Viz Opatrný, Josef. Op. cit., str. 759.

kteřá pojala velkolepé imperiální plány dobývání a kolonizace.⁵⁷ Nejen jeho vlast ale prošla změnou. Domnívám se, že daleko výraznější a hlubší byla změna, kterou prošel on sám. Vždyť koho by nepoznamenala osmiletá pouť mezi neznámými indiánskými kmeny a skoro nepřetržitý boj o prosté přežití!

Může se zdát na první pohled neuvěřitelné, že po všech strastech, které prožil a přežil na Floridě, se ucházel o titul guvernéra právě této oblasti. Ten však byl přidělen Hernandovi de Soto, který Álvarovi nabídl účast na další výpravě na Floridu, což Cabeza de Vaca nepřijal. Skutečnost, že Cabeza de Vaca chtěl tak brzy po svém návratu odjet zpět do míst svých neštěstí se tedy může jevit jako překvapivá. Na druhou stranu je ale dost možné, že se toužil vrátit tam, kde prožil celkem dlouhou a určitě výjimečnou a zásadní část svého života, a že se chtěl stát vladařem právě tam, kde byl trosečníkem.

Svůj krátký pobyt ve Španělsku věnoval Cabeza de Vaca také sepsání svého díla Ztroskotání (*Naufragios*), které poprvé vyšlo v Zamoře roku 1542, tedy v době, kdy Álvar již byl na cestě do Asunciónu.

V březnu roku 1540 mu totiž Karel I. udělil titul guvernéra oblasti Río de la Plata, kam se Cabeza de Vaca vypravil se třemi loděmi v prosinci téhož roku. Do expedice, jejímž hlavním úkolem bylo najít Mendozovu výpravu (1536) a posílit Asunción, jedinou křesťanskou osadu v oblasti, investoval velkou částku vlastních i půjčených peněz, což se mu po neslavném návratu vymstilo. Po vyčerpávajícím pochodu, během něhož objevili vodopády řeky Iguazú, dorazili po čtyřech měsících a více než 800 kilometrech do Asunciónu, kde se mezitím ujal vlády Domingo Martínez de Irala a kde se Cabeza de Vaca „pokusil napravit nespravedlnosti napáchané Indiánům; a navíc chtěl obnovit pořádek mezi obyvateli z poloostrova, když je přiměl zaplatit daně, které v té době koruna požadovala.“⁵⁸

Cabeza de Vaca podnikl ještě jednu výpravu, která měla prozkoumat danou oblast a snad narazit na pohádkově bohaté království, o kterém kolovaly legendy.⁵⁹ Cesta neprostupným terénem však byla příliš náročná, a tak se expedice vrátila do Asunciónu, kde se rozpoutalo povstání vedené Iralou, ke kterému se připojila i část Cabezových mužů. 25. dubna 1544 byl Cabeza de Vaca zatčen a poslán do Španělska v poutech podobně jako Kryštof Kolumbus ze své třetí cesty více než čtyřicet let předtím.⁶⁰

57 Pupo-Walker. Op. cit., str. 34: „*En sólo unos años, la España que el jerezano había conocido en su primera juventud se había convertido en una sociedad que concebía enormes proyectos imperiales de conquista y colonización.*“

58 Pupo-Walker. Op. cit., str. 36: „(...) *intentó corregir los abusos que se habían cometido contra los indios; y, además, quiso restablecer el orden entre los peninsulares, obligándoles a pagar los impuestos que entonces requería la Corona.*“

59 Viz tamtéž, str. 37.

60 Viz Binková, Simona. Op. cit., str. 75.

V únoru 1546 začal soud, který se táhl až do roku 1551, kdy byl vynesena definitivní rozsudek: Cabeza de Vaca se nesměl pod trestem smrti vrátit do Nového světa, všichni poškození od něj mohli žádat peněžitou náhradu a měl být vyhnán do alžírského Oránu. Tato poslední část rozsudku mu byla odpuštěna a také mu byla ke konci života přiznána malá renta. Během posledních let svého života pracoval na společném vydání obou svých děl, tedy Ztroskotání (*Naufragios*) a Komentářů (*Comentarios*), která byla publikována roku 1555 ve Valladolidu. Kromě toho nic bližšího o konci jeho života není známo. Někteří autoři tvrdí, že byl snad jmenován soudcem v Seville, kde zemřel⁶¹, jiní se přiklání k názoru, že zemřel mezi lety 1556 a 1559 spíše v chudobě ve Valladolidu.⁶²

3. Ztroskotání v 16. století

V 16. i 17. století byla ztroskotání lodí na cestách mezi Amerikou a Španělskem vlastně celkem běžná. Odhaduje se, že během těchto dvou století se potopilo asi 700 lodí.⁶³ S nebezpečím se tedy počítalo a ztroskotání byla ošetřena jak po stránce praktické, tak i po stránce právní.

Mnohdy se ve flotilách plavily speciální menší lodě, kam se v případě nebezpečí měl přemístit náklad, cestující a posádka. Mezi posádkou byli vždy tesaři a na velkých plachetnicích, jako byly galeony, dokonce i profesionální potapěči, kteří byli schopni loď opravit na širém oceáně.⁶⁴

Praktické rady námořníkům shrnuje ve svém díle Juan de Escalante Mendoza, námořník a významný autor spisů o plavbě 2. poloviny 16. století. Ustanovil např., jak má v ideálním případě vypadat evakuace z potápějící se lodi: jako první mají být přesunuty všechny cennosti, zboží (včetně otroků) a také královské listiny, poté mají být zachráněny ženy, děti, starci a cestující a jako poslední má loď opustit sama posádka. Skutečnost byla pochopitelně mnohdy úplně jiná, nejeden kormidelník nebo kapitán musel objasňovat své předčasné opuštění lodi. Výmluvný je také fakt, že ačkoli se do Indií neplavilo moc žen, když došlo k námořnímu neštěstí, většinou se nezachránila žádná.⁶⁵

Mendoza také varuje před přílišnou pověřivostí námořníků a upozorňuje na to, že modlitby a obracení se k Bohu mají být v nebezpečných situacích až posledním řešením,

61 Viz Maura, Juan Francisco. Op. cit., str. 20 a Howgego, Raymond J. Op. cit., str. 169.

62 Viz Pupo-Walker. Op. cit., str. 41.

63 Viz Pérez-Mallaína, Pablo Emilio. *El hombre frente al mar. Naufragios en la Carrera de Indias durante los siglos XVI y XVII*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 1996, str. 27.

64 Viz tamtéž, str. 28.

65 Viz tamtéž, str. 39-41.

protože by mohly odvést posádku od práce.⁶⁶ Jednání na palubě např. za bouří i samotné jejich vnímání se vyznačuje velkou racionalitou, která je pro ztroskotání příznačná, neboť námořníci měli velké praktické znalosti a uměli tedy najít i potřebná řešení. Tím se ztroskotání a nebezpečí na moři značně liší od jiných dobových katastrof, jako byly např. epidemie, zemětřesení nebo záplavy, jejichž příčiny byly záhadné, a často se vykládaly jako Boží hněv nebo trest.

Je ovšem pravda, že úplně nejčastěji se ztroskotání vysvětlovala obojím, tedy jako důsledek lidských chyb nebo nepřízně počasí, i jako trest od Boha za napáchané hříchy. Také je nutno vzít v úvahu, že při soudech po ztroskotání hrály velkou roli osobní zájmy každého z vyslychaných. Mnohdy bylo totiž výhodnější interpretovat námořní neštěstí jako trest za vlastní hříchy, než přiznat technickou chybu nebo nepozornost.⁶⁷ U soudu se nejčastěji museli zodpovídat ze svých chyb kormidelníci, ale také velitelé lodí nebo dokonce admirálové, kteří někdy nechali loď přetížit pašovaným zlatem, stříbrem a dalším zbožím. Jenže zatímco admirálové i velitelé měli vždy vlivné přátele i dost finančních prostředků, aby se z trestu nějak vykroutili, kormidelníci byli lidé prostého původu a mnohdy tedy končili na popravčím špalku nebo ve vězení.⁶⁸

Po každém ztroskotání následoval soud, který měl objasnit jeho příčiny a najít viníky. V archivech, jako je např. *Archivo General de las Indias* v Seville, se nalézají mnoho záznamů z těchto soudních pří, zpráv a dopisů.

V Předmluvě (*Proemio*) ke svému dílu Cabeza de Vaca ihned prohlašuje, že expedice skončila špatně, přestože on sám se velmi snažil, a jedním dechem dodává, že kvůli hříchům účastníků výpravy, Bůh dovolil takové neštěstí: „(...) ani mé rady ani má snaha nepřinesly užitku, abychom dosáhli ve službách Vaší Milosti toho, za čím jsme se tam vydali, a pro naše hříchy Bůh dopustil, aby ze všech výprav, které do těchto zemí jely, ta naše se ocitla v tak velikém nebezpečí a skončila tak nešťastně a bídně (...).“ („(...) *ni mi consejo ni mi diligencia aprovecharon para que aquello a que éramos idos fuese ganado conforme al servicio de Vuestra Majestad, y por nuestros pecados permitiese Dios que de cuantas armadas a aquellas tierras han ido ninguna se viese en tan grandes peligros ni tuviese tan miserable y desastrado fin (...)*“).⁶⁹ Již od předmluvy má být čtenáři, především králi a císaři Karlu I., kterému je věnovaná, jasné, že Cabeza de Vaca není tragickým koncem expedice vinen. Hned

66 Viz tamtéž, str. 29 a 34.

67 Viz tamtéž, str. 75

68 Viz tamtéž, str. 129

69 Núñez Cabeza de Vaca, Álvaro. *Naufragios*. Ed. de Juan Francisco Maura. Madrid: Cátedra, 2007, str. 76. Všechny další citace jsou z tohoto vydání. Dále budu již jen uvádět čísla stránek hned za každým citovaným úryvkem.

se zmiňuje o svém marném snažení a vinu rozděluje stejnou mírou mezi všechny, kteří byli na výpravě s ním, neboť každý má své hříchy.

Ve čtvrté kapitole potom zřetelně a detailně popíše svůj nesouhlas s Narváezovým osudovým rozhodnutím poslat loď podél pobřeží a vydat se do vnitrozemí. Dokonce si nechá tento svůj postoj oficiálně stvrdit přítomným notářem: „Když jsem viděl jeho rozhodnutí, žádal jsem ho jménem Vaší Milosti, aby neopouštěl loď, dokud nezůstanou v přístavu a v bezpečí, požádal jsem o svědectví o tom písaře, který tam s námi byl.“ (*„Yo, vista su determinación, requeríle de parte de Vuestra Majestad que no dejase los navíos sin que quedasen en puerto y seguros, y así lo pedí por testimonio al escribano que allí teníamos.“*) (Str. 89) Cabeza de Vaca ukazuje, že od počátku jednal v zájmu krále a že se neváhal postavit proti Narváezovi, jehož kroky nepovažoval za správné. Jestli tomu tak doopravdy bylo, se můžeme jen dohadovat, protože jediný dokument, který o těchto událostech existuje, je právě Álvarovo dílo Ztroskotání (*Naufragios*).

Opravdové ztroskotání je pak popsáno v desáté kapitole: dřevěné loďky postavené pod vedením jediného tesaře (Viz str. 105), který se na výpravě podílel, jsou na moři rozehnány a nakonec převráceny silnými vlnami. I tady Cabeza de Vaca zaznamenává velmi zajímavý detail: na Álvarovu otázku, co se má nyní dělat, Narváez odpověděl: „(...) že už není doba velení jedněch druhým, že každý, ať činí, co se mu zdá být nejlepším pro záchranu života.“ (*„(...) que ya no era tiempo de mandar unos a otros; que cada uno hiciese lo que mejor le pareciese que era para salvar la vida;“*). (Str. 114) Narváez se takto vzdal svého velení, v tomto okamžiku výprava vlastně skončila a rozpadla se jen na hrstku mužů bojujících o přežití. I z tohoto posledního střetu s velitelem Cabeza de Vaca vychází z určitého hlediska v lepším světle. Zatímco totiž ještě vyžadoval rozkazy, aby posádku své loďky mohl vést, Narváez vlastně své muže opustil a zanechal je jejich osudu.

Může se zdát neuvěřitelný příběh výpravy, která si v nouzi vyrobila jednoduché loďky a vydala se v nich na moře, kde pak většina mužů zemřela žízňí, hlady a vyčerpáním. Není to ovšem jediný zaznamenaný případ takového zoufalého pokusu o záchranu. Jsou známy případy, kdy přeživší na záchranném člunu losovali, kdo z nich bude zabit a sněden, aby ostatní přežili, nebo kdo bude z přetíženého člunu vyhozen, aby se nepotopil a doplul ke břehu.⁷⁰

V předposlední kapitole svého díla Cabeza de Vaca popsal pronásledování lodí, na které se vracel po dlouhých letech do Španělska, francouzskými piráty. Francouzští a později angličtí piráti byli fenoménem námořního života 16. století i století následujících. Setkání

70 Viz Pérez-Mallaina, Pablo Emilio. Op. cit., str. 44-47.

s nimi bylo posledním Álvaroovým dobrodružstvím na této cestě, než 9. srpna 1537 přistál v lisabonském přístavu.

Literární úvod

1. Literatura objevení a dobývání Nového světa

První písemné památky hispanoamerické literatury nebo spíše jejího evropského základu stojí na pomezí historiografické a výpravné prózy.⁷¹ Kroniky, dopisy a deníky Evropanů, kteří se zblízka setkali s Novým světem, nelze vidět ani jako texty čistě historické, ani jako díla krásné literatury, jak ji běžně chápeme. Jejich autoři nebyli spisovatelé, nýbrž mořeplavci, objevitelé a dobyvatelé, tedy velmi zvláštní skupina lidí, kteří byli okolnostmi donuceni psát a jejichž písemné dílo je vlastně jen vedlejším produktem jejich činů. „Kolumbus nebyl literát a jeho ambice byly jiné než literární. Nicméně svým psaním chtěl vzbudit zájem královských čtenářů a představit objevený svět v co nejlepším světle.“⁷² Podobně se dá uvažovat v podstatě o všech autorech 1. poloviny 16. století. Byli to píšící vojáci, mniši, mořeplavci, dobrodruzi, lidé s různými ambicemi a životními cíly. Jsou zároveň protagonisty velkých historických událostí a autory: „Vypravěč a protagonista (zbraně a písmo) se setkávají na stejné úrovni vyprávění. Zkušenost svědka a protagonisty jednoho zaručuje věrohodnost druhého.“⁷³

Často si na svých cestách museli připadat jako v oživilých rytířských románech nebo starých španělských romancích a hrdinských písních. Dobrodružství, která mnozí četli nebo znali z románových cyklů o Amadisi de Gaula (první část vyšla roku 1508) nebo o Palmerínovi (1511), byla najednou skutečná. Cesty do Nového světa byly jako cesty do světa rytířských románů, které z mořeplavců a vojáků dělaly hrdiny a slavné rytíře. „(...) více než zvědavost je povzbuzovala čest, byli přesvědčeni, že když se zúčastní cest do zámoří, dotknou se skutečných divů, bohatství a dobrodružství, o nichž se v oblíbených knihách vyprávělo tak svůdně.“⁷⁴ Často citovaná pasáž z Pravdivé historie dobývání Mexika (*Historia verdadera de la conquista de la Nueva España*) Bernala Díaze del Castillo, ve které Díaz přirovnává aztécké město Tenochtitlán k výjevům z Amadise, výborně dokládá význam rytířských románů pro dobyvatele. Sloužily jim nejen jako zdroj inspirace a tužeb, ale také

71 Viz Kol. autorů pod vedením E. Hodouška. *Slovník spisovatelů Latinské Ameriky*. Praha: Libri, 1996, str. 24.

72 Tamtéž, str. 21.

73 Carreño, Antonio. „Naufragios, de Álvar Núñez Cabeza de Vaca: Una retórica de la crónica colonial.“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvar Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 243-259. Str. 251: „Narrador y protagonista (armas y letras) coinciden en un mismo nivel de relación. La experiencia del primero, como testigo y protagonista, asegura la veracidad del segundo.“

74 Leonard, Irving A. Op. cit., str. 37: „(...) animados más por el honor que por la curiosidad, estaban convencidos de que, al participar en viajes a ultramar, palparían en realidad las maravillas, las riquezas y las aventuras que se contaban en los libros populares tan seductoramente.“

jako odkaz při setkání s neznámým a novým. Nový svět byl mnohdy natolik odlišný, že se dal přirovnat pouze k onomu imaginárnímu světu.

Kroniky, zprávy, dopisy a deníky v podání dobyvatelů a objevitelů nabývají mnoha vrstev: historická osobnost a zároveň autor se čtenáři představuje jako hlavní postava a osa celého díla, autor si je vědom výjimečnosti své i svého úkolu a sám sobě je navíc svědkem pravdivosti vyprávěného. Ovšem často je jasné, že dílo je psané, aby autor dokázal své zásluhy, informoval o nich, aby za ně byl odměněn, nebo aby mu byl svěřen další úkol apod.⁷⁵ Nejsou to spisy motivované literárně, ale často dosahují literárních kvalit. „Přes svou zdánlivou středověkost dali kronikáři svým slovům nový druh vitality, neobvyklé procítění, ať už proto, že bezprostředně a skoro bez vzdělání psali o tom, co prožili, nebo proto, že se nechali, jakkoli byli vzdělaní, divy Nového světa unést a nadchnout.“⁷⁶

Snad všechna díla tohoto prvního období conquisty by se dala charakterizovat alespoň do určité míry jako literatura cesty, která patří k písemným památkám lidstva už od nepaměti. Tato literatura má dokumentární charakter, ale často se odklání „od běžného jazyka, nebo alespoň od pouhých historických faktů, aby upozornila na samotné sdělení.“⁷⁷

Je třeba zdůraznit, že literární památky jako jsou např. Kolumbovy nebo Cortésovy dopisy jsou vlastně odpověďmi na požadavek španělských králů, kteří po svých dobyvatelích a objevitelích chtěli přesné zprávy o nově objevených nebo dobytých územích. Lze si snadno představit, že takové požadavky musely velkou mírou literární díla ovlivnit a podmínit to, o čem se psalo. Autoři těchto zpráv jistě z velké části psali o tom, co chce král vědět, a tak, jak to chce král slyšet: „Cortésovy zprávy jsou také (...) úmyslným stvořením jeho vlastní *historické osobnosti*, obrazu, který je fiktivní ale věrohodný, inspirovaný především literárními vzory, a který vypracoval přesvědčivě, aby tento hrdinný přelud vtiskl do mysli císaře.“⁷⁸ Roku 1574 byl dokonce ustanoven přesný dotazník, kterým se měli dobyvatelé při

75 Viz Kol. autorů pod vedením E. Hodouška. Op. cit., str. 21.

76 Anderson Imbert, Enrique; Florit, Eugenio. *Literatura Hispanoamericana*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970, svazek 1, str. 12: „Mas a pesar de su aparente medievalismo, los cronistas dieron a sus páginas una nueva clase de vitalidad, de emoción anticonvencional, sea porque espontáneamente y casi sin educación escribían lo que habían vivido o porque, por cultos que fueran, dejaron que las maravillas del nuevo mundo los penetraran y exaltaran.“

77 Alburquerque, Luis. „Los libros de viajes como género literario“. In Lucena Giraldo, Manuel. *Diez estudios sobre la literatura de viajes*. Madrid: Consejo superior de investigaciones científicas, 2006, str. 67-89. Str. 70: „(...) los apartan de la lengua común o, al menos, del puro dato histórico, para llamar la atención también sobre el mensaje mismo.“

78 Pupo-Walker, Enrique: *La Vocación literaria del pensamiento histórico en América*. Madrid: Gredos, 1982, str. 51: „Los relatos de Cortés también son (...) la creación deliberada de su persona histórica; imagen esa ficticia y verídica, y que él elaboró persuasivamente -inspirándose, sobre todo, en modelos literarios- para fijar su imagen heroica en la mente del emperador.“

psaní řídit.⁷⁹

Informovat krále formou dopisů (*cartas*), kronik (*crónicas*) a zpráv (*relaciones*) bylo povinností dobyvatelů a objevitelů už od úplného počátku, jak dokazují Kolumbovy i Cortésovy dopisy. Jak jsem již zmínila v předchozí kapitole, shromažďováním a podáváním informací byl na Narváezově výpravě pověřen právě Cabeza de Vaca.⁸⁰ Protože ostatní úkoly, které mu byly dány, nebylo možné splnit ani se v nich vyznamenat, podat o všem viděném a prožitém zprávu byla jediná služba, kterou mohl králi po návratu nabídnout. Tomu odpovídá také původní název tohoto díla, které dnes známe jako Ztroskotání (*Naufragios*), ale které když bylo poprvé vydáno, neslo titul: Zpráva, kterou podal Álvar Núñez Cabeza de Vaca o tom, co se stalo v Indiích na výpravě, kterou vedl Pánfilo de Narváez (...) (*Relación que dio Alvar nuñez cabeça de vaca de lo acaescido en las Indias en la armada donde yua por governador Pámphilo de narbaez (...)*). Už v názvu díla je tedy jasně řečeno, že se jedná o zprávu, která má objasnit osud Narváezovy výpravy.

Ve své Předmluvě (*Proemio*) Cabeza de Vaca výslovně žádá krále (a císaře) Karla I., aby jeho zprávu vzal jako jedinou službu, kterou mu může prokázat: „(...) nezbylo mi než prokázat tuto službu, jež je podat Vaší Milosti zprávu o všem, co jsem během deseti let, kdy jsem putoval ztracený a nahý mnoha velmi podivnými kraji, našel a viděl (...)“ („(...) *no me quedó lugar para hacer más servicio de éste, que es traer a Vuestra Majestad relación de lo que en diez años que por muchas y muy extrañas tierras que anduve perdido y en cueros pudiese haber y ver (...)*.“) (Str. 76) Zdá se, že bylo pro něj velmi důležité, aby král uznal, že i kniha a zpráva může být významnou službou a splněním povinností, které na sebe vzal, když přijal účast na Narváezově expedici. Álvar se totiž nemohl vyznamenat jako jeho předci: „(...) myslel jsem si, že mé činy a služby budou slavné a zjevné jako činy mých předků (...)“ („(...) *bien pensé que mis obras y mis servicios fueran tan claros y manifiestos como fueron los de mis antepasados (...)*.“) (Str. 75) Musel se tedy uchýlit k psaní a podat pravdivou zprávu o všem prožitém a požádat krále, aby jeho dílo přijal, neboť nic jiného mu nezbylo. Cabeza de Vaca tak hned v úvodu odůvodňuje vznik své zprávy.

Cabeza de Vaca psal, stejně jako psali např. Kryštof Kolumbus a Hernán Cortés, jenže na rozdíl od nich byl Álvar dost neúspěšný objevitel i dobyvatel: zúčastnil se výpravy (a přežil), které se tragičností vyrovná málokterá. Kolumbus a obzvláště Cortés měli ve svých dopisech co opěvovat a hrdě oznamovat králi. Álvarův příběh je sice fascinující, ale jako by neměl králi co nabídnout. Je jeho dílo tedy jen pojednáním o nezdaru? Mohlo by se tak jevit

79 Viz Íñigo Madrigal, Luis. *Historia de la Literatura Hispanoamericana*. Madrid: Cátedra, 1982, sv. 1, str. 70-71.

80 Viz Bishop, Morris. Op. cit., str. 29.

po přečtení Předmluvy (*Proemio*), kterou Cabeza de Vaca zakončuje velmi působivou prosbou ke Karlu I. : „Prosím Vás, abyste ji [zprávu] přijal jako službu, neboť toto je vše, co si muž, který běhal nahý, mohl odnést.“ (*„A la cual suplico la reciba en nombre del servicio: pues este todo es el que un hombre que salió desnudo pudo sacar consigo.“*) (Str. 76)

Pokud se podíváme na dobovou literaturu, zjistíme, že mnoho kronik i zpráv má především oslavný a triumfální charakter. Kroniky měly být svědky dobývání Nového světa, který byl katolickou církví svěřen do péče španělských králů. (Viz Historický úvod) Jednalo se tedy o jakýsi národní úkol. Stejně jako předtím bylo Španělsko protagonistou bojů proti Maurům, nyní mělo dobýt a evangelizovat Nový svět. Kroniky a zprávy dosvědčují tento boj, ve kterém Španělsko zvítězilo, když postupně zabralo rozlehlá území a dobylo bohaté říše Aztéků a Inků. „Zprávy o conquistě oslavují tyto události, jako by byly součástí záměru prozřetelnosti, všeobecné historické epeje.“⁸¹ Přestože je tento ideologický rámec narušen např. polemikou, kterou otevřel Bartolomé de Las Casas, nebo událostmi, jako byly boje mezi samotnými dobyvateli, stále lze o velké části literatury tohoto období mluvit jako o literatuře úspěchu.⁸²

Jak se tato literatura vyrovnává se ztroskotáními, kterých jak jsem uvedla výše, nebylo málo, a která právě nezapadají do rámce velkých úspěchů, a jak se se svým nezdarem vypořádal Cabeza de Vaca ve svém díle, budou jedny z otázek, na něž se pokusím odpovědět v následujících kapitolách.

2. Vznik a publikace *Ztroskotání (Nafragios)*

Když se Cabeza de Vaca a jeho tři společníci po dlouhých letech putování vynořili z pustin v severním Mexiku a setkali se s výpravou Diega de Alcaraze, způsobilo to rozruch. Není proto divu, že téměř okamžitě začala vznikat zpráva, která měla vysvětlit a vypovědět jejich příběh a která byla vlastně nutností, neboť jak už bylo naznačeno, podávat informace králi bylo povinné. Vzniklo tak postupně několik textů, které předchází vlastnímu Álvarovu dílu. Jak se zdá, první byla oficiální zpráva, kterou Cabeza de Vaca předal místokráli Nového Španělska Antoniovi de Mendoza v létě 1536. Druhou zprávu pak zaslal z Havany k soudu

81 Crovetto, Pier; Crisafio, Raúl; Franco, Ernesto: „El naufragio en el Nuevo Mundo: de la escritura formulizada a la prefiguración de lo novelesco“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvar Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 205-218. Str. 206: „La relación de conquista celebra los acontecimientos como si formaran parte del designio providencial, de la epeya histórica general.“

82 Viz Pastor, Beatriz. *Discurso narrativo de la conquista de América*. La Habana: Casa de las Américas, 1983, str. 265.

v Santu Domingu (*Audiencia de Santo Domingo*) na počátku roku 1537.⁸³ Tento text o několik let později reprodukoval a glosoval historik Gonzalo Fernández de Oviedo ve své Obecné a přírodní historii zemí indických (*Historia general y natural de las Indias*). Existuje ještě třetí zpráva, uchovaná v archivu v Seville, kterou zřejmě poslal Cabeza de Vaca do Rady Indií (*Consejo de Indias*) po svém návratu do Španělska.⁸⁴

Na základě těchto tří textů Cabeza de Vaca potom ve své rodné zemi napsal dílo nazvané Zpráva, kterou podal Álvaro Núñez Cabeza de Vaca o tom, co se stalo v Indiích na výpravě, kterou vedl Pánfilo de Narváez od roku dvacet sedm do roku třicet šest, kdy se vrátil do Sevilly se třemi svými druhy (*Relación que dio Alvar nuñez cabeça de vaca de lo acaescido en las Indias en la armada donde yua por governador Pámphilo de narbaez desde el año de veynte y siete hasta el año de treynta y seys que boluió a Seuilla con tres de su compañía*). Byla publikována roku 1542 v Zamoře. (Viz Příloha č. 6, str. 92)

Můžeme se domnívat, že k vydání této zprávy, které měla být původně službou králi, ho snad vedla touha, příznačná pro období renesance, zvěčnit své činy, zanechat o nich svědectví. Navíc Nový svět byl Evropě velmi vzdálený a bylo potřeba psát a publikovat, aby se na starém kontinentě vůbec vědělo, kdo se vyznamenal a jak při jeho objevování a dobývání. „Jen slova, která spojí oba břehy Atlantického oceánu, americké události učiní skutečnými.“⁸⁵

Po návratu ze své druhé výpravy do Ameriky Cabeza de Vaca zřejmě kolem roku 1554 ještě jednou, naposledy, upravil text Ztroskotání (*Naufragios*) a připravil ho k druhému vydání, do kterého ale zařadil i dílo známé jako Komentáře (*Comentarios*). To pojednává o výpravě do oblasti Río de la Plata a jeho vladaření v ní a je zřejmě původně psané jako obhajoba nebo složené z obhajob u soudu, který byl proti Álvarovi veden od roku 1546 (Viz Historický úvod, str. 22). Komentáře (*Comentarios*) ovšem sepsal Álvaroův sekretář Pedro (někdy také Pero) Hernández a bohužel není jasné, do jaké míry se Cabeza de Vaca na jejich vytvoření podílel.⁸⁶ Jeho hlas není možné spolehlivě rozeznat v textu psaném jinou rukou. Proto mají z literárního hlediska větší hodnotu právě Ztroskotání (*Naufragios*).

Obě díla vyšla společně ve Valladolidu roku 1555 pod názvem Zpráva a komentáře guvernéra Álvaro Núñeze Cabezy de Vaca o událostech na dvou cestách, které vykonal

83 Viz Pupo-Walker, Enrique. „Notas para la caracterización de un texto seminal: Los *Naufragios* de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca.“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 261-290. Str. 275.

84 Viz Barrera, Trinidad. „Álvar Núñez Cabeza de Vaca, *Naufragios*“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 169-203. Str. 181.

85 Crovetto, Pier. „Álvar Núñez Cabeza de Vaca, *Naufragios*“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 119-168. Str. 122: „*Sólo la palabra que vincule uno y otro lado del Atlántico vuelve reales los acontecimientos americanos.*“

86 Viz Pupo-Walker, Enrique. Op. cit. 1992, str. 15.

do Indií (*La relacion y comentarios del gouernador Aluar nuñez cabeça de vaca, de lo acaecido en las dos jornadas que hizo a las Indias*). (Viz Příloha č. 7, str. 93)

Název Ztroskotání (*Naufragios*) už se vlastně nenápadně objevil v tomto druhém vydání, kde je použit jako nadpis obsahu.⁸⁷ Roku 1749 bylo dílo v Madridu znovu vydáno už s titulem Ztroskotání Álvara Núñeze Cabezy de Vaca (*Naufragios de Álvar Núñez Cabeza de Vaca*), pod kterým je známo dodnes.

⁸⁷ Viz tamtéž, str. 135.

Ztroskotání (*Naufragios*): spojení dokumentu a literatury

1. Dokumentární charakter

V Předmluvě (*Proemio*) Cabeza de Vaca své dílo představil jako dokument, jenž měl králi posloužit jako zdroj informací o krajích, kterými prošel, o jejich obyvatelích a přírodě: „(...) jak o místě a provinciích těchto zemí, o plodinách v nich pěstovaných a zvířatech chovaných, tak o různých zvycích mnoha velmi barbarských národů, s nimiž jsem mluvil a žil, a o všech jiných zvláštnostech, které jsem mohl pochopit a poznat (...).“ („(...) *así en el sitio de las tierras y provincias de ellas, como en los mantenimientos y animales que en ella se crían, y las diversas costumbres de muchas y muy bárbaras naciones con quien conversé y viví, y todas las otras particularidades que pude alcanzar y conocer (...).*“) (Str. 76)

Dílo se rozděluje na 38 kapitol, z nichž pět (kapitoly 7, 24, 25, 26, 29) je vysloveně popisných. Pojednává se v nich o zvycích, zvířatech, způsobech přípravy jídla, o krajině. Kapitola 26 obsahuje jména indiánských kmenů a dokonce několik slovíček v indiánském jazyce. Na takové informace narazíme nejen v těchto kapitolách, které jsou k shromáždění poznaného přímo určené, ale téměř ve všech kapitolách knihy. Např. v kapitole 30, která jinak vypravuje další úsek cesty v doprovodu indiánských kmenů, nalezneme takovéto sdělení: „Jsou to lidé nejkrásnějších těl, jaké jsme viděli, jsou nejčilejší a nejzručnější a nejlépe nám rozuměli a odpovídali, na co jsme se ptali.“ („*Es la gente de mejores cueros que vimos, y de mayor viveza y habilidad y que mejor nos entendían y respondían en lo que preguntábamos.*“) (Str. 190) Na konci této kapitoly ještě Cabeza de Vaca vysvětluje: „Nemají hrnce a k vaření toho, co chtějí jíst, naplní polovinu velké dýně vodou.“ („*Ellos no tienen ollas, y para cocer lo que ellos quieren comer hinchán media calabaza grande de agua.*“) (Str. 192)

Největší cenu z poznatků, které Cabeza de Vaca zachycuje, mají asi ty o rodinných a sociálních poměrech u indiánských kmenů. Geografické a přírodní informace jsou totiž často příliš málo přesné. Je až překvapivé, s jakým zájmem se věnuje např. homosexualitě nebo chování k těhotným nebo menstruuícím ženám. „Vzhledem k jeho společenskému původu, náboženským a etickým konvencím převažujícím ve španělské společnosti na počátku 16. století je pozoruhodné, že se Núñez zajímal především o zachycení těchto společenských jevů a rozdílů existujících mezi danými komunitami.“⁸⁸

88 Pupo-Walker. Op. cit. 1992, str. 121: „*Dada su extracción social y los convencionalismos religiosos y éticos que prevalecían en la sociedad española de comienzos del siglo XVI, es notable que Núñez se interesara sobre todo en constatar ese registro de convencionalismos y las diferencias que existían entre aquellas comunidades.*“

K dokumentární části díla patří jistě i úplně první kapitoly, které popisují např. složení Narváezovy flotily, uvádí se v nich jména důstojníků i přesná data vyplutí ze Španělska a přistání na Floridě. Jsou to informace, které zřejmě bylo nutné a povinné zařadit, aby zpráva pro krále obsahovala vše náležitě.

Je sice pravda, že informace, které Cabeza de Vaca podává o rozlehlých oblastech, kterými prošel, a jejich obyvatelích, nejsou nijak systematické (hrála v tom jistě velkou roli paměť a fakt, že dílo nebylo psáno v průběhu cesty, ale až po návratu z ní), přesto se jeho dílo stalo předmětem i mnoha etnografických studií: „Ztroskotání (*Naufragios*) bylo vždy správně čteno jako zdroj historických (...) a etnografických zpráv, neboť jeho pozorování, přestože nejsou systematická, jsou neobyčejně živá a jistá.“⁸⁹ Cabeza de Vaca se setkal s kmeny, které později buď velmi rychle zanikly, nebo o nich žádný další průzkumník nezanechal zprávu.

Dokumentární prvek *Ztroskotání (Naufragios)* je ale pouze jednou z více tváří tohoto díla. Obsahuje mnoho literárních prvků a postupů, které umožňují toto dílo zkoumat i z literárního hlediska. Álvarovo dílo v tom není nijak výjimečné: v 16. století a samozřejmě i stoletích dřívějších bylo míšení literárního a historického např. v kronikách, zprávách a různých dokumentech běžným jevem. Tehdejší historiografie nebyla tak přesně vymezená a měla také jiné cíle než ta dnešní: „(...) historii oné doby musíme považovat za literární žánr. Její cíle byly jak antické- předkládat povznášející příklady, oslavovat osobnosti, tak moderní- vychalovat duchovní hodnoty, splývající s národními nebo politickými zájmy, a konečně podávat elegantní formou události, které by povznesly ducha.“⁹⁰ Často není snadné určit, kudy prochází hranice mezi historií a fikcí, protože obojí se spojuje v žánru, který tehdy byl brán jako historický, ale pro dnešního čtenáře je jeho vymezení poněkud problematické. „Pro renesančního historika (...) byla v opozici spíše pravda a omyl než fakta a fantazie. (...) Techniky fikce byly zásadní, jinými slovy techniky, které nejenom sdělovaly informace, ale používaly je k zapojení čtenáře, k jeho potěšení i poučení.“⁹¹ Cabeza de Vaca sice nebyl

89 Lagmanovich, David. „Los *Naufragios* de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca como construcción narrativa“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 37-48. Str. 39: „Los *Naufragios* fueron siempre correctamente leídos como fuente de noticias históricas (...) y etnográficas, pues sus observaciones en esta materia, aunque no son sistemáticas, son particularmente vívidas y certeras.“

90 Lafaye, Jacques. „Los ‘Milagros’ de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca (1527-1536)“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 17-35. Str. 31: „(...) hemos de considerar la historia de ese tiempo como un género literario. Sus fines eran los de los antiguos: proponer ejemplos edificantes, glorificar personalidades, y los de los modernos: exaltar valores espirituales, confundidos con los intereses nacionales y políticos; por último, presentar, bajo una forma elegante, hechos que elevaran el espíritu.“

91 Dowling, Lee W. „Story vs. Discourse in the chronicle of the Indies: Alvar Núñez Cabeza de Vaca’s *Relacion*“. *Hispanic Journal*, 1984, vol. 5, č. 2, str. 89-99. Str. 92: „For the Renaissance historian (...) the opposition lay between truth and error rather than between fact and fancy. (...) Techniques of fiction -making

historik, ale literárními tradicemi své doby byl jistě ovlivněn, proto má jeho dílo pro současného čtenáře dvojí charakter: literární a historický (nebo dokumentární). Je tedy velmi krásným příkladem typického míšení historiografického a literárního přístupu v dokumentárních dílech své doby.

2. Literární prvky

I. Základní charakteristiky

Na začátek uvedu několik základních charakteristik Ztroskotání (*Naufragios*)⁹², které toto dílo pojí s literární tradicí, nebo přispívají k jeho literárnímu rázu. Je to dílo psané v první osobě jako historie osobních zážitků, které si ale už od počátku dělá nárok na objektivnost, neboť má sloužit jako dokument. Cabeza de Vaca si byl tohoto rozporu zřejmě vědom, protože už v Předmluvě (*Proemio*) uvádí: „(...) přestože naděje, kterou jsem choval, že se od nich dostanu, byla vždy velmi malá, pečlivě a pilně jsem se vždy snažil si vše zapamatovat, kdyby Bůh náš pán snad někdy chtěl mě vyvést tam, kde jsem nyní, abych mohl o všem podat svědectví a sloužit Vaší Milosti.“ („(...) *aunque la esperanza de salir de entre ellos tuve, siempre fue muy poca, el cuidado, y la diligencia siempre fue muy grande de tener particular memoria de todo, para que si en algún tiempo Dios nuestro Señor quisiese traerme a donde ahora estoy, pudiese dar testigo de mi voluntad, y servir a Vuestra Majestad.*“) (Str. 76) Dodává si tak věrohodnosti, aby bylo jasné, že se sice jedná o jeho osobní příběh, ale že vše vyprávěné je pravdivé. Tento postup, kdy autor předkládá svou osobní a zároveň pravdivou historii vyprávěnou v první osobě, je jedním z prvků, které spojují Álvarovo dílo s pikareskním románem.⁹³ První pikareskní román, tedy Lazarillo z Tormesu (*Lazarillo de Tormes*), se sice objevil až roku 1554, ale podobnosti s tímto žánrem lze v Ztroskotání určitě spatřit.

Jedná se o dílo, které je psané zpětně, jako vzpomínka. Paměť a fakt, že autor si mohl vybírat, co a jak z prožitého zachytí, měly na proces jeho vzniku a jeho konečnou podobu velký dopad: „Tyto vzpomínky (...) jsou jediným zdrojem informací pro sepsání velkých částí textu a určují nemalou měrou jeho charakter.“⁹⁴ Dílo nebylo psané průběžně, jako např. Kolumbův deník z jeho první cesty, ale až po návratu, kdy se objevily okolnosti, které jej

were essential-in other words, techniques that not only conveyed information but displayed it for the reader's involvement and pleasure as well as for his edification.“

92 Pro zjednodušení budu nadále používat jen český překlad názvu.

93 Viz Marrero-Fente, Raúl. *Al margen de la tradición: relaciones entre la literatura colonial y peninsular en los siglos XV, XVI y XVII*. Madrid:Fundamentos, 1999, str. 83.

94 Lewis, Robert E. „Los *Naufragios* de Alvar Núñez: Historia y ficción.“ *Revista Iberoamericana*, 1982, č. 120-121, str. 681-694. Str. 685: „*Estos recuerdos (...) son la única fuente de información para la redacción de grandes trozos de texto y determinan en no pequeña medida la fisonomía de éste.*“

k psaní dovedly. Podobně se k sepsání svých zážitků, když pocítil nutnost vymezit se proti historii psané Gómarou, vrátil Bernal Díaz del Castillo, který je zpracoval až po padesáti letech!

S tím souvisí pojetí času ve Ztroskotáních. Chronologický postup vyprávění od vyplutí flotily ze Španělska, přes ztroskotání a všechny nesnáze a překážky až k návratu zpět je silně narušován hned několika prvky. V první řadě autor přeskakuje dlouhé časové úseky, a to především ty, které by se daly nazvat statickými, tedy úseky, kdy je např. dlouho zajat u jednoho kmene a nikam se nepřesouvá apod. Např. v 16. kapitole Cabeza de Vaca velmi stručně shrnuje dobu asi 6 let, které strávil v jedné oblasti: „Bylo by dlouhé vyprávět všechny potíže, které jsem tam měl, i nebezpečí a hlad (...). Bylo to skoro šest let, které jsem strávil sám v té zemi sám mezi nimi a nahý jako všichni.“ (*„Los trabajos que en esto pasé sería largo contarlos, así de peligros y hambres (...). Fueron casi seis años el tiempo que yo estuve en esta tierra solo entre ellos y desnudo, como todos andaban.“*) (Str. 134) Při těchto zkratkách hrála jistě svou roli paměť, ale také samotný záměr díla, jímž bylo nejen podat informace, ale také bavit, podat je elegantní formou. (Viz výše)

Čas v příběhu je velmi flexibilní: některé velmi dlouhé časové úseky jsou přeskočeny a kratší naopak nataženy. Rozložení času v kapitolách je tak velmi proměnlivé: prvních 19 kapitol zpracovává dobu okolo osmi let, zatímco dalších 19 kapitol dobu asi dvou let.⁹⁵ Není to jen záležitost paměti, ale rozhodně také záměrné literární stylizace a úpravy díla. Např. v kapitole 8 Cabeza de Vaca říká: „Dále už to nebudu dlouze vyprávět, protože každý si může domyslet, co se asi muselo podstoupit v tak divné a špatné zemi (...).“ (*„Dejo aquí de contar esto más largo, porque cada uno puede pensar lo que se pasaría en tierra tan extraña y tan mala (...).“*) (Str. 103) Podobnou časovou zkratku používá hned v následující kapitole: „Vyprávím to takto stručně, protože si nemyslím, že by bylo potřeba obzvláště vyprávět o bídě a strastech, do kterých jsme se dostali, (...) každý sám si může domyslet mnoho z toho, co se tam stalo.“ (*„Cuento así brevemente, porque no creo que haya necesidad de particularmente contar las miserias y trabajos en que nos vimos; (...) cada uno puede pensar mucho de lo que allí pasaría.“*) (Str. 108)

Tato časová shrnutí jsou velmi výhodným literárním prvkem, protože Cabeza de Vaca se tak vyhne detailům, které si buď nepamatuje, nebo je nechce vyprávět, aby nezatížil celý příběh, a snadno tak posouvá příběh dál. Zároveň se obrací ke čtenáři, sděluje mu, že prožil více strastí a nesnází, než se dá vyprávět, že situace, ve které se ocitl, byla vlastně ještě horší, než jak ji popsal. Ale hlavně vybízí čtenáře, aby zapojil svou fantazii, aby si představil,

95 Viz tamtéž, str. 688.

k čemu všemu asi došlo. Autor vyžaduje po čtenáři, aby se aktivně zapojil, nechává mu prostor představivosti. Tyto časové zkratky jsou tedy i pomlčkami ve vyprávění, místy, kde se autor odmlčuje a čtenář má možnost popustit uzdu fantazii. Je to prvek, který dílo posouvá od dokumentu směrem k literatuře, neboť pokud by mělo být jenom dokumentem, autor by jistě nechtěl, aby si čtenář něco domýšlel.

II. Témata a epizody

Do příběhu jsou vloženy epizody, z nichž některé chronologii a lineární rozvíjení příběhu podporují, jiné je naopak narušují, vytvářejí napětí, nebo dokonce je úplně ruší. Také se v něm opakuje několik témat, která mají podobnou funkci. „V obecném rámci vyprávění lineárního se vyskytuje také epizodické, zvláště uspořádané jako sled povídek nebo mikropovídek, které pokrývají dost široké spektrum témat a tónů.“⁹⁶

Lineární postup vyprávění se samozřejmě odvíjí od základního tématu cesty, které je pochopitelně pojato chronologicky. Ztroskotání jsou sice hlavně dílem pojednávajícím o expedici, o cestě, ale lineární postup se opírá nejen o jeho historický základ, jak dokazuje Lagmanovich: „Zúžení této lineární struktury na podstatu, kterou můžeme nazvat historickou, je zbytečné zjednodušení a zastínění povahy textu.“⁹⁷

Už v 1. kapitole nám Cabeza de Vaca totiž vypravuje o obrovské bouři, která výpravu zastihla ještě na Kubě u přístavu Trinidad. Tato bouře byla velmi silná, naprosto jedinečná: „V těchto končinách nikdy se neviděla jiná tak hrozná věc.“ („*En estas partes nunca otra cosa tan medrosa se vio.*“) (Str. 80) Těmito slovy Cabeza de Vaca jako by spojuje tuto bouři s osudem výpravy, který předjal jen o pár stran dříve v Předmluvě (*Proemio*) podobným prohlášením: „(...) ze všech výprav, které do těchto zemí jely, ta naše se ocitla v tak velikém nebezpečí a skončila tak nešťastně a bídě (...).“ („(...) *de cuantas armadas a aquellas tierras han ido ninguna se viese en tan grandes peligros ni tuviese tan miserable y desestrado fin* (...).“) (Str. 76) Osud výpravy stejně jako bouře u Trinidadu jsou událostmi naprosto výjimečnými a nikdy neviděnými. Popis noci, kdy se tato bouře odehrála, je v Álarově podání předtuchou jeho dalšího osudu: „V té bouři a nebezpečí jsme chodili celou noc a nenašli jsme místo, kde bychom se mohli schovat ani na půl hodiny.“ („*En esta tempestad y peligro anduvimos toda la noche, sin hallar parte ni lugar donde media hora pudiésemos estar seguros.*“) (Str. 80) Navíc k popisu bouře se přidává prvek naprosto magický, který

96 Lagmanovich, David. Op. cit., str. 45: „*Sobre la retícula general provista por la narración lineal, lo episódico se dispone también de manera peculiar, como una serie de cuentos o microcuentos que cubren una gama bastante vasta de temas y registros.*“

97 Tamtéž, str. 42: „*La reducción de esa estructura lineal a la sustancia que podemos llamar histórica es una simplificación innecesaria y una ocultación de la naturaleza del texto.*“

se podle Lagmanoviche dá vztáhnout k magickému realismu⁹⁸: „Při tom všem jsme slyšeli celou noc, ale hlavně od půlnoci, velký hluk a spoustu hlasů, a velký cinkot rolniček, a zvuk píšťal a bubnů a dalších nástrojů, které zněly až do rána, kdy bouře přešla.“ (*„Andando en esto, oímos toda la noche, especialmente desde el medio de ella, mucho estruendo grande y ruido de voces, y gran sonido de cascabeles y de flautas y tamborinos y otros instrumentos, que duraron hasta la mañana, que la tormenta cesó.“*) (Str. 80) Tímto prvkem Cabeza de Vaca popis bouře posunuje na úroveň předtuchy nebo znamení, dodává svému příběhu hned na začátku nádech tajemství a osudovosti.

Bouře, která v první kapitole nabývá magických rozměrů, se v dalších kapitolách promění ve stále se navracející téma, které pomáhá lineárnímu rozvíjení vyprávěného: jako by dílo bylo chronologickým postupem od bouře k bouři. Hned v druhé kapitole je krátce zmíněna další bouře a i u ní je podtržena její osudovost: „Když jsme odtamtud odjeli a dorazili jsme do Guaniguanika, zastihla nás další bouře, že jsme málem byli ztraceni.“ (*„Partidos de aquí y llegados a Guaniguanico, nos tomó otra tormenta, que estuvimos a tiempo de perdernos.“*) (Str. 82) U dalších popsanych bouří (např. v 9., 10., 14. kapitole) je také možné vycítit tento prvek, který všechny bouře spojuje a zároveň odkazuje na bouři – znamení z první kapitoly.

Téma bouře navíc autorovi slouží jako jakási hybná síla příběhu, protože kvůli bouři se často musí něco rozhodnout, podniknout. Od momentu bouře se příběh posouvá dál, až k další bouři, která si opět vynutí nějaké rozhodnutí, akci. V 9. kapitole se tak výprava zastaví na souši kvůli bouři na moři, ale po několika dnech se musí plavit dál, protože na pevnině není žádná sladká voda. (Viz str. 108) Ve 14. kapitole bouře započne období hladu, které vyvrcholí známou epizodou lidožroutství. (Viz str. 125)

Jiným často se opakujícím tématem je hlad. Podobně jako motiv bouře i motiv hladu prochází celým příběhem. I tady lze říct, že hlad často motivuje pohyb postav, je také hybnou silou vyprávění. Napomáhá chronologii příběhu, protože postavy se pohybují od strádání k vyvážnutí z něj a zase zpět ke strádání až ke konečnému vysvobození z něj, tedy návratu na křesťanské území. Např. v 19. kapitole je to právě hlad, a také špatné zacházení, které Álvaro přimějí k opakovaným útěkům: „V té době se mi velmi špatně vedlo jak kvůli velkému hladu, tak protože Indiáni se mnou špatně zacházeli, a takové to bylo, že jsem musel třikrát utéct od pánů, které jsem měl (...).“ (*„En este tiempo yo pasé muy mala vida, así por la mucha hambre como por el mal tratamiento que de los indios recibía, que fue tal, que yo me hube de huir tres veces de los amos que tenía (...).“*) (Str. 148)

Téma hladu a putování od jedné bídy ke druhé je dalším jasným styčným bodem

98 Viz tamtéž, str. 45.

Ztroskotání a pikareskního románu (ten se ale objevil až po prvním vydání Ztroskotání, jak už jsem uvedla výše): „V celém vyprávění jsou zmínky o hladu a nevhodném jídle stálým motivem, který předjímá, což je zajímavé, využití tohoto tématu v pikareskním románu.“⁹⁹

Jako vytažený z pikareskního románu vypadá také např. tento úryvek ze 17. kapitoly, kde Álvaro komentuje svoje pány: „(...) a dali mě jako otroka Indiánovi, u kterého byl Dorantes, a ten šilhal, a jeho žena a jedno dítě, které měl, a ještě jeden, který byl s ním, takže šilhali všichni.“ („(...) y me dieron por esclavo a un indio con quien Dorantes estaba, el cual era tuerto, y su mujer y un hijo que tenía y otro que estaba en su compañía; de manera que todos eran tuertos.“) (Str. 138) Ale nejen Álvaro jako protagonista je někdy nucen chovat se jako *pícaro*. Boj o přežití a proti hladu Cabeza de Vaca popisuje na obou stranách. S hladem se potýkali jak on a jeho společníci, tak Indiáni: „S nimi a s těmi, od kterých jsme odešli, se nám také stalo, že nám dali kus masa a že jsme ho snědli jen tak syrové, protože kdybychom ho dali upéct, první Indián, který by prošel, by si ho vzal a snědl.“ („También nos aconteció con estos y con los que atrás habemos dejado, darnos un pedazo de carne y comémoslo así crudo, porque si lo pusiéramos a asar, el primer indio que llegaba se lo llevaba y comía.“) (Str. 162)

Společných rysů s pikareskním románem má tedy Álvarovo dílo více: vyprávění osobní historie v první osobě, téma hladu, putování a sloužení různým pánům. Podle slov Juana Franciska Maury Álvarova situace v Americe do určité míry odpovídala realitě tehdejšího Španělska, která se poté odrazila v pikareskním románu: „Je sice pravda, že jeden příběh je smyšlený [Lazarillo] a druhý skutečný [Cabeza de Vaca], ale nezapomínejme, že svět ‘pícarů’ je společenská realita Španělska 16. a 17. století.“¹⁰⁰

V textu se také několikrát objevuje epizoda poznání nebo rozpoznání lidí, nebo známých předmětů, a následná cesta za těmito lidmi nebo za původem známých předmětů. V souladu s Lagmanovichem¹⁰¹ považují tento motiv také za nástroj k podpoření chronologického rozvoje příběhu, který je vlastně cestou do samoty a neznáma, kde jsou ale nalezeny, spatřeny známé předměty, nebo získány informace o známých lidech, jejichž stopa Álvaro a jeho společníky nakonec vyvede z neznámého zpět do známého prostředí. Tento prvek a model získání informace a následné cesty je použit např. v 16. kapitole, kde Indiáni Álvarovi

99 Lagmanovich, David. Op. cit., str. 41: „A todo lo largo del relato, el vocabulario del hambre y de la comida inadecuada es un motivo permanente, que de alguna manera anticipa – curiosamente – la explotación del tema en la novela picaresca.“

100 Maura, Juan Francisco. *Los Naufragios de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca o El arte de la Automitificación*. México: Frente de afirmación hispanista, 1988, str. 30: „Cierto es que un caso es ficticio y el otro real, no se olvide, no obstante, que el mundo de los ‘pícaros’ es una realidad social en España durante los siglos XVI y XVII.“

101 Viz Lagmanovich, David. Op.cit., str. 42-43

a Lopemu de Oviedo oznámí přítomnost jim podobných lidí: „(...) a řekli nám, že před námi jsou tři muži jako my, a řekli nám jejich jména.“ („(...) *y nos dijeron cómo más adelante había tres hombres como nosotros, y nos dijeron los nombres de ellos.*“) (Str. 135) Indiáni tedy uznávají Álvara a Lopeho stejnými lidmi jako další malou skupinku křesťanů, a Álvar a Lope se ihned vydají za nimi. Dojde však jen Cabeza de Vaca. V 17. kapitole Cabeza de Vaca vypráví o svém setkání s Dorantesem, Castillem a Estebanikem, je to jeden z nejmotivnějších momentů celého díla: „Andrés Dorantes se vyšel podívat, kdo to je, protože Indiáni mu také řekli, že přijde nějaký křesťan, a když mě uviděl, hrozně se vyděsil, protože už mě měli dlouhou dobu za mrtvého (...). Mnoho jsme děkovali Bohu za to, že jsme spolu, a tento den byl jedním z nejšťastnějších dnů našeho života.“ („*Andrés Dorantes salió a ver quién era, porque los indios le habían también dicho cómo venía un cristiano; y cuando me vio fue muy espantado, porque había muchos días que me tenían por muerto (...). Dimos muchas gracias a Dios de vernos juntos, y este día fue uno de los de mayor placer que en nuestros días habemos tenido.*“) (Str. 137) Jde tedy o postup od rozpoznání přes cestu ke šťastnému shledání.

Tento postup je ještě jednou zopakován, ovšem s velmi podstatnou variací, v 32. a 33. kapitole, kde Cabeza de Vaca a jeho společníci nejprve objeví známý předmět: „V té době viděl Castillo na krku jednoho Indiána přezku z opasku od meče a k ní přišitý hřebík od okování, vzal mu ji a zeptali jsme se ho, co to je, a odpověděli nám, že to přišlo z nebe.“ („*En este tiempo, Castillo vio al cuello de un indio un hebillita de talabarte de espada, y en ella cosido un clavo de herrar; tomósela y preguntámosle qué cosa era aquélla, y dijéronnos que habían venido del cielo.*“) (Str. 198) Potom se vydají po jeho stopách, takže ke konci 32. kapitoly narazí na kůly, ke kterým byly přivázáni koně, tedy jasné stopy po křesťanech. Ve 33. kapitole se odehraje setkání Álvara s křesťany, jenže tady se právě objevuje velmi nečekaná obměna: setkání vůbec není šťastné, jako tomu bylo v 17. kapitole.

Nečekané vyvrcholení této epizody patří právě k těm prvkům, které přinášejí napětí, nečekané zvraty, narušují a rozvrací chronologický postup vyprávění. K této kapitole se ještě vrátím, nejprve však uvedu několik dalších, které mají podobný charakter a funkci a které jí v díle předcházejí.

Netušený zvrat přijde např. v 7. kapitole, kdy Narváez pošle Álvara a více než padesát lidí najít pobřeží. Cabeza de Vaca v následujících řádcích vyličí několikadenní neúspěšné hledání a poté návrat do tábora, kde má Narváezovi podat zprávu. Tam se mezitím ale situace velmi změnila: „(...) a když jsme přišli, našli jsme ho nemocného spolu s mnoha dalšími, a minulé noci na ně zaútočili Indiáni a dostali je do velkých potíží kvůli nemoci, která na ně padla

(...).“ („(...) *y cuando llegamos, hallámosle enfermo con otros muchos, y la noche pasada los indios habían dado en ellos y puéstolos en grandísimo trabajo, por la razón de la enfermedad, que les había sobrevenido (...).*“) (Str. 102) Tento prvek, kdy hlavní hrdina se vzdálí ze zdánlivě bezpečného tábora, a když se vrátí shledává, že nic není jako předtím, je velmi dramatický a zvyšuje napětí příběhu.

V 9. kapitole Cabeza de Vaca vypráví velmi zajímavou epizodu o odchodu Řeka Dorotea Teodora s Indiány pro vodu: „Když jsme je zavolali, přijeli k nám, a guvernér, k jehož loďce přijeli, je poprosil o vodu, a oni mu ji nabídli, ale měli jim dát něco, v čem by ji přinesli, a jeden křesťan, Řek, který se jmenoval Doroteo Teodoro, (...) řekl, že chce jít s nimi.“ („*Como los llamamos, vinieron a nosotros, y el gobernador, a cuya barca habían llegado, pidióles agua, y ellos la ofrecieron con que les diesen en qué la trajesen, y un cristiano griego, llamado Doroteo Teodoro (...) dijo que quería ir con ellos.*“) (Str. 110) Je tu tedy jednotlivec, který se chce dobrovolně vzdálit sám od svojí skupiny, odejít s Indiány, podstoupit možná zbytečné riziko, neboť pro vodu s nimi nikdo jít nemusel. Tato malá epizoda silně narušuje dosavadní schéma, ve kterém se křesťané drželi spolu, nevystupovali ze skupiny a neodvážili se jednat jednotlivě. Cabeza de Vaca také hned popisuje, jaký dojem to na všechny udělalo: „Guvernér a ostatní se hodně snažili mu v tom zabránit, ale nebyli úspěšní, protože on s nimi v každém případě chtěl jít, a tak odešel a vzal s sebou jednoho černocho (...).“ („*El gobernador y otros se lo procuraron estorbar mucho, y nunca pudieron, sino que en todo caso quería ir con ellos; así se fue y llevó consigo un negro (...).*“) A o pár řádků níže ještě dodává: „(...) a zanechali nás zmatené a smutné, protože jsme ztratili ty dva křesťany.“ („(...) *y nos dejaron muy confusos y tristes por haber perdido aquellos dos cristianos.*“) (Str. 110-111) Doroteo Teodoro už se zřejmě nikdy nevrátil, v příběhu o něm není žádná další zmínka. Vykonal tak v této epizodě vlastně cestu směrem od křesťanů k Indiánům, zatímco všichni ostatní se chtěli dostat z indiánského území zpět na křesťanské. Tato epizoda tak narušuje dosavadní linii příběhu jako cesty z civilizace do světa Indiánů a hlavně zase zpět.

V 16. kapitole je tento postup zopakován: Cabeza de Vaca a jeho společník Lope de Oviedo se vydají po stopách dalších křesťanů, o nichž jim dali zprávu Indiáni, ale Lope se nakonec rozhodne úplně jinak: „(...) můj druh řekl, že se chce vrátit s ženami těch Indiánů, se kterými jsme přešli zátoku, které zůstaly kus za námi.“ („(...) *mi compañero dijo que quería volverse con unas mujeres de aquellos indios, con quien habíamos pasado el ancón, que quedaban algo atrás.*“) (Str. 136) Podobně jako v 9. kapitole guvernér, tady se marně pokusí Lopeho přesvědčit Cabeza de Vaca: „Já jsem se s ním moc přel, aby to nedělal, a mnoho věcí

jsem učinil, ale nijak jsem ho nemohl zadržet, a tak se vrátil (...).“ („*Yo porfié mucho con él que no lo hiciese, y pasé muchas cosas, y por ninguna vía lo pude detener, y así volvió (...).*“)
(Str. 136)

Ve 14. a 17. kapitole se objeví krátké epizody o kanibalismu mezi křesťany, které působí podobně rušivým dojmem, neboť křesťané jsou tu zachyceni při velmi *barbarském* činu, který by čtenář možná spíše čekal ze strany Indiánů. Situace se tu tedy obrací: křesťané jsou *barbaři* a Indiáni jsou jejich chováním šokováni¹⁰²: „Pět křesťanů, kteří byli v chatrči na pobřeží, došli tak daleko, že se snědli navzájem, až zůstal jenom jeden, a protože byl jeden, už nebylo nikoho, kdo by ho snědl. (...) Tato událost Indiány velmi znepokojila a tolik je to pohoršilo, že kdyby to na začátku viděli, jistě by je všechny zabili, a všichni bychom z toho měli velké potíže.“ („*Cinco cristianos que estaban en el rancho en la costa llegaron a tal extremo, que se comieron los unos a los otros, hasta que quedó uno solo, que por ser solo no hubo quien lo comiese. (...) De este caso se alteraron tanto los indios, y hubo entre ellos tan gran escándalo, que sin duda si al principio ellos lo vieran, los mataran, y todos nos viéramos en grande trabajo.*“)
(Str. 125) Možná je ale ještě překvapivější, jak otevřeně a s nadsázkou Cabeza de Vaca tyto události zachycuje. Podobně humorným až groteskním tónem je popsán případ kanibalismu v 17. kapitole: „(...)napadl ho a praštil tak, že Pantoja umřel, a tak se zabíjeli; a z těch, co umřeli, ostatní dělali plátky, a tak se jím živil a jedl ho až do prvního března (...).“ („(...) *se revolvió con él y le dio un palo, de que Pantoja quedó muerto, y así se fueron acabando; y los que morían, los otros los hacían tasajos, y comiendo de él se mantuvo hasta primero de marzo (...).*“)
(Str. 141)

V několika kapitolách se také vrací motiv křesťanů ztročených Indiány, který narušuje linii cesty zpět na křesťanské území a obrací role oproti očekávání: Indiáni jsou pány situace, křesťané otroky. Tento motiv najdeme např. v 17. nebo 18. kapitole: „(...) a křesťané zůstali s těmi Indiány, a nakonec si je vzali jako otroky, a přestože jim sloužili, bylo s nimi tak špatně zacházeno, jako nikdy nebyo s žádnými otroky nebo lidmi žádného údělu.“ („(...) *y los cristianos se quedaron noc aquellos indios, y acabaron noc ellos que los tomasen por esclavos, aunque estando sirviéndoles fueron tan maltratados de ellos, como nunca esclavos ni hombres de ninguna suerte lo fueron.*“)
(Str. 142)

Jedním z nejdramatičtějších prvků vyprávění je epizoda Álvarova setkání s křesťany. Jak jsem okomentovala výše, tomuto setkání předchází v 32. kapitole rozpoznání známého

102 David Lagmanovich tuto epizodu nazývá termínem mechanismus obratu (*mecanismo de inversión*), který používá ještě pro epizodu o ztročených křesťanech v 18. kapitole a pro setkání Álvara a křesťanů v 33. kapitole. (Viz Lagmanovich, David. Op.cit., str. 43) Domnívám se však, že epizodami, které přinášejí obrat, jsou také výše komentované epizody o nemoci v táboře, o odchodu Řeka a Lopeho a ještě další, které uvedu.

předmětu a cesta za ním. Protože podobný postup byl použit v 16. kapitole, a v 17. kapitole nastalo velmi šťastné setkání Álvara s Dorantesem, po přečtení 32. kapitoly očekáváme podobně šťastné rozuzlení v kapitole následující. Navíc celý Álvarův příběh je příběhem neustálého hledání cesty zpět, je příběhem návratu a překonáváním překážek na něm, logicky tedy musí přijít setkání s křesťany a vstoupení na křesťanskou půdu jako jeho vrchol. Cabeza de Vaca nás ve vyprávění směřuje k 33. kapitole, kde očekáváme vyvrcholení a rozuzlení, jenže to se právě nedostaví. Autor si tak mistrně zahrává se čtenářem. Gradace se jaksi rozpadne, místo šťastného setkání jako vyvrcholení Cabeza de Vaca popisuje situaci více než rozpačitou: „Ten den jsem ušel deset mil, a další den ráno jsem dostihl čtyři křesťany na koních, ti byli velmi znepokojení, když mě viděli tak divně oblečeného a ve společnosti Indiánů. Velmi dlouho si mě prohlíželi, byli tak užaslí, že na mě ani nemluvili, ani se mě na nic nedokázali zeptat.“ (*„Este día anduve diez leguas, y otro día de mañana alcancé cuatro cristianos de caballo, que recibieron gran alteración de verme tan extrañadamente vestido y en compañía de indios. Estuviéronme mirando mucho espacio de tiempo, tan atónitos, que ni me hablaban ni acertaban a preguntarme nada.“*) (Str. 202) Očekávané rozuzlení nepřišlo, příběh je ochuzen o svůj vrchol. Co se s Álvarovým příběhem stalo? Álvarův příběh jako příběh o návratu je najednou posunut někam jinam, protože návrat není jeho vrcholem. Interpretace celého příběhu je tedy jiná: není to příběh o cestě jako návratu, ale o cestě jako proměně, která bude předmětem dalších kapitol mé práce.

Epizody o zotročených křesťanech nebo o Indiánech šokovaných kanibalismem mezi křesťany spojuje motiv, který by se dal nazvat motivem obrácených rolí. Ten se vrací v 34. kapitole, kde autor vkládá do úst Indiánů pochybnosti o křesťanech. Nejsou to tedy křesťané, kdo pochybují např. o pravdomlnosti Indiánů apod., ale přesně naopak: „Ale na to všechno Indiáni moc nedbali, nebo vůbec na to, co jim říkali; spíš mezi sebou mluvili a říkali, že křesťané lžou (...).“ (*„Mas todo esto los indios tenían en muy poco o nada de lo que les decían; antes, unos con otros entre sí platicaban, diciendo que los cristianos mentían (...).“*) (Str. 205) Tato epizoda samozřejmě také dokládá změnu, kterou Álvar prošel a která se promítá do jeho vyprávění. Vrátím se k ní v dalších kapitolách.

Do poslední kapitoly knihy Cabeza de Vaca zařadil epizodu, která v podstatě zruší lineární a chronologický postup vyprávěného a uzavře příběh do kruhu. V poslední 38. kapitole se totiž autor vrací k začátku výpravy, k jejímu rozdělení, kdy se Narváez rozhodl jít do vnitrozemí a poslat loď hledat přístav, aby objasnil, co se s loďmi a jejich posádkou poté stalo. Sem však zařazuje jistě velmi literární prvek: Narváeze varuje jedna z žen, které na výpravě byly, před velmi špatným koncem, který je čeká, neboť tak jí to sdělila ještě

ve Španělsku jistá Maurka: „Ta mu řekla, když se chystal vystoupit na zem, aby to nedělal, protože věřila, že on ani nikdo z těch, co s ním šli, z té země nevyjdou (...). Odpověděla mu a řekla, že v Kastilii nějaká Maurka z Hornachos jí to řekla, a řekla to nám, ještě než jsme vyjeli z Kastilie, a tak se nám celá cesta stala tak, jak ona nám řekla.“ (*„Esta le dijo, cuando entraba por la tierra, que no entrase, porque ella creía que él ni ninguno de los que con él iban no saldrían de la tierra (...). Ella respondió, y dijo que en Castilla una mora de Hornachos se lo había dicho, lo cual antes que partiésemos de Castilla nos lo había a nosotros dicho, y nos había sucedido todo el viaje de la misma manera que ella nos había dicho.“*) (Str. 219-220) Účinek takového prvku na konci celého vyprávění je velmi mocný: „Magie takového prostředku spočívá právě v tom, že zruší lineární mechanismy, zruší čas a přenesení celý děj do jakési věčné přítomnosti (...).“¹⁰³ Cabeza de Vaca tímto prvkem prorocství umocňuje osudovost celého příběhu naznačenou už bouří v první kapitole. Autor tak dává svému vyprávění rámeček předzvěsti, která ho započíná, a předpovědi, kterou ale zařazuje až na jeho konec. Tím čtenáře vrací k začátku a nutí ho znovu se nad příběhem zamyslet ve světle nově poznání skutečnosti prorocství. Je zřejmé, že tento prostředek také odkazuje k dobové literatuře a dílo k ní od dokumentu směřuje: „(...) poslední dvě kapitoly, přibarvené objevením se pirátů a neobvyklým prorocstvím věštkyň z Hornachos, je možné chápat pouze jako výsledek opětového přečtení, po kterém se chtělo dílu dát širší imaginativní rozměr, především jeho svázáním s motivy, které se těšily jasné literární životnosti v próze oblasti Středomoří.“¹⁰⁴

III. Obraz krajiny

Cabeza de Vaca a jeho druhové na své cestě (viz Příloha č. 4, str. 90) prošli mnoha místy, kam před nimi nevzkročil žádný Evropan. Ztroskotání přinášejí obraz těchto „velmi podivných krajů“ (*„muy extrañas tierras“*). (Str. 76)

K zobrazení krajiny nejen v Álvarově díle, ale v díle snad všech autorů první poloviny 16. století, se váže několik otázek nebo problémů. Jak jsem naznačila v Historickém úvodu, dobyvatelé, objevitelé a mořeplavci si do Nového světa vezli kulturní výbavu, přes kterou Nový svět viděli. (Viz Historický úvod str. 9) Amerika se tak stala místem, kam s lidmi také cestovaly jejich představy, sny, legendy a příběhy, které četli, nebo slyšeli od nejrůznějších

103 Lagmanovich, David. Op. cit., str. 47-48: „*La magia de un recurso de este tipo consiste, precisamente, en anular los mecanismos de lo lineal, en abolir el tiempo y transportar la totalidad de la acción a una especie de presente perpetuo (...).*“ Viz také Pupo-Walker, Enrique. Op. cit. 1982, str. 62-63.

104 Pupo-Walker, Enrique. Op. cit. 1993, str. 290: „(...) *los dos últimos capítulos, matizados por la aparición de piratas y por la profecía insólita de una nigromática de Hornachos, sólo pueden justificarse como el resultado de una relectura desde la que se le quiso dar al texto una mayor latitud imaginativa; sobre todo al vincularlo con tópicos que entonces disfrutaban una obvia vigencia literaria en la narrativa mediterránea.*“

zdrojů: „Do amerického světa promítli nejen hmatatelnou skutečnost svého světa evropského, ale také jeho literární, mytologickou a náboženskou tradici.“¹⁰⁵

Obraz krajiny je také samozřejmě silně spojen s problémem hledání slov a výrazů, které by novou realitu popsaly. (Viz také Historický úvod, str. 15) Projevy nejistoty a váhání při hledání vhodných slov je možné najít snad ve všech kronikách a spisech z tohoto období.

Konečně i v přístupu ke krajině lze cítit pro tato díla typické kolísání mezi dokumentárním a literárním: mezi jejím věrným zobrazením a jejím využitím jako literárního prostředku, který je kulisou pro činy postav a který dokresluje např. jejich statečnost apod. Popis krajiny se v dílech objevitelů a dobyvatelů stával i nástrojem k dosažení různých cílů, neboť mohl podtrhnout jejich dobovatelské vlastnosti v těžkých podmínkách, nebo mohl královské čtenáře přesvědčit o vyslání dalších expedic do oblastí svůdně popsaných.

První obraz Nového světa přinesl Kryštof Kolumbus ve svých dopisech a deníku. Kolumbem popsaná krajina je idylickým místem s prvky křesťanského ráje. Tento obraz vychází jak z Kolumbových zkušeností a viděných věcí, tak z představ, které měl o domnělé Asii, z čety: „Popisy krajiny navazují na topos líbezného místa, *locus amoenus*, který má tradici od antiky a jehož atributy jsou stromy, louka, potok či pramen, zpěv ptáků, lahodné podnebí. V Kolumbových textech se pojí s biblickým obrazem ráje.“¹⁰⁶ Tento obraz idylické krajiny, směs představ a zkušeností, bude pro americkou literární tradici velmi důležitý, neboť „bude působit jako topos: výrazové schéma s ustálenými motivy, které se v literárním vidění Ameriky dodnes silně projevuje“.¹⁰⁷

Ale obraz Ameriky byl utvářen i z jiného úhlu pohledu. Už Kolumbův dopis z Jamajky přináší velkou změnu v popise krajiny a v přístupu k přírodě. Pobřeží Jamajky, kde Kolumbus ztroskotal, je vykresleno jako velmi nehostinné místo, příroda je viděna jako „souhrn mohutných, nekontrolovatelných, nepřátelských a ničivých sil.“¹⁰⁸ Poprvé se tak objevil zcela opačný pohled na přírodu a krajinu Nového světa: Nový svět tu není rájem, ale spíše divočinou, kde člověk stojí bezmocný proti obrovským silám přírody. Takový obraz Ameriky je také motivem, který se v literatuře opakuje dodnes. Důležitým prvkem tohoto popisu byla také nesdělitelnost těchto zkušeností evropským čtenářům. Mohutnost přírodních sil byla podle dobyvatelů a objevitelů pro Evropana nepředstavitelná. Nový a starý svět, jejich příroda, se tak staly protikladem. Tak vykreslil svou zkušenost s přírodou také Hernán Cortés

105 Rosenblat, Ángel. Op. cit., str. 45: „*Sobre el mundo americano proyectaron no sólo la realidad tangible de su mundo europeo, sino también su tradición literaria, mitológica y religiosa.*“

106 Housková, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky. (Hispanoamerická kulturní identita v esejích a románech)*. Praha: Torst, 1998, str. 125-126.

107 Tamtéž, str. 125.

108 Pastor, Beatriz. Op. Cit., str. 267: „ (...) *suma de fuerzas violentas, incontrolables hostiles y destructoras.*“

ve svém pátém dopise: „Cortés bude v popisech a komentářích znovu a znovu poukazovat na přírodu, nepředstavitelnou v evropském kontextu, která mění člověka i jeho činy a která přetváří hledání moci, slávy a cti v tvrdý boj o přežití.“¹⁰⁹

Obraz krajiny, který můžeme nalézt ve Ztroskotáních, je v podstatě jednotného charakteru. Cabeza de Vaca vylíčil kraj, kudy prošel, velmi nehostinně. V jeho podání je to kraj, kde vládne hlad, kde je třeba se obávat častých bouří, překonávat záludné zátoky řek.

V první kapitole po bouři, o které jsem se již zmínila, podává takovýto obraz krajiny: „(...) kraj vypadal tak, že vidět ho budilo velkou lítost: spadané stromy, spálené kopce, vše bez listí a trávy.“ („(...) *la tierra quedó tal, que era gran lástima verla: caídos los árboles, quemados los montes, todos sin hojas ni yerba.*“ (Str. 80) Krajina po předzvěstné bouři je opravdu neutěšená, je to pustina, která také předpovídá kraje, ve kterých se Álvaro později ocitne na své cestě. Právě bouře je v Álvarově díle znakem zemí, které poznal. V mnoha kapitolách charakterizuje tamní krajinu a přírodu jako bouřlivou: „(...) mnohé [stromy] byly rozštěpené od zhora až dolů blesky, které v té zemi padají, kde je vždy hodně bouří a vichřic.“ („(...) *muchos estaban hendidos desde arriba hasta abajo, de rayos que en aquella tierra caen, donde siempre hay muy grandes tormentas y tempestades.*“) (Str. 94) Bouře samozřejmě také ovlivňují způsob života tamních lidí: „Ve vesnici bylo čtyřicet malých domů, bytelných, nízkých a v závětrí, kvůli strachu z velkých bouří, které jsou v té zemi stále.“ („*En el pueblo había cuarenta casas pequeñas y edificadas, bajas y en lugares abrigados, por temor de las grandes tempestades que continuamente en aquella tierra suele haber.*“) (Str. 96) Bouře je tedy nejen neustále se opakujícím motivem, ale i prvkem určujícím ráz přírody a krajiny.

Popis prostředí, ve kterém žijí lidé, v 18. kapitole zase podporuje důležitý motiv hladu: „Hlad, který zakouší ti lidé, je tak velký, že se bez nich [kořínků] nemohou obejít, a chodí dvě nebo tři míle a hledají je. (...) a hlad je tak velký, že jí pavouky a mravenčí vajíčka, červy a ještěrky a mloky a hady a zmije (...). (...) kdyby v té zemi byly kameny, jedli by i je.“ („*Es tanta la hambre que aquellas gentes tienen, que no se pueden pasar sin ellas, y andan dos o tres leguas buscándolas. (...) y su hambre tan grande, que comen arañas y huevos de hormigas, y gusanos y lagartijas y salamanquesas y culebras y víboras (...). (...) que si en aquella tierra hubiese piedras las comerían.*“) (Str. 144)

V osmé kapitole, kdy se výprava ještě celá nachází na Floridě a schyluje se k výrobě loděk, se Cabeza de Vaca vyjádří o kraji jako o „zemi tak podivné a tak špatné“. („*tierra tan extraña y tan mala*“) (Str. 103) Podobné slovní spojení Cabeza de Vaca vlastně již použil v Předmluvě

109 Tamtéž, str. 273: „Cortés se referirá en descripciones y comentarios una y otra vez a una naturaleza - inimaginable dentro de un contexto europeo - que modifica al hombre y a su acción y que transforma la búsqueda de poder, gloria y fama en dura lucha por la supervivencia.“

(*Proemio*). Tu část Nového světa, kterou prošel, Álvar viděl a popsal čtenářům ze světa starého tedy většinou jako „velmi podivnou a špatnou zem“, navíc zem, kde hlad a bouře jsou na denním pořádku.

Ani Cabeza de Vaca, jako snad všichni první objevitelé a dobyvatelé, se však neubráníl údivu a úžasu nad mohutností a silou přírody Nového světa. I on použil výraz *zázračný* (*maravilloso*), tak klíčový ve vnímání Ameriky a zásadní pro hispanoamerickou literaturu: „(...) a ti nás vedli krajem pro chůzi velmi náročným, ale zázračným na pohled, protože jsou v něm vysoké vrchy a stromy tak zázračně vysoké (...).“ („(...) *los cuales nos llevaron por tierra muy trabajosa de andar y maravillosa de ver, porque en ella hay muy grandes montes y los árboles a maravilla altos* (...).“) (Str. 94) Nad vyjádřením takové fascinace, které je v celém textu vlastně výjimkou, ovšem jasně převládá vykreslení nevlídnosti divokých, pustých krajů.

Vypadá to tedy, jako by pro úžas a fascinaci nad svéráznou a neznámou krajinou nebylo v Álvarově díle místo. Cabeza de Vaca totiž nepíše z pozice úspěšného dobyvatele nebo objevitele. Cabeza de Vaca není Kolumbus, který našel ostrovy před *Asií*, jak očekával, a oslavně a nadšeně je popsal. Není ani vítězný Hernán Cortés, který podal zprávu o slavném dobytí aztécké říše. Cabeza de Vaca ztroskotal, ztratil se, putoval a přežil. Psal tedy z úplně jiného postavení. Přesto mají tyto dvě výchozí pozice něco společného: domnívám se, že obě spojuje jistá stylizace prožitého a viděného. Obraz rajských ostrovů podtrhne objevitelův úspěch. Obraz velmi nehostinného kraje podtrhne hrdinství toho, kdo v něm dokázal přežít. Popis krajiny se zakládá samozřejmě na vlastních zkušenostech a poznané skutečnosti, ale zčásti je určitě i literární konstrukcí. Álvarova hladová pustina, nevlídná bouřlivá krajina zapadá do celého příběhu, dodává mu dramatičnosti a zdůrazňuje neobyčejnost hrdinova přežití.

IV. Proměna v úspěch

V Literárním úvodu jsem se zabývala triumfálním charakterem zpráv a kronik conquisty. Jejich oslavný tón se však musel nějak vyrovnat s neúspěchy, které se během conquisty také odehrály. „V historii conquisty je mnoho nezdarů. Je mnoho událostí, kde je koncept prozřetelnosti potřen skutečností.“¹¹⁰ Ztroskotání, která byla jistě nezdarem, musela být nějak zařazena do záměru boží prozřetelnosti.

Problém ztroskotání a ztroskotaných, kteří byli někdy křesťany objeveni, je v kronikách celkem jednoduše vyřešen. Nalezený ztroskotaný člověk je totiž okamžitě zařazen do řádu

110 Crovetto, Pier; Crisafio, Raúl; Franco, Ernesto. Op. Cit., str. 207: „*Muchos son en la historia de la conquista los fracasos. Muchos son los acontecimientos en los cuales el concepto providencial está confutado por la realidad.*“

dobyvatelských vojsk, neboť může sloužit jako tlumočník. I ztroskotaný, který by mohl vypadat jako prvek, jenž nezapadá do velké historické epopoje dobývání, má tedy své místo, svůj úkol: „Jinými slovy pro historii, která je řízena nepoznatelnými záměry prozřetelnosti, trosečník *se nestává*, nýbrž už je *od vždy* tlumočníkem, 'jazykem'.“¹¹¹

Álvarovo dílo mělo posloužit králi jako dokument, neboť účastník výpravy, která skončila tak „nešťastně a bídně“ („*tan miserable y desastroso fin*“; str. 76), jak sám v Předmluvě (*Proemio*) říká, nemohl nabídnout nic jiného. Jenže Álvarova zpráva nepopisuje jen nezdařenou výpravu. Po přečtení celého díla je dojem úplně jiný. Cabeza de Vaca se už nezdá být tak zcela neúspěšný, spíše naopak: je to muž, který se při neuvěřitelném putování mezi indiánskými kmeny, které v knize popisuje, vyznamenal jako léčitel, jako zvěstovatel křesťanství nevěřícím. A to nebyla malá zásluha! Jak jsem již naznačila v Historickém úvodu, pro národ, který si prošel zkušeností reconquisty, bylo dobývání nových území těsně spjata s šířením křesťanství, a přinášet světlo pravé víry pohanům byl jeden z činů, kterými se mohl tehdejší křesťan vyznamenat a proslavit. „Ačkoli se nemohl stát hrdinou v širokém slova smyslu, poněvadž jeho expedice se nezdařila a nebyla příležitost, aby ukázal svou odvahu a neohroženost v nevídaných bitvách, mohl stvořit svůj obraz 'hrdiny křesťanského' rozměru.“¹¹² Přestože nedobyl žádnou říši, v knize vypráví své křesťanské zásluhy. Takto Cabeza de Vaca přetavil nezdar v úspěch.

111 Tamtéž, str. 209: „*En otras palabras para la historia, regida por los fines imperscrutables de la providencia, el naufrago no llega a ser, sino que ya es, desde siempre, intérprete, «lengua».*“

112 Maura, Juan Francisco. Op. cit. 2007, str. 53: „*Si bien no pudo llegar a ser un «héroe» en el sentido más amplio de la palabra, ya que su expedición resultó un fracaso y no hubo oportunidad de mostrar su valor y arrojo en ninguna batalla singular, sí pudo crearse la imagen de «héroe» en su dimensión más «cristiana».*“

Cabeza de Vaca jako hlavní postava: proměna

1. Cabeza de Vaca jako hlavní postava

Vezmeme-li v úvahu, že snad všechny zprávy a dopisy dobyvatelů a objevitelů z tohoto období jsou protagonistické (Viz Literární úvod, str. 26 a 27), není divu, že i Álvarovo dílo je silně zaměřeno na jeho vlastní osobu. Byl to totiž on, kdo se rozhodl zprávu sepsat a publikovat, kdo si od takového díla třeba i něco sliboval. A hlavně on jediný mohl o svém putování podat zprávu na starém kontinentě: „Kdo píše, jedná (jednal) na poli dějů, ale především je (byl) svědkem událostí.“¹¹³ Álvarovi jediní svědci zůstali zřejmě všichni v Novém světě (Viz Historický úvod, str. 20). V *já*, které nám tedy příběh vypráví, se spojuje účastník, svědek, vypravěč, hlavní postava. Jedná se tedy o osobní historii, do které nevstupuje žádná jiná perspektiva než perspektiva vypravěče, který zároveň vše prožil.

Přestože Robert E. Lewis tvrdí, že „v prologu je významně vynechána jakákoli zmínka o protagonistu autora v příběhu, který bude vyprávět“¹¹⁴, myslím si, že už i tam se dá vycítit jasné směřování díla k hlavní postavě-autorovi. Už v Předmluvě (*Proemio*) se Cabeza de Vaca zaměřuje hlavně na sebe: „(...) myslel jsem si, že mé činy a služby budou slavné a zjevné (...).“ („(...) *bien pensé que mis obras y mis servicios fueran tan claros y manifiestos (...)*.“) Nebo: „(...) přestože naděje, kterou jsem choval, že se od nich dostanu, byla vždy velmi malá (...).“ („(...) *aunque la esperanza de salir de entre ellos tuve, siempre fue muy poca (...)*.“) Navíc toto *já* se tady zřetelně staví do protikladu k všeobecnému *my*¹¹⁵: „(...) ani mé rady ani má snaha nepřinesly užitku, abychom dosáhli ve službách Vaší Milosti toho, za čím jsme se tam vydali, a pro naše hříchy Bůh dopustil, aby ze všech výprav, které do těchto zemí jely, ta naše se ocitla v tak velikém nebezpečí a skončila tak nešťastně a bídě (...).“ („(...) *ni mi consejo ni mi diligencia aprovecharon para que aquello a que éramos idos fuese ganado conforme al servicio de Vuestra Majestad, y por nuestros pecados permitiese Dios que de cuantas armadas a aquellas tierras han ido ninguna se viese en tan grandes peligros ni tuviese tan miserable y desestrado fin (...)*.“) (Vše str. 75-76) V tomto úryvku Cabeza de Vaca zdůrazňuje svoje činy a staví je do kontrastu s osudem celé výpravy, kterou označuje všeobecným *my*.

113 Crovetto, Pier. Op. cit., str. 121: „*Quien escribe, actúa (ha actuado) en el campo de acción, pero sobre todo es (ha sido) testigo de los hechos.*“

114 Lewis, Robert E. Op. cit., str. 685: „*Hay una notable omisión en este prólogo de cualquier mención del protagonismo del autor en la historia que va a contar (...)*.“

115 Viz Crovetto, Pier. Op. cit., str. 134.

Už od prvních stran díla hlavní postava- autor tedy jasně vystupuje do popředí. Jak příběh postupuje a skupina přeživších je stále menší, Álvar stále výrazněji zaujímá hlavní místo v příběhu. I v malé, čtyřčlenné skupince trosečníků, jak uvidíme později, zaujímá vedoucí, privilegovanou pozici. Álvar a jeho činy, jeho pozorování jsou osou příběhu.

2. Ostatní postavy

Žádná jiná postava nedostává v díle tolik prostoru jako Cabeza de Vaca. Ten ve vyprávění zastihuje všechny ostatní, případně je využívá jako kontrastu k sobě. Je to trochu překvapivé, zvláště pokud uvážíme, že Álvar strávil s třemi dalšími muži několik dlouhých let dost náročného putování.

První výraznou postavou, která se v příběhu objevuje vedle Álvara, je velitel výpravy Pánfilo de Narváez. Právě on je nejdůležitější kontrastní postavou k Álvarovi. V již citovaných úryvcích ze 4. kapitoly (viz Historický úvod, str. 24) se Cabeza de Vaca jako téměř jediný staví proti jeho rozhodnutím, která se později, když jsou již opuštěné lodě v nedohlednu a výprava je nucena vyrobit si vlastní improvizované bárky, ukáží jako špatná. Navíc samozřejmě Álvar v této pasáži neopomene podtrhnout, že jedná hlavně v zájmu krále, tedy svého hlavního čtenáře: „Když jsem viděl jeho rozhodnutí, žádal jsem ho jménem Vaší Milosti, aby neopouštěl lodě (...).“ („*Yo, vista su determinación, requeríle de parte de Vuestra Majestad que no dejase los navíos (...).*“) (Str. 89) Přestože to Álvar nikdy přímo neříká, z několika epizod nebo zmínek můžeme vycítit, že Pánfilo je postava, osobnost velmi nejistá. Hned v první kapitole je zmíněna dezerce asi 140 mužů, i když tam ještě není dána do souvislosti s osobou velitele. (Viz str. 77) V 5. kapitole Cabeza de Vaca žádá Narváeze, aby poslal skupinu lidí najít cestu k moři, tomu však takový plán není po chuti: „(...) sešli jsme se účetní, dozorce, komisař a já a prosili jsme velitele, aby vyslal někoho hledat moře (...). On nám odpověděl, abychom se o nestarali a nebavili se o tom (...).“ („(...) *nos juntamos el contador y veedor y comisario y yo, y rogamos al gobernador que enviase a buscar la mar (...). Él nos respondió que no curásemos de hablar en aquello (...).*“) (Str. 92) Ale v 7. kapitole je to naopak bezradný Narváez, kdo o to žádá Álvara: „(...) velitel mě požádal, abych odjel najít moře (...).“ („(...) *el gobernador me rogó que fuese a descubrir al mar (...).*“) (Str. 101) Když se Cabeza de Vaca z tohoto úkolu vrátí, najde tábor poničený a mnoho lidí včetně velitele nemocných. Narváezova neschopnost je tedy ještě podtržena nemocí. Kontrast mezi Narváezem a Álvarem je dovršen v již zmíněné a citované 10. kapitole (viz Historický úvod, str. 24), kde se velitel dobrovolně vzdává své autority, zatímco Cabeza

de Vaca se ještě pokouší zachovat řád: „V hrdinovi je ještě mohutná dostředivá síla vedoucí k zachování zdání instituce, ve veliteli převažuje instinkt přežití.“¹¹⁶ Konečně Pánfilova smrt podaná v příběhu je příznačná pro tuto nejistou, váhavou postavu špatně se rozhodujícího velitele: „(...) velitel zůstal ve své loďce a tu noc nechtěl jít na pevninu, zůstali s ním jeden důstojník a jeden panoš, který byl nemocný, a v loďce neměli vodu ani nic k jídlu, a o půlnoci začal vát tak silný severní vítr, který ji zanesl na moře (...).“ („(...) *el gobernador se quedó en su barca, y no quiso aquella noche salir a tierra, y quedaron con él un maestre y un paje que estaba malo, y en la barca no tenían agua ni cosa ninguna que comer; y que a media noche el norte vino tan recio, que sacó la barca a la mar (...).*“ (Str. 140) Narváez takto symbolicky zmizí na širém moři, rozplyne se stejně jako jeho autorita a jeho výprava. Álvarovi tato postava tedy slouží jako výborný prostředek k porovnání svých a velitelových činů, rozhodnutí a postojů. A je jasné, kdo z takového porovnání musí vyjít v lepším světle: „ (...) někdy celý příběh působí dojmem, že představuje chvalo zpěv na Álvaro Núñezze Cabezu de Vaca, který snad neudělal jediné špatné rozhodnutí během celých devíti let cesty.“¹¹⁷

Již zmíněný Lope de Oviedo představuje další kontrastní postavu k Álvarovi. V 16. kapitole Cabeza de Vaca shrne do jediné věty šest let svého života, během kterých se chystal k útěku, a podává takovéto vysvětlení svého zdržení: „Důvodem, proč jsem se v té zemi tolik zdržel, bylo vzít s sebou jednoho křesťana, který byl na ostrově, jménem Lope de Oviedo. (...) Abych ho odtamtud dostal, každý rok jsem přijížděl na ten ostrov a prosil jsem ho, abychom odešli hledat křesťany, jak nejlépe budeme moci, a každý rok mě zadržel a říkal, že odejdeme následující rok.“ („*La razón por que tanto me detuve fue por llevar conmigo un cristiano que estaba en la isla, llamado Lope de Oviedo. (...) Por sacarlo de ahí yo pasaba a la isla cada año y le rogaba que nos fuésemos a la mejor maña que pudiésemos en busca de los cristianos, y cada año me detenía diciendo que el otro siguiente nos iríamos.*“) (Str. 134) Cabeza de Vaca, podle toho, jak události sám vysvětluje, se tedy zdržel šest let, aby pomohl k útěku dalšímu trosečníkovi. Po tak dlouhém čekání nakonec spolu odešli a Álvaro svého druha dokonce přeplaval přes řeky a zátoky: „(...) přeplaval jsem s ním zátoku a čtyři řeky, které jsou kolem pobřeží, protože on neuměl plavat (...).“ („(...) *le pasé el ancón y cuatro ríos que hay por la costa, porque él no sabía nadar (...).*“) (Str. 134-135) Velmi zajímavým rysem Álvarovy postavy je fakt, že jako jediný z přeživších umí plavat. Abychom docenili tuto skutečnost, je nutné představit si její důsledky: mnohdy totiž trosečníkům v cestě

116 Crovetto, Pier. Op. cit., str. 145: „*En el héroe está aún robusta la instancia centripeta dirigida a la preservación de un simulacro de Institución; en el gobernador prevalece el instinto de supervivencia.*“

117 Dowling, Lee W. Op. Cit., str. 96: „(...) *at times the whole narrative seems to constitute a panegyric for Alvar Núñez Cabeza de Vaca, who appears not to have made a single wrong decision during the entire nine years of the expedition.*“

bránily řeky, zátočiny, bažiny, a kdo neuměl plavat, nebo neměl nikoho, kdo by ho přes takové překážky dokázal přeplavit, nemohl pokračovat v cestě v zemi, kde často chybělo i dříví a chrastí na oheň, natož na postavení vorů nebo bárek. Cabeza de Vaca uměl plavat, a tedy uměl pomoci i svým společníkům. Je to jeho další kladný rys, který ho odlišuje od ostatních, o které se on tedy musí takto postarat. Lope de Oviedo se ale nakonec, oproti všem očekáváním, rozhodl v cestě s Álvarem nepokračovat kvůli nechvalným zvěstem, které jim podali Indiáni o dalších kmenech. Lope odmítl putování s člověkem, který mu pomohl, ze strachu: „A Lope de Oviedo, můj druh, se toho bál a řekl, že se chce vrátit (...).“ (*„Y temiendo esto Lope de Oviedo, mi compañero, dijo que quería volverse (...).“*) (Str. 136) A tady vyznívá rozpor mezi ním a Álvarem: Cabeza de Vaca nejenže počkal na svého druha šest let a pak mu pomohl přes zrádné překážky cesty, ale navíc na rozdíl od něj neměl strach. Lope de Oviedo je postava, která je pasivní (sám není schopen útěku) a která má strach. Cabeza de Vaca je aktivní, útěk naplánuje, provede, nebojí se pokračovat v cestě, volí cestu vpřed, zatímco Lope se vrací.

K podobnému dojmu naprosté odlišnosti mezi Álvarem a ostatními dochází i ve vyprávěných epizodách o kanibalství: „Proti své rozumnosti Álvar Núñez klade hádky, zneužívání moci, vraždy a dokonce lidožroutství svých bývalých druhů.“¹¹⁸ Cabeza de Vaca je nejenom hlavní postava, ale také postava velmi odlišná do všech ostatních. (Alespoň se nám tak sám představuje.)

I v malé skupince čtyř putujících přeživších má své zvláštní postavení. Zaráží, jak málo prostoru je v díle věnováno třem postavám, se kterými Álvar putoval a došel na křesťanské území. Jako by v díle zasvěceném vlastní osobě nebylo místo pro vykreslení přátelství nebo nějakého intimnějšího vztahu mezi putujícími. Zřejmě to souvisí s charakterem dobové literatury: ani Cortés, ani Kolumbus, nebo Bernal Díaz se k něčemu takovému příliš nevyjadřují. Jediným takovým emotivním místem, které snad poukazuje na možnost vytvoření nějakého hlubšího vztahu, je již citovaný úryvek ze 17. kapitoly, kde se Cabeza de Vaca setkává s Dorantesem. Juan Francisco Maura také komentuje tuto skutečnost: „Cabeza de Vaca nedává najevo, že by měl nějak zvláště v oblibě někoho z těch, kdo ho doprovázejí, je pravda, že se vícekrát zmiňuje o Castillovi nebo Dorantesovi, ale je také neméně pravda, že na konci díla využívá příležitosti, aby je kritizoval.“¹¹⁹ Ve 33. kapitole, kde

118 Crovetto, Pier. Op. cit., str. 147: „A su sensatez, Álvar Núñez contrapone las riñas, los abusos de poder, los asesinatos e incluso la antropofagia de sus antiguos compañeros.“

119 Maura, Juan Francisco. Op. cit. 1988, str. 140: „Cabeza de Vaca, no muestra una predilección especial por ninguno de los que le acompañan, es cierto que hace una mención en más de una ocasión de sus compañeros Castillo y Dorantes, pero no es menos cierto que al final de la obra aprovecha la ocasión para criticarles.“

se schyluje k setkání s křesťany, totiž Cabeza de Vaca říká o svých družích následující: „Tu noc jsem poprosil jednoho ze svých druhů, aby se vydal za křesťany (...). Jim to ale nebylo po chuti a vymlouvali se na únavu a námahu, přestože každý z nich by to mohl provést lépe než já, protože byli silnější a mladší (...).“ („*Aquella noche yo rogué a uno de mis compañeros que fuese tras los cristianos (...). A ellos se les hizo de mal esto, excusándose por el cansancio y el trabajo; y aunque cada uno de ellos lo pudiera hacer mejor que yo, por ser más recios y más mozos (...).*“) (Str. 202) Domnívám se však, že spíše než o kritiku se zde jedná o způsob, jak si autor zajišťuje hlavní a nejdůležitější roli za všech okolností. Místo aby se jako první s křesťany setkal někdo z jeho druhů, ti v Álvarově podání odmítnou vykonat tuto krátkou (ve srovnání s tím, co už ušli) cestu, a tak je to opět Cabeza de Vaca, kdo je v centru dění.

Čtyřčlenná skupinka trosečníků je vnitřně strukturovaná, každý v ní má své místo a postavení. V 17. kapitole se Andrés Dorantes jeví jako nejodvážnější ze tří Álvarových druhů, neboť to byl on, kdo přemlouval Estebanika a Alonsa del Castillo k útěku. Ti však odmítali, protože „neuměli plavat a mnoho se báli zátok a řek, které by museli překonat, protože v oné zemi jich je hodně.“ („*(...) no sabían nadar, y que temían mucho de los ríos y ancones por donde habían de pasar; que en aquella tierra hay muchos.*“) (Str. 138) Zde se opět osvědčí a vyznamená Cabeza de Vaca jako plavec, který může ostatním pomoci. (Pro dnešního čtenáře je, myslím si, tento rys hlavního hrdiny poněkud kuriózní.) V dalších kapitolách zase vystupuje do popředí Alonso del Castillo, za kterým Indiáni chodili jako první, aby je léčil: „Tu samou noc, kdy jsme dorazili, přišli za Castillem Indiáni a řekli mu, že je moc bolí hlava, a požádali ho, aby je vyléčil (...).“ („*Aquella misma noche que llegamos vinieron unos indios a Castillo, y dijéronle que estaban muy malos de la cabeza, rogándole que los curase (...).*“) (Str. 153) Přestože je Castillo prvním uznávaným léčitелеm mezi Indiány, v další kapitole už je to Álvar, kdo se nejvíce vyznamená: „Castillo byl lékař velmi bázlivý, hlavně pokud bylo léčení strašné a nebezpečné (...). Indiáni řekli mně, abych je šel uzdravit (...).“ („*Castillo era un médico muy temeroso, principalmente cuando las curas eran muy temerosas y peligrosas (...). Los indios me dijeron que yo fuese a curarlos (...).*“) (Str. 157) V následujících řádcích totiž Cabeza de Vaca popisuje, jak vyléčil člověka, který byl, nebo alespoň vypadal, jako mrtvý. Ačkoli tedy i ostatní postavy mají příležitost ukázat své vlastnosti a vyniknout, nakonec je vždy Cabeza de Vaca nejlepším a nejvýznamnějším.

Zajímavý, ovšem zcela v souladu s dobovou hierarchií a zvyklostmi, je vztah tří přeživších bělochů k černému Estebanikovi. Už jen skutečnost, že v textu se nikde neobjeví Estebanikovo příjmení a že na konci v poslední kapitole nejsou zmíněni jeho rodiče jako

u ostatních postav, napovídá, že jeho postavení a vztah ostatních k němu je odlišný. V závěrečné fázi dlouhého putování, kdy už jsou ztroskotaní proslulými lékaři těšícími se velkému respektu mezi Indiány, Estebanico slouží jako tlumočník, neboť ostatní s Indiány nemluví, aby si u nich zachovali co možná největší vážnost. Estebanico, ale také Dorantes, léčí jen výjimečně, když je zájemců o léčbu tolik, že to Álvaro a Castillo nemohou zvládnout sami. Ve skupině ztroskotaných tedy funguje určitá hierarchie: Cabeza de Vaca ve všem vyniká nejvíce, je tedy jaksi na vrcholu, Castillo je také významným léčitелеm, Dorantes už léčí jen zřídka, stejně jako Estebanico, který je ale navíc využíván jako tlumočník.¹²⁰ Zřejmě i Indiáni vnímali Estebanika jinak než ostatní tři cizince, neboť jeho tmavá pleť „ho odlišuje (v pohledu Indiánů) od šamana, který je, mimo jiné, syn slunce díky bělošství.“¹²¹

Indiánské postavy se v díle neobjevují nijak rozlišené. Indiáni jsou téměř vždy popisováni jako skupiny, kmeny. Cabeza de Vaca sice dělá rozdíly mezi jednotlivými kmeny, je schopen vidět jejich dobré i špatné vlastnosti, rozlišuje různé zvyky u různých kmenů (podrobněji se budu obrazem Indiánů zabývat v následující kapitole), ale jen velmi zřídka se věnuje nějakému Indiánovi jako jednotlivci. A i v takových případech zůstává daná osoba anonymní. V celém textu se totiž vyskytuje jen jedno jediné osobní indiánské jméno: „(...) ti Indiáni od onoho pána, který se jmenoval Dulchalchelín (...).“ („(...) *y aquellos indios de aquel señor, que se llamaba Dulchanchelín (...).*“) (Str. 93) Všechna ostatní jména v textu jsou jména kmenů. Indiáni tak zůstávají ve skupinách, jako by byli jen kulisou nebo součástí přírody. Autor tak odlišuje Španěly od domorodců: „Španělé se objevují vždy uvedeni svým jménem: Núñez trvá na jejich individualizaci, klade důraz na to, aby jim dal místo v historii. Domorodci, přestože někdy jsou označeni kmenovým jménem, v příběhu vystupují jako ohromný anonymní dav (...).“¹²²

3. Proměna hlavní postavy

Cabeza de Vaca ve svém díle vypovídá, jakými proměnami prošel jako trosečník. Jeho postava jako by opisovala křivku podobnou sinusoidě: ze společensky významné pozice - pokladník a *alguacil mayor* - kvůli ztroskotání padne na úplné společenské dno a stává se

120 Viz Pranzetti, Luisa. „El naufragio como metáfora“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 57-73, str. 69.

121 Tamtéž, str. 71: „(...) *lo diferencia (en la perspectiva del indio) del chamán que, entre otras cosas, es hijo del sol, por blanco.*“

122 Glantz, Margo. „El cuerpo inscrito y el texto escrito o La desnudez como naufragio“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 403-434. Str. 430: „*Los españoles aparecen siempre consignados con su nombre: Núñez insiste en individualizarlos, en darles un lugar en la historia. Los indígenas, aunque reciban en ocasiones un gentilicio, aparecen en el relato como enormes masas anónimas (...).*“

otrokem. Časem si ale i v cizí kultuře dokáže najít lepší místo a stává se obchodníkem a poté léčitelem, šamanem, který představuje v indiánských kulturách velmi váženou osobnost. Tak se opět dostane na společenský vrchol. Navíc v očích evropských čtenářů není jen indiánským šamanem, což by zřejmě nebylo tolik úctyhodné z evropského hlediska. Hlavně představuje příkladného křesťana, který šíří víru mezi nevěřícími v „nanejvýš nehostinném světě, který postupně Alvara Núñeze připraví o vše, co ho identifikovalo jako španělského dobyvatele, a který ho sníží na pouhého člověka v situaci extrémního nedostatku a omezení, který (...) ale dokáže nejen porazit činnost nepříznivých sil, jež se ho snaží zničit, nýbrž i pozitivně přeměnit realitu Floridy evangelizací a 'zázraky' (...).“¹²³

První Álvarovou rolí je role dobyvatele. Jak jsem již vyložila výše, pro Álvara jako dobyvatele je charakteristická opozice k Narváezovi a také oddanost králi. Několikrát se zmiňuje o tom, že jednal jménem krále. Cabeza de Vaca se nám tedy v této své první roli představuje jako věrný služebník krále, v jehož jménu si dovolil stát i proti názorům svého velitele.

Dobyvatelé se ale octnou v tak špatné situaci, že se sami pokusí se zachránit. V 8. kapitole Cabeza de Vaca velmi působivě zaznamenal proměnu dobyvatelů v řemeslníky pracující na výrobě záchranných loděk: „Všem se nám to zdálo nemožné, neboť jsme je neuměli dělat, ani nebylo nářadí, železo, pec (...).“ („*A todos nos parecía imposible, porque nosotros no los sabemos hacer, ni había herramienta, ni hierro, ni fragua (...).*“) (Str. 104) Všechny odznaky dobyvatele a také Evropana, jako jsou koně, kuše, oblečení, tu projdou velmi zajímavou transformací: „Dohodli jsme se, že uděláme z třmenů a ostruh a kuší a z dalších železných věcí, které jsme měli, hřebíky, pily a sekery a jiné nářadí, které nám bylo tolik zapotřebí.“ („*Acordamos de hacer de los estribos y espuelas y ballestas, y sierras y hachas, y otras herramientas, de que tanta necesidad había para ello.*“) (Str. 105) Koně jsou nakonec snědzeni, protože žádné jiné potraviny nejsou a protože dobyvatelům v zoufalé situaci už nejsou k užítku, a jejich pozůstatky jsou také využity: „(...) z ocasů a hřív koní jsme nadělali provazy a lana, a z našich košil plachty (...).“ I oblečení je přeměněno. Dobyvatelé tak degradují svoje odznaky, přemění je, aby se zachránili.

Postupně lze tedy sledovat cestu dobyvatelů z civilizace do divočiny a jejich proměnu v trosečníky. Ve 12. kapitole nakonec přijdou o vše: „Ti, kteří jsme tomu unikli, jsme zůstali

123 Invernizzi Santa Cruz, Lucía. „Naufragios e infortunios: „Discurso que transforma fracasos en triunfos“ *Revista chilena de literatura*, 1987, č. 29, str. 7-22. Str. 14-15: „(...) en un mundo máximamente inhóspito que gradualmente va despojando a Alvar Núñez de todo aquello que lo identificaba como conquistador español para reducirlo a la condición de hombre en situación de extrema necesidad y limitación que (...) logra no sólo vencer la acción de los poderes omniosos que intentan aniquilarlo sino modificar positivamente la realidad de La Florida con obras de evangelización y 'milagros' (...).“

nazí, jak jsme se narodili, a přišli jsme o vše, co jsme měli, a třebaže to vše mělo malou cenu, tehdy to mělo cenu velkou.“ („*Los que quedamos escapados, desnudos como nacimos y perdido todo lo que traíamos, y aunque todo valía poco, para entonces valía mucho.*“) (Str. 120) Evropská civilizace je vyvrhla, stali se z nich trosečníci: „Stav ztroskotání, je nutné to zopakovat, je *civilizační kategorií*: kromě lodí a oblečení, ve většině případů, je potřeba rafinovaného společenského uspořádání, aby bylo možné ztroskotat.“¹²⁴

Cabeza de Vaca tak přišel o vše, stal se z dobyvatele trosečníkem, ocitl se na půdě jiné kultury: „Álvar Núñez (...) ztratil spolu se svým oblečením svoji společenskou identitu, vstoupil do nové kultury, do nových znaků (...).“¹²⁵ A porozumět nové, neznámé kultuře muselo být ze začátku velmi složité. Např. ve 12. kapitole Španělé ztotožňují Indiány z ostrova, který nazvali *Mal Hado* (Zlý osud), s Indiány z Nového Španělska. Snaží se použít zkušenost s jedněmi i na setkání s jinými a varují před lidskými oběťmi, když Cabeza de Vaca navrhuje, aby odešli s Indiány do jejich příbytků: „(...) a někteří z těch, kteří byli v Novém Španělsku odpověděli, že o tom by nemělo být ani řeči, protože kdyby si nás odvedli domů, obětovali by nás svým modlám (...).“ („(...) *y algunos de ellos que habían estado en la Nueva España respondieron que nose debía de hablar de ello, porque si a sus casas nos llevaban, nos sacrificarían a sus ídolos* (...).“ (Str. 121) Nakonec, protože situace byla neúnosná, s Indiány odešli a s překvapením zjistili, že obětováni nebudou.

Právě v tomto úseku cesty, kdy měli s Indiány v podstatě dobrý vztah, se odehrála epizoda lidožroutství, která Indiány vyděsila a uvrhla do nebezpečí všechny ostatní, neboť Indiáni se rozhodli, že zabijí zbývající křesťany. Křesťané (ale ne Cabeza de Vaca) se tak v důsledku ztroskotání dopustili něčeho děsivého z pohledu obou kultur: „Všimněme si, jak opuštění vlastního prostředí a zbourání hierarchií dovede další postavy ztroskotání k takovým podobám degradace, které nenáleží ani vlastní, ani cizí kultuře.“¹²⁶ Kanibalismus určitě představuje nejhlubší pád křesťanů právě proto, že se vymyká oběma kulturám, je něčím nepřijatelným na obou stranách.

Z tohoto pohledu i uvrhnutí křesťanů do otroctví u Indiánů už je postoupením o kousek výš, neboť představuje jisté zařazení do společnosti, do systému hierarchie. Křesťané jsou rozděleni mezi různé kmeny, každý má svého pána, každý je otrokem a musí dost tvrdě

124 Glantz, Margo. Op. Cit., str. 417: „*El estado de naufragio, hay que reiterarlo, es una categoría de la civilización: se requiere de embarcaciones y vestimenta, la mayor parte de las veces, además de una organización social sofisticada para poder naufragar.*“

125 Acutis, Cesare. „La inconfesable utopía“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvar Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 49-55. Str. 55: „*Álvar Núñez (...) perdió junto con el vestido su identidad social, había entrado en una nueva cultura, en nuevos signos* (...).“

126 Pranzetti, Luisa. Op. Cit., str. 67: „*Véase cómo el abandono del propio locus, el allanamiento de las jerarquías, llevarán a los demás personajes del naufragio a formas de degradación que no pertenecen ni a la cultura propia ni a la ajena.*“

pracovat. Tyto epizody charakterizují líčení hladu, těžké práce a špatného zacházení. Takto jsou z přechodného stavu ztroskotání začlenění do světa Indiánů na jeho nejnižší společenský stupeň.

Pro postavu Álvara je velmi příznačná také silná touha utéct, utíkat. Na rozdíl od některých postav, které zůstávají na místě (např. již zmínění Lope de Oviedo nebo Řek Teodoro), se Cabeza de Vaca vždy touží posunout vpřed. A každé posunutí s sebou přinese nějaké zlepšení jeho situace. V 16. kapitole uteče z otroctví a u jiného kmene si vydobyde pozici obchodníka. Poté uteče dále a šťastně se tak shledá s Dorantesem, Castillem a Estebanikem. Spolu uprchnou zase dále a stanou se léčiteli, kteří už ovšem nemusí utíkat, už jen volně putují, protože si mezi Indiány získali dostatečnou autoritu, aby se mohli volně pohybovat.

Velmi významným posunem na cestě z otroctví zpět na společenský vrchol byla pro Álvara pozice potulného obchodníka. Cabeza de Vaca si velmi dobře uvědomoval všechny přednosti tohoto zaměstnání. „(...) a toto zaměstnání bylo pro mě dobré, protože když jsem ho dělal, měl jsem volnost jít, kam jsem jsem chtěl, a neměl jsem žádné povinnosti, a nebyl jsem otrokem, a kamkoli jsem přišel, všude se ke mně dobře chovali a dávali mi najíst, protože si vážili mého zboží (...).“ („(...) *y este oficio me estaba a mí bien, porque andando en él tenía libertad para ir donde quería y no era obligado a cosa alguna, y no era esclavo, y dondequiera que iba me hacían buen tratamiento y me daban de comer por respeto de mis mercaderías (...).*“ (Str. 133-134) Cabeza de Vaca tedy velice dobře pochopil, jak velký význam Indiáni přikládají tomuto řemeslu, které bylo pro něj důležité jak z čistě základních životních důvodů (mohl se najíst, volně se pohybovat), tak z důvodů osobních: „(...) a hlavně protože, když jsem tak chodil, hledal jsem, kudy jít dále (...).“ („(...) *y lo más principal porque andando en ello yo buscaba por dónde me había de ir adelante (...).*“ (Str. 134) V této pasáži, stejně jako později v epizodách o léčení, tak lze vystopovat jistý projev kulturního synkretismu: „Cabeza de Vaca přijme domorodé zaměstnání a obléká se (nebo chodí nahý) jako domorodci, jí jako oni. Ale k úplné identifikaci nedojde nikdy: kolportérství považuje za příjemnou činnost z 'evropských' důvodů a léčitelství kombinuje s křesťanskými modlitbami.“¹²⁷ Cabeza de Vaca se v této souvislosti také zmiňuje o své proslulosti mezi Indiány. I zde je znát velmi zajímavé promíšení obou kultur: zklamaný dobyvatel našel naplnění touhy po nehybné slávě, typické pro jeho svět a dobu, ve světě Indiánů: „Moc se radovali, když mě viděli a nesl jsem jim věci, které potřebovali, a ti, kteří mě neznali, se snažili a přáli si mě vidět pro mou slávu.“ („*Holgaban mucho cuando me vían y les traía lo que habían menester, y los que no me conocían me procuraban y deseaban ver por mi fama.*“)

127 Todorov, Tzvetan. Op. cit., str. 233.

(Str. 134)

Od této pozice je pak už jen krok k závěrečné a vrcholné proměně v léčitele. V 15. kapitole, kdy se Cabeza de Vaca nachází s dalšími křesťany na ostrově *Mal Hado*, popisuje, jak vlastně k proměně v léčitele došlo: „Na tom ostrově, o kterém jsem vyprávěl, nás chtěli udělat lékaři, aniž by nás zkoušeli, nebo po nás žádali osvědčení (...). My jsme se tomu smáli a říkali jsme, že to je žert a že neumíme léčit; a proto nám sebrali jídlo, dokud jsme neudělali, co nám říkali.“ (*„En aquella isla que he contado nos quisieron hacer físicos sin examinarnos ni pedirnos títulos (...). Nosotros nos reíamos de ello, diciendo que era burla y que no sabíamos curar; y que por esto nos quitaban la comida hasta que hicésemos lo que no decían.*) (Str. 129) Cabeza de Vaca a jeho společníci byli zjevně na začátku šokováni tím, že mají léčit, přestože lékaři nikdy nebyli. Álvar nám popisuje své překvapení, když se setkává se zvyklostmi jiného světa, kde lékař není studovaný člověk s titulem. Cabeza de Vaca se tu pokusil zvyky a zkušenosti svého prostředí použít na svět Indiánů a narazil.

Autor také nezapomíná zdůraznit, že z počátku se takovým nabídkám smáli a nevěřili jim. Domnívám se, že se může jednat o prostředek dodání si věrohodnosti, neboť bylo potřeba evropským čtenářům, kteří něco takového nezažili, sdělit vše opatrně, aby nikdo autora nemohl nařknout, že si to vymyslel. Cabeza de Vaca nejdříve zdůrazní, že i pro něj stát se lékařem, léčitelem bylo nepřijatelné, přesto na to musel přistoupit z čistě praktických důvodů.

Juan Francisco Maura poukazuje na rozpor mezi skutečností, že Álvar začal léčit, protože jinak by neměl co jíst, a faktem, že se v díle vyobrazí jako křesťanský hrdina, který Indiány léčí pomocí křesťanských modliteb a zvěstuje jim svou víru: „Důvodem, proč se stanou lékaři, tedy není jejich nekonečné ‚milosrdenství‘ s bratry Indiány, ale fakt, že jsou zbaveni ‚jídla‘.“¹²⁸ Maura z toho vyvozuje jistý cynismus Álvarovy osobnosti.¹²⁹ Myslím si však, že takový závěr ani takové výtky nejsou na místě. Cabeza de Vaca byl k léčení opravdu donucen, byli to Indiáni, kdo z něho chtěli mít svého lékaře, a z milosrdenství by jistě nezačal léčit ani v rodném Španělsku. Taková úvaha pro něj prostě nebyla možná, neboť, jak sám výslovně zdůrazňuje, nebyl lékařem, neměl k tomu potřebné vzdělání, ani titul, a sám byl jejich požadavkem velmi překvapen. Ani tvrzení, že Cabeza de Vaca „spíše než sloužit Indiánům, jak se snaží ukázat, je využívá a zneužívá své autority, aby dosáhl svých cílů“¹³⁰, není tak zcela správné, neboť na prvním místě Indiáni využili křesťany jako vhodné léčitele, a poté při

128 Maura, Juan Francisco, Op. cit. 1988, str. 96: „Luego la razón por la que se meten a médicos no se la de su infinita ‚misericordia‘ para con sus hermanos los indios, sino la de verse privados de la ‚comida‘.“

129 Viz tamtéž, str. 87-96.

130 Tamtéž, str. 91: „(...) más que servir a los indios como él pretende demostrar se sirve de ellos abusando de su autoridad para conseguir sus fines.“

slavném putování od jednoho kmene k druhému se Indiáni chopili této příležitosti, aby mohli jiné kmeny okrádat, jak uvidíme později. Je sice pravda, že autor své dílo sepsal s jistými osobními zájmy, a že jako uznávaný lékař – šaman Indiány využíval, aby se dostal zpět na křesťanské území, ale nesmíme zapomínat, že ani Indiáni se nechovali jinak. Cabeza de Vaca jistě nebyl světec, ale nebyl ani tyran a cynik.

Indiáni Álvaro a jeho společníky tedy přiměli stát se jejich lékaři, šamany. Právě nedobrovolné přijetí této role je jedním ze znaků šamanismu.¹³¹ Vyprávěné epizody o léčení se dají pochopit pouze, podíváme-li se na ně i jako na odraz toho, jak chápali náhlé objevení cizích lidí Indiáni: „Tato skutečnost není tak překvapivá, jestliže se pokusíme číst mezi řádky kroniky, za nehodu bílých mužů, způsob, jak toto setkání prožili domorodci. (...) Viděli je umírat, viděli je být v zajetí nemoci: byli přítomni iniciačním událostem utrpení, smrti a vzkříšení, které poznamenaly vstup do jejich kultury, do stavu šamanů.“¹³² Indiáni zřejmě považovali Álvaro a další křesťany za vhodné kandidáty na významné pozice léčitelů, protože „představovali v Americe neznámé antropologické typy, mluvili jiným jazykem a provozovali nové rituály.“¹³³

Takto se Cabeza de Vaca stal poprvé léčitelem na ostrově *Mal Hado*. Poté sice ještě upadl na nějakou dobu do otroctví, stal se obchodníkem, ale od chvíle, kdy se mu podařilo utéct s Dorantesem, Castillem a Estebanikem, se léčení stalo jejich znakem: „(...) a protože se to mezi nimi rozšířilo, tu noc přišlo mnoho dalších nemocných, aby je [Castillo] vyléčil (...).“ („(...) y como esto entre ellos es publicó, vinieron muchos otros enfermos en aquella noche a que los sanase (...).“) (Str. 153) Jejich sláva se šířila zvláště poté, co se Álvarovi podařilo přivést k životu mrtvého: „To vyvolalo velký obdiv a ohromení a v celé zemi se nemluvalo o ničem jiném. Všichni, k nimž se tato zvěst dostala, za námi přicházeli, abychom je léčili a pokřičovali jejich děti.“ („Esto causó myu gran admiración y espanto, y en toda la tierra no se hablaba en otra cosa. Todos aquellos a quien esta fama llegaba nos venían a buscar para que los curásemos y santiguásemos sus hijos.“) (Str. 158) Velkou autoritu jim také zajistila operace, během níž Cabeza de Vaca úspěšně vyndal hrot šípů z hrudníku zraněnému domorodci: „Toto vyléčení nám dalo mezi nimi takové vážnosti v celé zemi, jak jen oni mohou a umí oceňovat a vážit si.“ („Esta cura nos dio entre ellos tanto crédito por toda la tierra, cuanto ellos podían y sabían estimar y encarecer.“) (Str. 183) Sláva této malé

131 Viz Acutis, Cesare. Op. Cit., str. 53.

132 Tamtéž, str. 52-53: „El hecho no es tan sorprendente si se intenta leer; tras las líneas de la crónica, más allá del accidente de los hombres blancos, el modo en que vivieron los indígenas aquel encuentro. (...) Los habían visto morir; los habían visto ser presa de sufrimiento, muerte y resurrección que marcaba el acceso a su cultura, a la condición de chamanes.“

133 Lafaye, Jacques. Op. Cit., str. 23: „(...) se presentaban caracteres antropológicos desconocidos en América, hablaban una lengua diferente y practicaban ritos nuevos (...).“

skupinky putujících křesťanů vzrůstá. Těší se stále větší úctě u Indiánů, což s sebou nese, alespoň částečně, zmizení hladu, který byl až dosud trvalým motivem příběhu: „(...) a bylo jich [zajíců] tolik, co nám dali, že každý z nás jich nesl osm nebo deset břemen; a ti, kteří měli luky, se před námi neobjevovali, spíše se vzdalovali v horách a hledali zvěř. A večer přicházeli a pro každého z nás nesli pět nebo šest jelenů, a ptáky a křepelky a další úlovky (...).“ („(...) *eran tantas las que que nos habían dado, que traía cada uno de nosotros ocho o diez cargas de ellas; y los que tenían arcas no parecían delante de nosotros, antes se apartaban por la sierra a buscar venados. A la noche cuando venían, traían para cada uno de nosotros cinco o seis venados, y pájaros codornices, y otras cazas (...).*“) (Str. 184) Hlad Álvaro tedy provázel hlavně, když byl trosečníkem, otrokem, ale již ne tolik, když se stal obchodníkem a šamanem.

Jak už bylo řečeno výše, triumfální cesty od kmene ke kmeni využívali také Indiáni ve svůj prospěch. Domorodci totiž doprovázeli Álvarovu skupinku až na území dalšího kmene. Malá skupinka křesťanů tedy šla v doprovodu zástupců Inidiánů: „Po celé této cestě jsme měli mnoho potíží kvůli tolika lidem, kteří nás doprovázeli, a nemohli jsme od nich utéct, i když jsme to zkoušeli, protože oni velmi chvátali, aby se nás mohli doktnout.“ („*Por todo este camino tenemos muy gran trabajo, por la mucha gente que nos seguía, y no podíamos huir de ella, aunque lo procurábamos, porque era muy grande la prisa que tenían por llegar a tocarnos.*“) (Str. 177) V 18. kapitole Cabeza de Vaca popisuje, jak jejich indiánský doprovod začal využívat situace: „Když jsme od těch odešli, šli jsme k mnoha dalším domům, a tam začal další nový zvyk, a to, že nás velmi dobře přijali, ale ti, kteří s námi šli, začali jim dělat takové špatnosti, sebrali jim majetek, vydrancovali domy a nic jim nenechali.“ („*Partidos de estos, fuimos a otras muchas casas, y desde aquí comenzó otra nueva costumbre, y es, que recibiéndonos muy bien, que los que iban con nosotros los comenzaron a hacer tanto mal, que les tomaron las haciendas y les saqueaban las casas, sin que otra cosa ninguna les dejasen.*“) (Str. 177) Vypadá to tedy, že Indiáni si vytvořili své bílé šamany, kterých si velmi vážili a které měli ve velké úctě, a doplnili jejich postavy i novou tradicí, podle které po předání vzácných hostí dalšímu kmeni si odměny sami vybrali. „Také Indiáni, kteří ztratili svůj majetek, když viděli, že jsme smutní, nás utěšili, řekli nám, abychom se tím nermoutili, že jsou tak spokojení, že nás viděli, že pokládají svůj majetek za dobře použitý, a že dále budou zaplacení od jiných, kteří jsou velmi bohatí.“ („*También los indios mismos que perdían la hacienda, conociendo nuestra tristeza, nos consolaron, diciendo que de aquello no recibiésemos pena; que ellos estaban tan contentos de habernos visto que daban por bien empleadas sus haciendas, y que delante serían pagados de otros que estaban muy ricos.*“) (Str. 177)

(Str. 177) Tyto zkušenosti zřejmě také ukazují, jak se se složitým setkáním vyrovnávaly obě strany: Indiáni trosečníky zařadili do své společnosti jako bílé šamany, ti léčili foukáním, modlitbami a pokřizováním, v souladu se svou tradicí tak z pozice šamana šířili mezi domorodci svou víru a zároveň postupovali dále na své cestě zpět, kterou Indiáni chápali jako placené předávání zázračných léčitelů od jednoho kmene ke druhému. Šlo tedy o vzájemnou službu.

Cabeza de Vaca a jeho druhové tak vystoupali z úplného dna společnosti na její vrchol. Viděli jsme, jak se hlavní postava měnila z dobyvatele v trosečníka, otoka, obchodníka a léčitele – šamana. Ovšem rozsah takových prožitků a hloubku proměny autora a hlavní postavy v jedné osobě si uvědomíme, až v posledních kapitolách, kdy Cabeza de Vaca konečně dostihne křesťany, pro které je ale téměř nerozpoznatelný, neboť společný s nimi má už jen jazyk¹³⁴: „Ten den jsem ušel deset mil, a další den ráno jsem dostihl čtyři křesťany na koních, ti byli velmi znepokojení, když mě viděli tak divně oblečeného a ve společnosti Indiánů. Velmi dlouho si mě prohlíželi, byli tak užaslí, že na mě ani nemluvili, ani se mě na nic nedokázali zeptat.“ („*Este día anduve diez leguas, y otro día de mañana alcancé cuatro cristianos de caballo, que recibieron gran alteración de verme tan extrañadamente vestido y en compañía de indios. Estuviéronme mirando mucho espacio de tiempo, tan atónitos, que ni me hablaban ni acertaban a preguntarme nada.*“) (Str. 202) Cabeza de Vaca se tak vynoří ze světa Indiánů, kde je slavným a uznávaným léčitelem a kde se těší velké autoritě, do křesťanského světa, ze kterého zmizel před velmi dlouhou dobou, kde ho už nikdo nepoznává a kde představuje spíše podivný, nezařaditelný prvek. Z významné pozice šamana, tak opět na chvíli klesne na společenském žebříčku, protože postavení, které si získal mezi Indiány je do jeho původní kultury nepřeložitelné. Cabeza de Vaca se tak během své dlouhé cesty proměnil v osobu, která byla výjimečná jak v indiánské společnosti (bílý šaman), tak ve společnosti křesťanské (při prvním setkání těžko rozpoznatelný křesťan).

Cabeza de Vaca musel tuto hlubokou proměnu velmi pociťovat, jak dokazuje např. tento úryvek: „Když jsme přišli do Compostely, guvernér nás velmi dobře přijal, a dal nám oblečení ze svého, to jsem ale po mnoho dní nemohl mít na sobě, ani spát jsme nemohli jinak než na zemi.“ („*Llegados a Compostela, el gobernador nos recibió muy bien, y de lo que tenía nos dio de vestir; lo cual yo por muchos días no pude traer, ni podíamos dormir sino en el suelo.*“) (Str. 213-214)

Ovšem nejvýznamnější důkaz o své proměně a o tom, že ji sám musel silně vnímat, nám Cabeza de Vaca podává, možná ne úplně vědomě, v 33. a 34. kapitole, když takto použije

134 Viz Pranzetti, Luisa. Op. cit., str. 72.

osobní zájmena *my* a *oni*¹³⁵: „Poté, co jsme viděli jasné stopy křesťanů, jsme pochopili, že jsme tak blízko nich (...). (...) přinesli nám všechnu svou kukuřici (...) a přinesli i vše ostatní, co měli, ale my jsme si z toho nechtěli vzít nic víc než jídlo, a vše ostatní jsme dali křesťanům, aby si to mezi sebou rozdělili. (...) Oni s námi chtěli jít, jak měli ve zvyku, aby nás nechali u dalších Indiánů (...).“ („*Después que vimos rastro claro de cristianos, y entendimos que tan cerca estábamos de ellos (...). (...) nos trajeron todo el maíz que alcanzaban (...) y nos trajeron todo lo más que tenían; mas nosotros no quisimos tomar de ello sino la comida, y dimos todo lo otro a los cristianos para que entre sí la repartiesen. (...) Ellos no querían sino ir con nosotros hasta dejarnos, como acostumbraban, con otros indios (...).*“) (Str. 202 a 204) Z těchto úryvků je zřejmé, že první osoba množného čísla označuje pouze Álvara a jeho tři společníky, zatímco jako *oni* jsou bráni jak křesťané, tak Indiáni. Álvarova proměna byla tedy velmi hluboká, pochopitelně se nemohl úplně ztotožnit s domorodci (i když i takové případy existovaly), ale je zjevné, že se neztotožňoval už ani s křesťany: „Zdá se, jako by se duševní svět Cabezy de Vaca na tomto místě zakymácel, jak napovídá nejasnost ohledně užití osobních zájmen; už tu nejsou dvě strany, *my* (křesťané) a *oni* (Indiáni), nýbrž tři: křesťané, Indiáni a ‘*my*’.“¹³⁶

Tato skutečnost vynikne obzvláště, pokud ji srovnáme s touto krátkou pasáží z 16. kapitoly, kde se tehdy ještě početná skupina Španělů pohybovala kolem ostrova *Mal Hado*: „A když se dostali na pevninu, našli dalšího, který byl od nás, který se jmenoval Francisco de León (...).“ („*Cuando fueron venidos a Tierra Firme, hallaron otro que era de los nuestros, que se llamaba Francisco de León (...).*“) (Str. 132) V této fázi putování se Cabeza de Vaca tedy ještě plně ztotožňoval s ostatními křesťany a platil pro něj jen protiklad Indiáni a *my křesťané*.

Álvarovo putování začalo jako dobrovolné vstoupení na území lidí, kteří byli chápáni jako kontrast k vlastní kultuře, kteří představovali protějšek k evropské civilizaci a křesťanské víře. Cabeza de Vaca ale ztroskotal, a jeho původně dobytelská cesta tak dostala úplně jiný charakter: prožil velmi blízké setkání s tolik odlišnými kulturami, neboť se na dlouhý čas stal téměř jedním z jejich příslušníků. Na konci jeho příběhu vidíme, že je odlišný pro Indiány i pro křesťany, kteří ho nejdříve nepoznají. Jeho naděje a plán přežít, utéct a vrátit se, jako by se tak úplně nenaplnily, když se na konci cesty již nedokáže úplně identifikovat se svou vlastní kulturou.

Álvarova cesta na Floridu byla na počátku expedicí na neznámé území, které se ale pro Álvara postupem času proměnilo v prostředí celkem známé díky detailně poznaným zvykům a nabytým jazykovým znalostem. Jak tvrdí David Lagmanovich, byla to svým způsobem

135 Viz Acutis, Cesare. Op. cit., str. 54 a Todorov, Tzvetan. Op. cit., str. 233-234.

136 Todorov, Tzvetan. Op. cit., str. 234.

i cesta v čase, neboť Cabeza de Vaca se dostal ke kmenům, které žily v podstatě v době kamenné.¹³⁷ Byla to cesta „z ´vnitřku` historie směrem ´ven`, od vařeného k syrovému, od civilizace oděvů k nahotě, od okázalých hierarchických struktur na nultý společenský stupeň.“¹³⁸ Příběh, který Cabeza de Vaca sepsal, je svědectvím o cestě a proměně.

137 Viz Lagmanovich, David. Op. cit., str. 44.

138 Crovetto, Pier. Op. cit., str. 131-132: „(...) desde ´adentro` hacia ´afuera` de la historia; de lo cocido a lo crudo; de la civilización del vestido a la desnudez; de suntuosos edificios jerárquicos al grado cero social.“

Setkání s jiným

Bylo by jistě velmi zajímavé vědět, jaké informace o Novém světě a jeho obyvatelích měl Cabeza de Vaca k dispozici před svým odjezdem. Jak dokazuje J. H. Elliott (Viz Historický úvod, str. 14), poznatky o Novém světě se Evropou šířily v podstatě celkem pomalu, mohlo trvalo celá staletí, než byly některé kroniky vydány, některé se dostaly jen k užšímu kruhu čtenářů, někdy byly informace v nich zkresleny (Elliott mluví např. o případě kroniky o Novém světě, do které byly zařazeny ilustrace ze života Turků).¹³⁹ Cabeza de Vaca jistě musel slyšet mnoho příběhů, neboť v blízké rodině měl hned několik dobyvatelů a navíc Andaluzie, kde se narodil, a hlavně Sevilla, kde se později usadil, byla centrem obchodu s Novým světem a všeho, co se Nového světa týkalo. Přesto se lze domnívat, že informace a představy, se kterými Cabeza de Vaca odjížděl musely být značně zkreslené. Častým omylem dobyvatelů a objevitelů bylo např. považovat všechny domorodé obyvatele Nového světa za příslušníky jedné kultury nebo kultur velmi podobných. Výše citovaný úryvek, ve kterém je Álvaro varován před lidskými oběťmi, které jeho druhové znali z Mexika, dokládá, že tento předpoklad byl rozšířený i mezi účastníky Narváezovy výpravy.

Cabeza de Vaca si několikrát ve svém díle výslovně stěžuje na nedostatek zkušeností, zpráv o oblasti, do které se vydali, na neznalost jazyka, což dokládá, jak cenné pro dobyvatele informace, zprávy, jazykové znalosti musely být: „(...) a především jsme šli němí a bez tlumočníka, takže jsme se špatně dorozumívali s Indiány, špatně jsme se o té zemi dozvídali, co jsme potřebovali, navíc jsme vstupovali do země, o které jsme neměli žádnou zprávu, ani jsme nevěděli, jaká je, ani co v ní je, ani jací lidé ji obývají, ani v které její části se nacházíme (...).“ („(...) *y que sobre todo esto, íbamos mudos y sin lengua, por donde mal nos podíamos entender con los indios, ni saber lo que de la tierra queríamos, y que entrábamos por tierra desde ninguna relación teníamos, ni sabíamos de qué suerte era, ni lo que en ella había, ni de qué gente estaba poblada, ni a qué parte de ella estábamos (...).*“) (Str. 88) Narváezova výprava byla tedy podle Álvaroových slov málo informovaná. Cabeza de Vaca ovšem po ztroskotání výpravy prožil velmi blízké setkání s těmi, o kterých měli tak málo poznatků, byl zařazen do domorodé společnosti, žil s Indiány a jako Indián. Jeho dílo je tedy velmi zajímavé a důležité i pro obraz Indiánů, který přináší.

¹³⁹ Viz Elliott, J. H. Op. cit., str. 12-17.

1. Obraz Indiánů

Jak už bylo řečeno, Álvarovo dílo je plné popisů Indiánů a poznatků o jejich zvycích, jazycích, společenském uspořádání apod. Cabeza de Vaca byl ovšem na svou dobu výjimečný tím, že dokázal vidět dobré i špatné vlastnosti Indiánů, dokázal rozlišovat mezi různými kmeny, snažil se vysvětlit a přiblížit některé domorodé zvyky evropským čtenářům. Poznatky jím nashromážděné jsou tedy méně schematické, než tomu bývá u jiných kronikářů: „Obzvláště zajímavé jsou časté popisy různých Indiánů: ani nadnesené, ani účelné jako u mnohých kronikářů, kteří informují o jiném z dálky, tyto popisy vidí jiného z každodenního hlediska a kontakt s ním dává formu *já*.“¹⁴⁰

Je sice pravda, že Indiáni jsou v Álvarově díle popisováni vždy jako skupiny, kmeny, nikde ne jako jednotlivci, nikdy se autor tedy nezabývá jejich individuálními vlastnostmi (což ale nedělá ani u svých druhů), ale ve svých popisech byl Cabeza de Vaca schopen shrnout špatné i dobré vlastnosti nebo zvyky, které shledával u různých kmenů: „Velmi lžou a jsou velcí opilci, a proto pijí určitou věc. (...) jsou to velmi veselí lidé a ani pro velký hlad nepřestanou tancovat a slavit.“ („*Mienten muy mucho, y son grandes borrachos, y para esto beben ellos una cierta cosa. (...) es gente muy alegre; por mucha hambre que tengan, por esí no dejan de bailar ni de hacer sus fiestas y areitos.*“) (Str. 145) Dokázal uznat jejich fyzické přednosti a podívat se nad nimi: „Vidí a slyší více a mají lepší smysly, než všichni lidé, myslím, co jsou na světě.“ („*Ven y oyen más y tienen más agudo sentido que cuantos hombres yo creo hay en el mundo.*“) (Str. 170)

Cabeza de Vaca si byl dobře vědom, že pro evropského čtenáře bude dílo plné „velmi nových věcí“ („*cosas muy nuevas*“; str.76), jak sám říká v Předmluvě (*Proemio*), pokusil se tedy vysvětlit např. některé zvyky domorodců, neboť měl tu výhodu, že Indiánům rozuměl, žil mezi nimi, mohl tedy proniknout hlouběji do jejich tradic. V 18. kapitole popíše zvyk zabíjet děti kvůli snům a nechávat dcery po narození psům, zvyk, který by mohl jistě jednoduše odsoudit, místo toho však vyloží, jak ho vysvětlují sami Indiáni: „Důvod, proč to dělají je, podle toho, co sami říkají, že všichni v zemi jsou jejich nepřátelé a mají s nimi neustálé války, a kdyby snad provdali své dcery, znásobili by své nepřátele natolik, že by si je podmanili a udělali z nich otroky (...).“ („*La razón por que ellos lo hacen es, según ellos dicen, porque todos los de la tierra son sus enemigos y con ellos tienen continua guerra; y si*

¹⁴⁰ Molloy, Silvia. „Alteridad y reconocimiento en los *Naufragios* de Alvar Núñez Cabeza de Vaca“. *Nueva Revista de Filología Hispánica*, 1987, č. 2, str. 426-449. Str. 432: „*De particular interés son las frecuentes descripciones de los distintos indios: ni hiperbólicas ni interesadas, como las de muchos cronistas que informan sobre el otro a distancia, son éstas descripciones de un otro cotidiano cuyo contacto da forma al yo.*“

acaso casasen sus hijas, multiplicarían tanto sus enemigos, que los sujetarían y tomarían por esclavos (...).“ (Str. 143)

Zajímavým prvkem v přístupu k domorodcům je důvěra nebo nedůvěra k nim, která se v díle odráží. V prvních kapitolách např. v kapitole 5, 7 a 9 totiž najdeme příhody, kdy jsou křesťané Indiány přelstěni, podvedeni, nebo kdy Indiánům nedůvěřují. V 17. kapitole už Cabeza de Vaca popisuje naprosto odlišnou situaci a doslova říká: „A já jsem jim věřil (...).“ (*„Yo me confié de ellos (...).“*) (Str. 137) V té době už totiž mohl alespoň s některými kmeny hovořit jejich jazykem, znal domorodce mnohem lépe než na začátku, kdy šel ve skupině křesťanů, mohl snadněji rozpoznat, kdy lžou nebo ho chtějí obelstít, nebo kdy mu chtějí pomoci a tedy kdy jim může věřit. Cabeza de Vaca poznal zblízka život mnoha indiánských kmenů, tyto hluboké poznatky mu umožnily důvěřovat i těm, kteří se mu na začátku cesty zdáli tolik odlišní, umožnily mu snad i vidět krásu rozmanitosti, neboť sám říká: „Dávali nám jíst fazole a tykve; způsob jejich vaření je tak nový, že protože je takový, chtěl jsem ho sem vložit, aby se vidělo a poznalo, jak rozmanité a zvláštní jsou způsoby a dovednosti lidských bytostí.“ (*„Dábannos a comer frísoles y calabazas; la manera de cocerlas es tan nueva, que por ser tal, yo la quise aquí poner, para que se vea y conozca cuán diversos y extraños son los ingenios y industrias de los hombres humanos.“*) (Str. 191-192)

2. Obraz Evropanů

Álvarovo dílo ovšem přináší i pohled na Evropany. Hlavně vrcholná část díla, ve které Cabeza de Vaca, možná ne vždy úplně vědomě, podává svědectví o své proměně a odlišnosti, je z tohoto hlediska velmi zajímavá.

Jedná se hlavně o úsek 34. kapitoly, ve kterém Cabeza de Vaca vkládá do úst Indiánů soudy o křesťanech. Dnes už by asi bylo nemožné zjistit, zda jsou tyto řádky opravdu překladem toho, co o křesťanech smýšleli a řekli Indiáni, nebo zda si to autor vymyslel, aby podrhl své dobré vlastnosti a zásluhy. Ať už jsou následující výroky tedy skutečným vyjádřením pohledu Indiána na Evropana, nebo jsou autorovou myšlenkou, jistě dokládají změnu, kterou Álvaro a jeho tři druhové prošli a které si byl Cabeza de Vaca vědom: „(...) jedni s druhými mezi sebou mluvili a říkali, že křesťané lžou, protože my přicházíme od slunce východu, a oni od západu. Že my uzdravujeme nemocné a oni zabíjejí ty, kteří jsou zdraví, že my chodíme nazí a bosí a oni oblečení a na koních a s kopími.“ (*„(...) unos con otros entre sí platicaban, diciendo que los cristianos mentían, porque nosotros veníamos de donde salía el Sol, y ellos donde se pone. Que nosotros sanábamos los enfermos y ellos mataban los que estaban sanos; y que nosotros veníamos desnudos y descalzos, y ellos*

vestidos y en caballos y con lanzas.“) (Str. 205)

I zde je zajímavým prvkem důvěra. V 7. kapitole Cabeza de Vaca popsal lest, kterou použili Indiáni, kteří nejdříve Narváezovu výpravu navedli na správnou cestu a poté ji napadli zezadu. Na konci díla Álvaro popíše velmi podobnou příhodu, ale s vyměněnými stranami: křesťané využijí Álvaro a jeho druhy, aby Indiány upokojili a poslali je v míru domů, a poté Indiány napadnou. (Viz str. 206 a 207) Cabeza de Vaca tu vypovídá své zklamání z chování křesťanů, podobně jako vyjadřoval otřes a rozhořčení nad indiánskými lstmi: „(...) vedli nás po vršcích a pustinách, aby nám znemožnili s Indiány mluvit, a to abychom neviděli a nerozuměli, co vlastně udělali, z čehož je vidět, jak moc se klamou myšlenky lidí (...).“ („(...) *nos llevaron por montes y despoblados, por apartarnos de la conversación de los indios, y porque no viésemos ni entendiésemos lo que de hecho hicieron; donde parece cuánto se engañan los pensamientos de los hombres (...).*“) (Str. 207)

Jako možný obraz Evropanů interpretuje Margo Glantz bytost jménem *Mala Cosa*.¹⁴¹ Tato postava, která se Indiánům zjevuje a bolestivě je léčí, mohla být součástí indiánské mytologie, také je možné, že si autor tento prvek do příběhu prostě vymyslel. Neméně zajímavá je ovšem interpretace, která poukazuje na to, že *Mala Cosa* je bytost malého vzrůstu a s vousy: „Tento obraz by se mohl rozdvajit a ukazovat dva simultánní pohledy, ten, který mají transkulturovaní Evropané na sebe, a ten, který mají Indiáni na ně.“¹⁴² Cabeza de Vaca tak do svého díla zřejmě zařadil obraz, jež vznikl na základě dojmu, který v Indiánech vytvořili Evropané, a který měli Evropané sami ze sebe, když se viděli obklopeni fyzicky a kulturně odlišnými lidmi.

3. Přistoupení na zvyky jiného

Na své cestě Cabeza de Vaca nejenže poznal zvyky jiných a ve svém díle je popsal, ale ztroskotání Álvaro donutilo zvyky jiných přijmout, aby mohl přežít. Musel přistoupit na odlišný kulturní kód, aby se mohl zařadit.

Nahota je právě takovým „prvním vzdálením se vlastnímu, prvním narušením kódu, od kterého se ustupuje“. ¹⁴³ Po ztrátě šatů musel Álvaro a jeho společníci přistoupit na nahotu a indiánské oblečení, které sestávalo ze zvířecích kůží. Nedostatek oblečení, příkrývek a chlad jsou stálým motivem příběhu. Nahota už je zmíněná i v samotné Předmluvě

¹⁴¹ Viz Glantz, Margo. Op. cit., str. 425-426.

¹⁴² Tamtéž, str. 425: „*Esta imagen podría desdoblarse y participar de dos visiones simultáneas, la que los europeos transculturados tienen de propia figura y la que los indios, a su vez, tienen de ellos.*“

¹⁴³ Molloy, Silvia. Op. cit., str. 432: „(...) *primer alejamiento de lo propio, primera transgresión de un código que se va desechando (...).*“

(*Proemio*), ve které se Álvar označí za „muže, který běhal nahý“. („*un hombre que salió desnudo*“; str. 76) Na samém konci příběhu, v již citovaném úryvku, Cabeza de Vaca popíše těžkosti, které měl, když si musel znovu po dlouhých letech zvyknout na evropský způsob oblékání, když musel z kulturního kódu, který přijal, vstoupit zpět do svého původního.

Zajímavá a pochopitelná je také v textu poměrně nenápadně zmíněná proměna jídelních návyků. Výše komentovaná téměř pikareskní epizoda, ve které autor vypráví, že on a jeho druzi nedávali péct maso ze strachu, aby jim ho nějaký Indián z ohně neodnesl, je doplněna tímto doznáním: „ (...) a také my jsme na tom byli tak, že nám bylo líto jíst ho [maso] pečené, a nemohli jsme ho tak dobře sníst jako syrové.“ („ (...) *y también nosotros estábamos tales, que nos dábamos pena comerlo asado, y no lo podíamos tan bien pasar como crudo.*“) (Str. 163) Cabeza de Vaca zde tedy výslovně dokládá, jak moc se přizpůsobili jiným zvykům a přijali je. Dalším důkazem tohoto je nenápadná zmínka, kterou začíná 23. kapitola: „Poté, co jsme snědli psy, se nám zdálo, že už máme nějaké síly pokračovat dále (...).“ („*Después que comimos los perros, pareciéndonos que teníamos algún esfuerzo para poder ir adelante (...).*“) (Str. 164) Začátek této věty je důležitý právě svou nenápadností a tím, že skutečnost, že Cabeza de Vaca a jeho společníci snědli psy, není v textu nikde dále vysvětlena: „Ale fakt, že text, určený evropskému čtenáři, pro kterého je pes domácí zvíře, které se nejí, odmítá potřebu jakéhokoli vysvětlování, ukazuje, jak je Álvar Núñez sžitý s kódem, který není jeho původní.“¹⁴⁴

Příkladem přistoupení na zvyky jiného je vlastně i přijetí role šamanů – léčitelů. Cabeza de Vaca nejdříve popíše své vlastní, pozitivní zkušenosti s indiánským způsobem léčení a poté rozebere léčebný postup, kterým uzdravovali on a jeho společníci: „Způsob, jakým jsme léčili my, byl, že jsme se pokřizovali a foukali jsme na ně a modlili se jeden Otčenáš a jeden Zdrávas a prosili jsme, jak nejlépe jsme mohli, Boha našeho Pána (...).“ („*La manera con que nosotros curamos era santiguándonos y soplarlos, y rezar un «Paternoster» y un «Ave María», y rogar lo mejor que podíamos a Dios nuestro Señor (...).*“) (Str. 130) Cabeza de Vaca tedy přijal domorodé posláni šamana, ale zároveň je vykonával v souladu se svou vírou. Je to tedy nejen příklad přebrání zvyklostí jiného, ale také „krásný příklad náboženského míšení, při kterém je pohanská pověra motorem, nebo chceme-li, blízkou příčinou křesťanského zázraku.“¹⁴⁵ Cabeza de Vaca při svém putování nakonec i přijme odznak indiánských šamanů: „(...) dva lékaři od nich nám dali dvě tykve a od té chvíle jsme

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 433: „*Pero el hecho de que el texto, destinado a un lector europeo para quien el perro es animal doméstico no comestible, descarta la necesidad de cualquier explicación, muestra cuán familiarizado está Álvar Núñez con un código que no es el suyo de origen.*“

¹⁴⁵ Lafaye, Jacques. Op. cit., str. 23: „(...) *bello ejemplo de mestizaje religioso en que la creencia pagana aparece como el motor o, si se quiere, como la causa próxima del milagro cristiano.*“

začali nosit tykve s sebou a přidali jsme k naší autoritě tuto ceremonii (...).“ („(...) *dos físicos de ellos nos dieron dos calabazas, y de aquí comenzamos a llevar calabazas con nosotros, y añadimos a nuestra autoridad esta ceremonia (...).*“) (Str. 181)

Cabeza de Vaca také musel přistoupit na jiné pojetí času u indiánských kmenů. V textu na tuto skutečnost neustále narážíme, neboť zásadním způsobem ovlivňovala Álvarův život mezi Indiány. Kmeny, které Cabeza de Vaca na své cestě poznal, totiž pochopitelně nerozdělovaly rok na měsíce, ale podle doby dozrávání různých plodů. Álvar tak musel přijmout takovéto dělení času a s ním i neustálé putování. Indiánské pojetí času zasahovalo do jeho plánů, nejednou byl nucen se mu přizpůsobit a upravit své plány podle něj: „(...) bylo potřeba, abych se s nimi zastavil šest měsíců, což je doba, kdy ti Indiáni chodí jinam jíst nopál.“ („(...) *era menester que yo me detuviese con ellos seis meses, que era tiempo en que aquellos indios iban a otra tierra a comer tunas.*“) (Str. 138) Ovšem je pravda, že přestože indiánský čas sice Álvara ovlivňoval, měnil jeho plány, nutil ho se přizpůsobit, Cabeza de Vaca nikdy nezapoměl na vlastní dělení času, které také používal při komunikaci a plánování s ostatními křesťany: „Řekl jsem svým druhům, že na ně budu čekat u nopálů až do úplňku (...).“ („*Yo dije a los otros compañeros que yo los esperarí en las tunas hasta que la Luna fuese llena (...).*“) (Str. 148) Cabeza de Vaca tedy žil v čase děleném a počítaném jiným způsobem, ale zároveň si pro své potřeby zachoval i zvyklost vlastní.

4. Ztroskotání jako dílo překladu

Domnívám se, že Ztroskotání je možné plně pochopit pouze, podíváme-li se na ně jako na dílo překladu. Jedná se totiž o dílo, která nepochybně stojí mezi dvěma velmi odlišnými světy a tlumočí nebo překládá zkušenosti z jednoho světa, z jednoho kulturního kódu do druhého.

Je jistě potřeba si uvědomit, že většina zkušeností, příhod, většina Álvarových potíží se odehrávala v jiných jazycích. Není proto jistě nemístné hovořit ani o překladu z jednoho jazyka do druhého, protože Cabeza de Vaca jistě musel mnoho z toho, co se od Indiánů dozvěděl, přeložit do španělštiny.

Také se ovšem jedná o jakýsi kulturní překlad. Pro autora nebylo jistě jednoduché popsat evropským čtenářům zážitky, které se odehrály v tak odlišném kulturním kódu. Dílo je vlastně vzpomínkou na život v cizím světě, svědectvím o životě ve světě Indiánů a jejich legend, jejich tradic šamanismu a kolektivních rituálů. Můžeme se samozřejmě také ptát, nakolik Cabeza de Vaca pochopil tento cizí svět a svojí roli v něm.

Jisté však je, že nejpůsobivější a nejvíce komentované pasáže díla, totiž ty, ve kterých je vylíčeno léčení a uzdravování Inidánů, se dají snáze chápat právě jako výsledek kulturního překladu. Interpretace těchto kapitol se tedy nemusí odehrávat pouze z pohledu Evropana: tedy jako odkaz na život Krista a svatých, jako vytvoření mýtu o vlastní osobě, který je potom dále použit k vlastnímu prospěchu. Může se odehrát i směrem opačným: tedy jako překlad zážitků z jiného světa, zážitků z indiánských rituálů, zážitků, které stojí na základě velmi odlišného kulturního kódu a pro které autor musel najít nějaký způsob pojetí ve svém díle.

Podle toho, jak jsou popisovány příchody bílých šamanů k různým kmenům a jak jsou líčeny slavnosti, v jejichž rámci se uzdravování často odehrávalo, lze totiž spíše usuzovat, že Cabeza de Vaca a jeho společníci byli protagonisty domorodých rituálů, než že by byli lékaři, léčitelé tak, jak je chápala tehdejší španělská společnost. Dokladem může být např. tento úryvek: „(...) my jsme nepřipustili v žádném případě, aby tu noc s námi dělali ještě nějaké oslavy. Celou noc pak strávili tancem, a druhý den ráno nám přivedli všechny lidi z vesnice, abychom se jich dotkli a pokřičovali je (...).“ („(...) *nosotros no consentimos en ninguna manera que aquella noche hiciesen más fiesta con nosotros. Toda aquella noche pasaron entre sí en areitos y bailes, y otro día de mañana nos trajeron toda la gente de aquel pueblo para que los tocásemos y santiguásemos (...).*“) (Str. 176) Mnohdy se tedy léčení a zvěstování víry odehrálo jako domorodý kolektivní rituál a malá skupinka čtyř křesťanů byla jeho hlavními protagonisty. Autor pak tyto zkušenosti zachytil jako uzdravování za pomoci samotného Boha. Snad to byl jediný možný způsob, jak mohl Cabeza de Vaca tyto prožitky sám pochopit a dále je pak předat ve svém díle.

Cabeza de Vaca stál mezi oběma světy, stejně jako jeho dílo. Stal se domorodým šamanem, ale nikdy neztratil své náboženské vyznání. Byl svědkem a účastníkem indiánských rituálů jako málokterý Evropan a po návratu tyto zážitky zpracoval ve svém díle.

5. Cabeza de Vaca jako první Američan

Ve své práci jsem se mimo jiné pokusila poukázat na změnu, jakou Cabeza de Vaca na své cestě prošel, a na to, jak se tato změna promítá do jeho díla. Domnívám se, že možná největší důkaz o Álvarově proměně lze spatřit v jeho dalším životě po návratu do Španělska. Dovolím si proto na závěr této kapitoly zařadit krátkou úvahu.

Abychom pochopili hloubku Álvarovy proměny, je třeba se podívat na další události v jeho životě, které sice už nijak nezasáhly do sepsání Ztroskotání, ale mohou napomoci interpretaci tohoto díla. Na mysli mám samozřejmě hlavně Álvarovu druhou cestu do Nového světa.

Po návratu do Španělska neměl Cabeza de Vaca na starém kontinentě stání. Téměř ihned zase spěchal do Ameriky. Jistě v tom hrály velkou roli osobní a hmotné zájmy, hledání slávy a bohatství. Lze se ale také jistě domnívat, že Cabeza de Vaca, změněný roky strávenými mezi Indiány, už se nemohl cítit tak úplně doma na starém kontinentě. Musel se vyrovnat s hlubokým prožitkem jiné kultury a částečným ztotožněním s ní. Tzvetan Todorov spatřuje v Álvarově zkušenosti předzvěst zkušeností, jaké budou mít moderní emigranti: „(...) Cabeza de Vaca se ani nestal Indiánem, ani nezůstal tak docela Španělem. Jeho zkušenost symbolizuje a ohlašuje zkušenost moderního emigranta a ten je zase ztotožněním tendence vlastní naší společnosti: bytost, která ztratila vlast a novou nezískala, která prožívá dvojí odlišnost.“¹⁴⁶ Cabeza de Vaca si byl této dvojí odlišnosti velmi dobře vědom a odrazila se i v jeho díle.

Domnívám se, že je ale možná ještě jiná interpretace, jiný úhel pohledu na proměněného Álvaro. V jeho osobnosti se díky dlouhému pobytu mezi Indiány spojily dva světy: svět starého a nového kontinentu. Cabeza de Vaca se stal jakýmsi duchovním míšencem. Nestal se ani Indiánem, nezůstal však už Španělem. Spojil v sobě evropský a indiánský prvek. A právě smíšením těchto dvou prvků a ještě také prvku afrického vzniklo to, co dnes nazýváme Amerikou a Američany. Ještě než se tyto tři elementy spojily v generacích prvních míšenců, objevili se lidé, jako byl právě Cabeza de Vaca, které bychom mohli nazvat duchovnímu míšenci a na které bychom mohli nahlížet jako na první Američany.

¹⁴⁶ Todorov, Tzvetan. Op. cit., str. 288.

Závěr

Cílem mé práce bylo nahlédnout na Ztroskotání v kontextu doby, ve které toto dílo vzniklo, porovnat ho s díly podobného rázu, podhalit jeho základní charakteristiky a poukázat na míšení literárních a dokumentárních prvků v něm. Dále jsem se pokusila doložit na konkrétních ukázkách tohoto spisu, jakou proměnou prošel jeho autor a jaké o tom zanechal svědectví.

Svou práci jsem započala vyložením širšího historického kontextu, který měl posloužit jako základ pro snazší a hlubší porozumění Ztroskotání a proniknutí do osobnosti autora. Viděli jsme, jaké historické události vedly k objevení Nového světa i jak se starý svět vyrovnával s touto skutečností. Pokusila jsem se doložit, že přijímání nových poznatků bylo zřejmě pomalejší, než se může zdát, a že jedním z hlavních problémů po doplutí do Indií bylo, kam a jak zařadit nově objevené lidi, jak na ně nahlížet.

Do Nového světa se vydalo mnoho výzkumných plaveb a mnoho z nich ztroskotalo. Vyložila jsem, že ztroskotání byla nebezpečím, se kterým se počítalo, a že v případech ztroskotání měl následovat stanovený praktický i právní postup. Navíc ztroskotání byla zahrnuta i ideologicky do rámce velké národní epeje dobývání Nového světa, protože mohla poskytnout v osobách trosečníků velmi užitečné tlumočnický.

Jednou z mnoha výzkumných cest byla Narváezova výprava na Floridu, k níž se přidal Álvaro Núñez Cabeza de Vaca. Zdá se, že Cabeza de Vaca byl svým okolím k cestě do Nového světa jaksi předurčen: narodil se nedaleko slavného přístavu Sanlúcar de Barrameda a ve své blízké rodině měl hned několik dobyvatelů.

Narváezova výprava vyplula roku 1527 snad s nadějí, že objeví podobně bohatou říši jako byla ta aztécká, která byla v té době již pokořena. Na Floridě se Narváez a jeho muži nechali vést Indiány, kteří Španělům naznačili, kde se nachází oblast bohatá na zlato: „(...) ukázali nám, že velmi daleko odtud leží provincie zvaná Apalache, kde je mnoho zlata (...)“ („(...) señalaronnos que muy lejos de allí había una provincia que se decía Apalache, la cual había mucho oro (...).“) (Str. 87) Cestou však naráželi na velmi nepřátelské Indiány a nenacházeli dostatek potravin. Obtížný terén, vyčerpání, nemoci nakonec výpravu donutily k vyrobění loděk, neboť kontakt se svými loděmi výprava dávno ztratila. Tento zoufalý pokus o záchranu přežilo jen málo mužů výpravy a z nich postupem času zůstali jen čtyři: Cabeza de Vaca, Andrés Dorantes, Alonso del Castillo Maldonado a Estebanico.

Cabeza de Vaca a jeho tři společníci tak vstoupili do světa Indiánů. Je potřeba si uvědomit, jak složité toto setkání muselo být: malá skupinka Španělů ze začátku nerozuměla indiánským

jazykům, ztroskotaní těžko mohli chápat domorodé zvyky a tradice, přesto se do indiánské společnosti museli zařadit, museli se přizpůsobit, převzít mnoho obyčejů, pokud chtěli přežít. Viděli jsme, že Indiáni Álvara a jeho druhy nejprve mezi sebe přijali jako otroky. Postupem času se však Álvar změnil z otroka v obchodníka a dále čtyři přeživší pod tlakem domorodců přijali poslání léčitelů, šamanů. Jejich cesta zpět na křesťanské území se pak odehrála jako putování již proslavených léčitelů od jednoho kmene k druhému. Indiáni, kteří své bílé šamany vždy doprovázeli až na území dalšího kmene, chápali tuto cestu zřejmě jako placené předávání vzácných léčitelů, odměny si u následujícího kmene vždy vybrali. Pro Álvara a jeho společníky byla tato cesta návratem na křesťanské území a zároveň příležitostí zvěstovat domorodcům křesťanskou víru a získat si tak zásluhy křesťanské, když se nemohli vyznamenat jako dobyvatelé.

Na citacích ze Ztroskotání jsem doložila, že Álvarův návrat na území křesťanů byl však poněkud rozpačitý: Cabeza de Vaca na konci své cesty zjistil, že už není stejný jako na jejím počátku, že už se nemůže zcela identifikovat s těmi, ke kterým se vrátil. Álvarova cesta se nestala návratem, ale proměnou.

Protože informovat krále formou zpráv bylo povinností dobyvatelů a objevitelů, téměř ihned poté, co se Cabeza de Vaca dostal na křesťanské území, začala vznikat zpráva objasňující osud Narváezovy výpravy a putování čtyř ztroskotaných, kteří dokázali přežít dlouhá léta mezi domorodci. Jak bylo vysvětleno, zpráv vzniklo několik a na jejich základě pak Cabeza de Vaca sepsal dílo známé jako Ztroskotání, které se rozhodl publikovat.

Pokusila jsem se zdůraznit, že ve zprávách z Nového světa se mísilo mnoho zajímavých prvků. Ti, kdo tyto zprávy sepisovali, tedy dobyvatelé, objevitelé, byli zároveň protagonisty popisovaných událostí, svědky pravdivosti napsaného. Pochopitelně se také snažili upozornit královské čtenáře na své zásluhy. Navíc se do těchto děl promítala i tendence typická pro tehdejší historiografii: cílem nemělo být jen nashromáždit informace, ale také podat je zábavnou a elegantní formou. Není proto divu, že se v těchto dílech často mísily dokumentární a literární prvky. Musíme přitom navíc vzít v úvahu, že realita Nového světa byla těžko popsatelná a mnohdy musela dobyvatelům a objevitelům připomínat výjevy, které znali z legend, nebo rytířských románů.

Cabeza de Vaca sepsal své dílo jako zprávu pro krále, která měla informovat a zároveň bavit. Byl si jistě dobře vědom toho, že tento spis je jeho příležitostí poukázat na své zásluhy. Jeho dílo tedy není pojednáním o nezdaru, o ztroskotání, ale spíše příběhem o přežití ve velmi nehostinném kraji, o získání slávy mezi Indiány, o zázračném uzdravování nemocných

a šíření křesťanské víry. Cabeza de Vaca svým vyprávěním proměnil neúspěšnou výpravu ve slavné křesťanské putování.

Popsala jsem také, že Cabeza de Vaca je hlavní postavou příběhu. Všechny ostatní postavy mají výrazně méně prostoru a často, jako v případě Narváeze nebo Lopeho de Oviedo, slouží jako kontrast k Álarovi, k tomu, aby mohl autor podtrhnout své dobré vlastnosti, schopnosti.

Snažila jsem se proniknout do promíšení dokumentárních a literárních prvků u Ztroskotání, neboť je pro pochopení díla zásadní. Pokusila jsem se popsat motivy a epizody, které Cabeza de Vaca využil, aby dodal svému dílu dynamiky, dramatičnosti, a o kterých lze tvrdit, že posouvají Ztroskotání od dokumentu směrem k literatuře. Motivы bouře a hladu přispívají k lineárnímu rozvoji příběhu, motiv předzvěsti a věštby zase uzavírá celý příběh do kruhu. Cabeza de Vaca použil i postupy k zapojení čtenáře, vyzývá ho, aby zapojil svou představivost. Dramatičnost díla výrazně zvyšují epizody, které se dají nazvat epizodami obrácených rolí, kdy např. jsou to, křesťané, kdo jsou zotročeni, nebo kdo se dopustí kanibalismu. Lineárnímu rozvoji vyprávění také napomáhá model rozpoznání známých předmětů a cesty za nimi. Tento postup, který je několikrát zopakován, má však dvě podstatné variace, které přispívají k napětí vyprávěného. Jedná se o epizodu, kde Lope de Oviedo odmítne jít s Álvarem za dalšími křesťany a raději se vrátí s Indiány, podobně jako předtím zvolil odchod s domorodci také Řek Teodoro Doroteo, a o konec příběhu, kdy po objevení jasných stop po křesťanech, je Cabeza de Vaca konečně dostihne, ale setkání s nimi je spíše rozpačité, než že by bylo šťastným rozuzlením příběhu. Vyprávění je zde připraveno o svůj logický vrchol, jeho význam je posunut.

Právě na tomto místě si uvědomíme, že Álarovo putování, které mělo být návratem, se stalo proměnou, kterou jeho dílo dokládá. Cabeza de Vaca byl okolnostmi donucen zařadit se do domorodé společnosti, prožít dlouhá léta v odloučení od vlastní kultury. Byl nucen zůstat v pro Evropany neznámé, nepopsané oblasti, kterou jel původně dobýt, a putovat po ní. Jak sám zdůrazňuje, nikdy neztratil naději, že se mu podaří se vrátit zpět. Když se jeho touha konečně vyplnila, cítil, že už není stejný. Odlišnost prožíval jak mezi Indiány, tak po návratu mezi Španěly. Stal se duchovním míšencem a jako jeden z mála o své zkušenosti zanechal přímé svědectví.

Álvar Núñez Cabeza de Vaca: viaje y cambio (*Naufragios*)

La obra de Álvar Núñez Cabeza de Vaca hoy conocida como *Naufragios* es uno de los testimonios más importantes sobre el descubrimiento y la conquista del Nuevo Mundo. La primera mitad del siglo XVI se llenó de numerosos viajes en los que miles de marineros, descubridores, conquistadores, soldados tuvieron que enfrentarse con la realidad del recién descubierto continente. Es muy interesante intentar ver cómo vivieron este encuentro los que escribieron sobre él.

Los *Naufragios* han sido considerados siempre como una valerosa fuente de información histórica, antropológica, pero también como una obra interesante por los elementos literarios que se pueden hallar en ella. En mi trabajo me he propuesto intentar ver esta obra en su complejidad: ver cómo se reflejan en ella las influencias literarias de la época y cuáles son los elementos en ella que podríamos llamar literarios, pero también ver qué testimonio dejó el autor sobre su fascinante experiencia con la realidad americana y cómo este encuentro lo marcó.

Mi trabajo empieza con una introducción histórica que considero necesaria para situar la obra en su contexto. La época de los grandes descubrimientos y exploraciones empezó mucho antes de que Cristóbal Colón saliera a su primer viaje hacia el occidente. Este fascinante período de la historia se abrió cuando los portugueses comenzaron a explorar las costas de África. Sus viajes a lugares desconocidos ayudaron a mejorar los recursos técnicos necesarios para poder llevar a cabo tales empresas. Pero en mi trabajo no sólo quiero ver los datos históricos de estos viajes, sino que también intento describir su contexto cultural: sabemos que los descubridores y exploradores salían a sus viajes llenos de esperanzas, deseos, tal vez pensando en leyendas o historias de novelas de caballerías que habían oído o leído y que luego influyeron en su manera de ver y describir el Nuevo Mundo.

Intento demostrar que los nuevos datos obtenidos por los exploradores en sus numerosos viajes fueron aceptados en Europa mucho más lentamente de lo que podría pensarse. El culto a los conocimientos y a la ciencia de los autores de la Antigüedad, típico para la época del Renacimiento, hizo más complicada la aceptación de los datos recién descubiertos. Uno de los problemas más graves del descubrimiento del Nuevo Mundo para los pensadores europeos fueron sus habitantes. La polémica sobre cómo tratar a los indios fue larga y dificultosa. Aunque, finalmente, con las Leyes Nuevas la encomienda quedó oficialmente cancelada, la práctica fue muchas veces bastante diferente.

También he querido dedicar una parte del primer capítulo a los naufragios como fenómeno de la historia naval para demostrar que lo que pasó en la expedición de Pánfilo de Narváez no fue una excepción. Durante los siglos XVI y XVII fueron muchas expediciones las que acabaron en naufragio. Los marineros y los conquistadores, exploradores contaban con el peligro de naufragar y éste, en teoría, tuvo reglas para por ejemplo el orden en el que hubo que abandonar los barcos, etc.

Después de esta introducción histórica a la época en la que situamos a Álvar Núñez y su obra, mi trabajo continúa con un análisis general de las crónicas, cartas y relaciones que son las primeras obras que trataron y describieron la realidad del mundo recién descubierto. Estudiando estos documentos, es muy importante que siempre tengamos en cuenta que las metas de la historiografía de aquella época fueron bastante diferentes a las de la historiografía moderna. En las crónicas no se debían sólo acumular datos y describir hechos, sino que las crónicas también debían ser escritas de una forma elegante y agradable para el lector, lo debían educar, elevar, divertir. Por eso, en muchas de ellas encontramos muchos elementos literarios. El caso de las cartas y las relaciones es tal vez todavía más complicado: son documentos escritos por personajes históricos, a veces muy importantes o conocidos, estos autores son al mismo tiempo los personajes principales de sus obras y los únicos testigos de la veracidad de los hechos contados, son personas que tuvieron sus intereses que muchas veces dejaron huellas en sus escritos y marcaron su forma de narrar, y finalmente estas personas tuvieron que enfrentarse con la realidad del recién descubierto continente que fue tan diferente y distante que muchos de ellos optaron por comparar ese mundo con el de las novelas de caballerías. Además no hay que olvidar que informar a la Corona fue obligatorio y escribir para informar al Rey fue uno de los deberes de los conquistadores y exploradores que naturalmente aprovechaban esta ocasión para contar sus hazañas en la mejor manera posible para impresionar a sus lectores y obtener así sus premios.

Todo esto intenté tenerlo presente en el análisis de los *Naufragios* ya que también esta obra fue una relación que pretendió informar a la Corona sobre la infeliz suerte de la expedición de Narváez y la manera cómo lograron sobrevivir los cuatro cristianos que, después de muchos años, volvieron de ella. Cabeza de Vaca también quiso ofrecer su libro como una fuente de información geográfica para las posibles expediciones siguientes a las regiones recorridas por él y sus compañeros. Entendía su documento no sólo como el cumplimiento de un deber que se le requería, sino como la única posibilidad de servir al Rey ya que en la expedición que había fracasado no pudo distinguirse.

La expedición de Pánfilo de Narváez fue realmente desastrosa. Sin embargo, la relación que Cabeza de Vaca ofrece de ella no es una relación de fracaso aunque nos lo podría parecer al terminar de leer el *Proemio*. La sensación que deja en el lector la relación de Álvar Núñez, una vez leído el documento entero, es muy distante a la sensación de fracaso. El recorrido que hizo Cabeza de Vaca y sus compañeros, tal y como lo cuenta él mismo, más bien parece una admirable hazaña de cuatro cristianos que hicieron curas milagrosas y anunciaron la fe cristiana a miles de indios. Cabeza de Vaca en su libro logró transformar el fracaso en triunfo.

En mi tesis también veremos cómo se mezcla lo documental con lo literario en esta obra. Hay en ella muchos elementos que la acercan a la literatura y que el autor utiliza para darle dinámica y una forma agradable para el lector. Veremos incluso algunos episodios que podrían llamarse picarescos.

Después de haber analizado los elementos literarios y documentales que se mezclan en la obra, mi trabajo se centra en el personaje principal de ella. En realidad, se podría afirmar que el protagonista- autor es el único personaje del libro ya que a ninguno de los demás le es dedicado tanto espacio. El protagonismo del autor en su obra es evidente ya desde las primeras páginas. Todos los demás personajes, incluyendo los tres compañeros que compartieron con Cabeza de Vaca su vida errante durante tantos años, son bastante marginales y muy a menudo sirven como contraste que el protagonista- autor aprovecha para destacar sus propias cualidades o actos. Notaremos también que los indios siempre aparecen descritos como grupos, como tribus, el documento habla muy pocas veces de indios concretos y si lo hace nunca nunca aparece por ejemplo el nombre de ellos (toda la obra contiene sólo un nombre personal indio, todos los demás son nombres de tribus). Finalmente, analicé los papeles que Cabeza de Vaca aceptó a lo largo de su estancia entre los indios para integrarse a su sociedad y sobrevivir en ella: pasó desde la posición de náufrago a la de esclavo, después se vio como comerciante ambulante hasta que finalmente aceptó el papel de chamán- médico.

El capítulo siguiente lo dedico precisamente a la imagen de los indios en la obra y al análisis del encuentro con ellos que Cabeza de Vaca vivió y cómo este encuentro lo cambió. Cabeza de Vaca fue bastante excepcional para su época ya que sus experiencias le permitieron conocer las sociedades indígenas muy de cerca. En su documento fue capaz de describir sus cualidades malas y buenas, en algunas ocasiones veces intentó explicar tradiciones indígenas al lector europeo.

Para integrarse, Cabeza de Vaca tuvo que aceptar muchas tradiciones y costumbres indígenas, vivió largos años en separación de su propia cultura, vivió en un ambiente

de lenguas, códigos culturales diferentes. Su recorrido que empezó como un intento de volver al territorio cristiano finalmente adquirió otro sentido: cuando Cabeza de Vaca al final apareció en la región de los cristianos su esperanza de volver no se cumplió del todo ya que de repente sintió que ya no se podía identificar con su propia cultura. Lo demuestra claramente el uso de los pronombres personales en los capítulos finales de la obra: el pronombre *ellos* lo utiliza para denominar a los cristianos y a los indios, mientras que el pronombre *nosotros* está utilizado sólo para denominar el grupo que formaron Álvar Núñez y sus tres compañeros. En su personalidad se unieron por la experiencia de la convivencia con los indios dos culturas muy diferentes. Cabeza de Vaca se transformó en un mestizo espiritual que tal vez podríamos designar como el primer americano, ya que lo que llamamos hoy Américas y americanos surgió de la unión de las culturas europeas, indígenas y africanas.

Álvar Núñez Cabeza de Vaca: travel and change (*Naufragios*)

The book known nowadays as *Naufragios* by Álvar Núñez Cabeza de Vaca is one of the most important testimonies about the discovery and conquest of the New World. The first half of the 16th century saw many exploration and conquest travels in which thousands of sailors, explorers, conquerors and soldiers had to face the reality of the just discovered continent. It is really interesting to see how those who wrote about this event experienced it.

Naufragios has always been read as a source of historical and anthropological information, but it has been also studied for the literature elements which we can find in it. In my thesis, I tried to look at the work in its complexity: see the literature influences in it and find those elements that we could call literature elements, but also I wanted to focus on the unusual experience of the author and look into the testimony of his experience with the American reality and see how this experience changed him.

My thesis begins with a historical introduction which I consider very important to situate the work in its context. I tried to explain the events which led to the discovery of the New World and also the reaction of the Old World to the discovered one.

After this general introduction my work continues with analysis of the first literature that treated the reality of the new continent. I focus on chronicles, letters and relations which are the only sources of information that we have about the first meeting of the New World. When treating testimonies like letters and relations, we have to think first about all their characteristics: the authors of them are at the same time usually the only protagonists and witnesses of all that they narrate, they had to inform the King about their enterprises; therefore their works respond to an obligation and also we have to think that to narrate their acts was also an excellent opportunity for them to achieve their personal goals. It is also very important to know that the historiography of those times was not so far away from the literature. The goal of it was not only to inform or to collect exact information, as it may be for us nowadays, but it wanted also to transmit the information in a elegant and pleasant way.

Naufragios was written originally also as an official reation, but Cabeza de Vaca reelaborated it and decided to publish it. He wanted to inform the King about the fate of the shipwrecked voyage of Pánfilo de Narváez. But his story is not exactly a narration of a disaster. Cabeza de Vaca managed to transform the tragedy to a succesful and triumphant travelling among many Indian tribes by narrating the miraculous cures and the announcing of the Christian religion to the Indians.

My work also analyses the characters and protagonists of the story. According to the standard of this kind of documents, Cabeza de Vaca shows himself as the only protagonist of his book and he describes himself as a very different character. So much space is dedicated to none of the other characters as to the protagonist and the author uses the others to put them to a contrast with him. I also describe the different roles which Cabeza de Vaca had to accept to be integrated to the Indian society which was the only way to survive.

The last chapter of my thesis focuses on the meeting of so different cultures which is described in the book. Cabeza de Vaca spent long years separated from his own culture and had to accept many habits of the native people. When, after long travelling, he finally reached the Christian territory he felt different, and we have a clear testimony in his work, both from Indians and Christians. His long and complicated travel changed him completely, he was not an Indian, but he was not feeling same as the other Christians who had not the experience of living deeply integrated in the native society. Cabeza de Vaca's travel was not a travel of return, as it should have been in the beginning, it was a travel that meant a change for the rest of his life and his work is the testimony of it.

Álvar Núñez Cabeza de Vaca: cesta a proměna (*Naufragios*)

Dílo Álvara Núñeze Cabezy de Vaca dnes známé jako Ztroskotání je jedním z nejdůležitějších a nejzajímavějších dokumentů o objevování a dobývání Nového světa, které existují. Během první poloviny 16. století se uskutečnilo mnoho výzkumných a dobytelských cest, na nichž musely tisíce mořeplavců, dobyvatelů, objevitelů, vojáků čelit realitě nově objeveného kontinentu. Zprávy, které někteří z nich sepsali, jsou velmi cenným zdrojem informací o tom, jak toto složité setkání odlišných kultur prožívali.

Ztroskotání byla vždy považována za velmi cenný zdroj historických a antropologických údajů, ale byla také studována jako dílo literární. Ve své práci jsem se pokusila nahlédnout na toto dílo celistvě: zasadit jej do kontextu jeho doby, poodhalit literární vlivy, které se v něm odrážejí, popsat prvky a postupy, které autor používá a které bychom mohli nazvat prvky nebo postupy literárními. Také jsem se ovšem zaměřila na postavu autora - hlavní postavy, který prožil komplikované setkání s indiánským světem, o němž jeho dílo pojednává. Chtěla jsem v jeho díle najít stopy proměny, kterou během své cesty prošel.

Na začátek své práce jsem zařadila historický úvod, protože se domnívám, že ke správné interpretaci a pochopení tohoto díla je nezbytný. Popisuji v něm události, které vedly k objevení Nového světa, dobovou polemiku o přístupu k Indiánům, život Cabezy de Vaca.

V dalších kapitolách jsem se již soustředila na Ztroskotání z literárního hlediska. Nejprve jsem se snažila nastínit základní charakteristiky dopisů, zpráv, kronik, tedy literatury, která se jako první zabývala Novým světem. Álvarovo dílo vlastně původně také vzniklo jako jedna z mnoha oficiálních zpráv, kterými museli objevitelé a dobyvatelé informovat krále. Tyto zprávy však neměly jen shromažďovat informace, ale měly také bavit, často v nich navíc autoři chtěli upozornit na své činy. Jedná se tedy o dokumenty, ve kterých se mísí literární s dokumentárním. To vše jsem se snažila mít na mysli při dalším rozboru Ztroskotání.

Jednu celou kapitolu jsem věnovala právě rozboru dokumentárních a literárních prvků v tomto díle. Popsala jsem postupy, kterými autor dává svému spisu dramatičnosti, zvyšuje napětí příběhu a které tak posouvají toto dílo směrem od dokumentu k literatuře. Dále jsem se zaměřila na samotného autora - hlavní postavu, na to, jak se nám ve Ztroskotáních představuje, jakými proměnami prochází a jaký má přístup k ostatním postavám.

Poslední kapitolu před závěrečným shrnutím jsem věnovala rozboru obrazu indiánského světa, který nám Ztroskotání přinášejí, také jsem v této kapitole pojednala o Álvarově vstupu do světa odlišného kulturního kódu a o tom, co to pro něj a jeho další život znamenalo.

Cabeza de Vaca byl donucen vstoupit do světa jiných a částečně se s s ním ztotožnit, aby v něm mohl přežít. V jeho osobě se tak spojil svět tehdejší Evropy a svět domorodých obyvatel Nového světa, Cabeza de Vaca se stal duchovním míšencem, a možná není tak zcela nemístné nazvat jej i prvním Američanem.

Bibliografie

Primární literatura

NÚÑEZ CABEZA DE VACA, Álvar. *Naufragios*. Ed. de Juan Francisco Maura. Madrid: Cátedra, 2007.

NÚÑEZ CABEZA DE VACA, Álvar. *Naufragios*. Ed. de Enrique Pupo-Walker. Madrid: Castalia, 1992.

NÚÑEZ CABEZA DE VACA, Álvar. *La relación y comentarios del gobernador Álvar Núñez Cabeza de Vaca, de lo acaecido en las dos jornadas que hizo a las Indias*. Valladolid: 1555.

Další prameny

COLÓN, Cristóbal. *Los cuatro viajes y Testamento*. Madrid: Alianza, 1986.

KOLUMBUS, Kryštof. *Lodní deník. Dvě knihy velkých činů a velkého osudu*. Přel. Jan Brechensbauer. Praha: Novina v Praze, 1942.

PIGAFETTA, Antonio. *Zpráva o první cestě kolem světa*. Přel. Vladimír Mikeš. Praha: Mladá fronta, 1975.

POLO, Marco. *Milion*. Praha: Orbis, 1950.

Sekundární literatura

ACUTIS, Cesare. „La inconfesable utopía“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvar Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 49-55.

ALBURQUERQUE, Luis. „Los libros de viajes como género literario“. In Lucena Giraldo, Manuel. *Diez estudios sobre la literatura de viajes*. Madrid: Consejo superior de investigaciones científicas, 2006, str. 67-89.

ANDERSON IMBERT, Enrique; FLORIT, Eugenio. *Literatura Hispanoamericana*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970.

ARNOLD, David. *The age of discovery 1400-1600*. London: Lancaster pamphlets, 1994.

BARRERA, Trinidad. „Álvar Núñez Cabeza de Vaca, *Naufragios*“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvar Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 169-203.

BINKOVÁ, Simona. *Čas zámořských objevů*. Praha: Triton, 2008.

BISHOP, Morris. *The odyssey of Cabeza de Vaca*. New York: The Century c. o., 1933.

- BROSSARD, Maurice de. *Historia marítima del mundo*. Madrid: Edimat, 2005.
- CARREÑO, Antonio. „Naufragios, de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca: Una retórica de la crónica colonial.“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 243-259.
- CROVETTO, Pier. „Álvar Núñez Cabeza de Vaca, *Naufragios*“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 119-168.
- CROVETTO, Pier; CRISAFIO, Raúl; FRANCO, Ernesto: „El naufragio en el Nuevo Mundo: De la escritura formulizada a la prefiguración de lo novelesco“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 205-218.
- DOWLING, Lee W. „Story vs. Discourse in the chronicle of the Indies: Alvar Núñez Cabeza de Vaca's *Relacion*“. *Hispanic Journal*, 1984, vol. 5, č. 2, str. 89-99.
- ELLIOTT, J. H. *The Old World and the New 1492-1650*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970.
- ESCOFET, José. *Álvar Núñez Cabeza de Vaca o Nueve años de Vida errante*. Barcelona: Seix-Barral, 1943.
- FERNÁNDEZ-FLÓREZ, Darío. *Drama y aventura de los españoles en Florida*. Madrid: Cultura Hispánica, 1963.
- GLANTZ, Margo. „El cuerpo inscrito y el texto escrito o La desnudez como naufragio“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 403-434.
- HORÁK, Bohuslav. „Marko Polo a jeho cestopis“. In Polo, Marco. *Milion*. Praha: Orbis, 1950.
- HOUSKOVÁ, Anna. *Imaginace Hispánské Ameriky. (Hispanoamerická kulturní identita v esejích a románech)*. Praha: Torst, 1998.
- HOWGEGO, Raymond J. *Encyclopedia of exploration to 1800*. Australia: Potts Point, 2003.
- ÍÑIGO MADRIGAL, Luis. *Historia de la Literatura Hispanoamericana*. Madrid: Cátedra, 1982.
- INVERNIZZI SANTA CRUZ, Lucía. „Naufragios e infortunios: Discurso que transforma fracasos en triunfos“ *Revista chilena de literatura*, 1987, č. 29, str. 7-22.
- KOL. AUTORŮ pod vedením E. HODOUŠKA. *Slovník spisovatelů Latinské Ameriky*. Praha: Libri, 1996.
- LAFAYE, Jacques. „Los 'Milagros' de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca (1527-1536)“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 17-35.

- LAGMANOVICH, David. „Los *Naufragios* de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca como construcción narrativa“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 37-48.
- LEONARD, Irving A. *Los libros del conquistador*. Prel. Mario Monteforte Toledo. México: Fondo de cultura económica, 1953.
- LEWIS, Robert E. „Los *Naufragios* de Alvar Núñez: Historia y ficción.“ *Revista Iberoamericana*, 1982, č. 120-121, str. 681-694.
- MARRERO-FENTE, Raúl. *Al margen de la tradición: relaciones entre la literatura colonial y peninsular en los siglos XV, XVI y XVII*. Madrid:Fundamentos, 1999, str. 83.
- MAURA, Juan Francisco. „Introducción“. In Núñez Cabeza de Vaca, Álvaro. *Naufragios*. Ed. Juan Francisco Maura. Madrid: Cátedra, 2007.
- MAURA, Juan Francisco. *Los Naufragios de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca o El arte de la Automitificación*. México: Frente de afirmación hispanista, 1988.
- MOLLOY, Silvia. „Alteridad y reconocimiento en los *Naufragios* de Alvar Núñez Cabeza de Vaca“. *Nueva Revista de Filología Hispánica*, 1987, č. 2, str. 426-449.
- OPATRŇY, Josef. *Amerika v proměnách staletí*. Praha: Libri, 1998.
- PARRY, J. H. *The age of reconaissance. Discovery, exploration and settlement. 1490-1650*. London: Cardinal, 1973.
- PASTOR, Beatriz. *Discurso narrativo de la conquista de América*. La Habana: Casa de las Américas, 1983.
- PÉREZ, Joseph. *Historia de España. La época de los descubrimientos y las conquistas (1400-1576)*. Madrid: Espasa-Calpe, 1998.
- PÉREZ-MALLAÍNA, Pablo Emilio. *El hombre frente al mar. Naufragios en la Carrera de Indias durante los siglos XVI y XVII*. Sevilla: Universidad de Sevilla, 1996.
- PRANZETTI, Luisa. „El naufragio como metáfora“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 57-73.
- PUPO-WALKER, Enrique. „Notas para la caracterización de un texto seminal: Los *Naufragios* de Álvaro Núñez Cabeza de Vaca.“ In Glantz, Margo. *Notas y comentarios sobre Álvaro Núñez Cabeza de Vaca*. México: Grijalbo, 1993, str. 261-290.
- PUPO-WALKER, Enrique. „Sección introductoria“. In Núñez Cabeza de Vaca, Alvar. *Naufragios*. Ed. Pupo-Walker, Enrique. Madrid: Castalia, 1992.
- PUPO-WALKER, Enrique: *La Vocación literaria del pensamiento histórico en América*. Madrid: Gredos, 1982.
- RIEUPEYRONT, Jean-Louis. *Le conquistador perdu. La fabuleuse odyssée indienne de*

Cabeza de Vaca. Paris: Payot, 1992.

ROSENBLAT, Ángel. *La primera visión de América y otros estudios*. Caracas: Ministerio de Educación, 1965.

SOPRANIS, Hipólito Sancho de. „Datos para el estudio de Alvar Núñez Cabeza de Vaca“. *Revista de Indias*, 1947, č. 27, str. 69-102.

TODOROV, Tzvetan. *Dobytí Ameriky. Problém druhého*. Přel. Kateřina Lukešová. Praha: Mladá fronta, 1996.

UBIETO, REGLÁ, JOVER, SECO. *Dějiny Španělska*. Praha: Lidové noviny, 2002.

VÁZQUEZ, Germán. *Canibales y caminantes. Las aventuras de Hans Staden y Cabeza de Vaca*. Madrid: SM, 1990.

ZAVALA, Silvio. *Filosofía de la Conquista*. México: Fondo de cultura económica, 1972.